

MAX ДУГ

2018 5

“

Кәд паддзах дзырдхәсджыты не 'фхәры,
уәд сәе фарс хәцы.

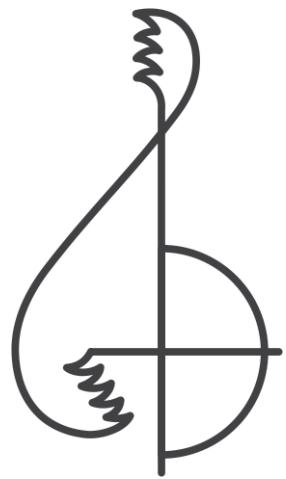
Домициан

Дзырдхәсджытә кәй хъәуы, уыцы хи-
цауд канд әнаккаг әмәе әнәгъдау нәу,
фәлә ма тәссаг дәр.

Владимир Короленко

”

НАША ЭПОХА

ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ
И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

Издается с мая 1934 года

Главный редактор

Казбек МАМУКАЕВ

Редакция

Зам. гл.редактора – Ахсар КОДЗАТИ
Поэзия, драматургия – Марат ДЖУСОЕВ

Общественный совет

Руслан БЗАРОВ, Анатолий ДЗАНТИЕВ,
Станислав КАДЗАЕВ, Елизавета КОЧИЕВА,
Анатолий КУСРАЕВ, Камал ХОДОВ

Владикавказ, 2018

MAX

5

2018

ДҮГ

ЛИТЕРАТУРОН-АИВАДОН АЕМÆ АЕХСÆНАДОН-
ПОЛИТИКОН АЕРВЫЛМАЕЙОН ЖУРНАЛ

Журнал цæуы 1934 азы майæ фæстæмæ

Сæйраг редактор

МАМЫКЪАТЫ Хъазыбег

Редакци

Сæйраг редакторы хæдивæг – ХъОДЗАТЫ Ахсар
Поэзи, драматурги – ДЖУСОЙТЫ Марат

Журналы аехсæны уынаффæдон

БЗАРТЫ Руслан, ДЗАНТИАТЫ Анатоли,
КъАДЗАТЫ Станислав, КОСТЫ Лизæ,
КъУСРАТЫ Анатоли, ХОДЫ Камал

Дзæуджыхъæу, 2018

НОМЫРЫ ИС:

КОЧЫСАТЫ РОЗӘ: 130 АЗЫ

Розәйы тыххәй дзурынц	6
-----------------------	---

РӘМОНТЫ Геор. Къаннәг әмдзәвгәтә	14
----------------------------------	----

ХҮҮГАТЫ СЕРГЕЙ: 85 АЗЫ

ХҮҮГАТЫ Сергей. Уышы дыгууæ ләджы әмæ æз. Радзырд	19
---	----

ХЬОДЗАТЫ Ахсар. Амдзәвгәтә әмæ тæлмацтæ	40
---	----

ЦОМАРТАТЫ Изæтбег. Дыгууæ радзырды	54
------------------------------------	----

НÆ ЗЫНГХУЫСТ ЛÆППУТАË

ЦГҔОЙТЫ Хазби. Коңысаты Мухарбеджы фæстаг уарзт	88
---	----

БАГАТЫ Аврам. Аертæ уарийы	93
----------------------------	----

ФИДАРАТЫ Руслан. Цард – уыци-уыци. Амдзәвгәтә	102
---	-----

ЦХУҮРБАТЫ Сергей. Дырæнхъонтæ	105
-------------------------------	-----

ТÆЛМАЦТæ

Уильям БЛЕЙК, Эзра ПАУНД, Фридрих НИЦШЕ. Амдзәвгәтæ	107
--	-----

<u>МАХ ДУДЖЫ РАВДЫСТ</u>	111
---------------------------------	-----

АДÆМОН СФÆЛДЫСТАД

Авд æфсымæры әмæ иу хо. Аргъау	121
--------------------------------	-----

<u>АРВИСТОН</u>	133
------------------------	-----

*Журналы авторты хъуыдыйтимæ редакци
алкæд разы нæ вæййы*

КОЧЫСАТЫ РОЗӘ: 130 АЗЫ

* * *

Кочысаты Пысийы чызг Розә (Мария) райгуырди Олгинскәйи хъәуы Цәгат Ирыстоны 1888 азы майы 12-әм бон. Йә фыд уыдис рәстәмбисцәрәг зәхкүсәг. Розә фыццаг ахуыр кодта сәхи хъәуы райдиан скъолайы (дыууажъласон дины скъола), уый фәстә йә радтой ирон чызджыты скъоламә (приютмә) Дзәуджыхъәуы.

Дзәуджыхъәуы скъолайы Розә фәцахуыр кодта артә азы, стәй 1901 азы йә ахуыр ныууагъта ѡмәж йә ие ‘фсымәр акодта йемә Ташкентмә. Уый афицер уыд ѡмә уым службә кодта.

Ташкенты Розә дыууә азы бакаст сылгоймәгты гимназы ѡмә фәзи 5-әм кълас. Уый фәстә әрыздахт Дзәуджыхъәумә, бацыди сылгоймәгты гимназмә, 6-әм къласмә.

Нә бантыст Розәйән гимназ фәуын. Бахъуыдис ай йә ахуыр ныууадзын ѡмә стәй дыууә азы фәстә (1907 азы) әрцыди чыңдзы. Розә йә ләгимә фыццаг цард Лабәйи (йә ләг, Ревазты ләппу, посты кусәг уыд), стәй ралыгъдысты Алагирмә, уырдыгәй та – Әрьидонмә. 1910 азы Кочысон хәрз әрыгонәй амард рәүдҗыты низәй.

Кочысаты Розәйән йә професси литературон күист нә уыдис. Әмә фысгә дәр хәрз чысыл ныккодта – әдәппәт дыуух пьесәй. Фәлә уыдонәй иу – «Гәдү ләг...» (инна та хүйны «Мә уарzon-дзинад ёви мә фыды ныхас?») иттәг аив фыст у, тынг фәцыди хихъәппәрисадон драмон къордты зәрдәмә ѡмә абоны бонмә дәр сә репертуарәй нә цух кәнны.

Розә ма ныиффыста әртыккаг пьесә дәр («Зәхх – ме ‘вдисән, хур – мә комдзог»), фәлә уый текст фе-сәфт.

Нафи

РУХСМАË БÆЛГÆЙÆ

(...) Ирон театры хъуыддаг әппәтү разәй райдыцта Олгинскайә. Ацы хъауы 1904 азы фыццаджыцдәр әвәрд әрцидысты Брытъиаты Елбыздыхъойы пьесәтә «Худинаджы бәстү мәлләт» әмә «Үәрәседзау». Уыдоны нә уыди сылгоймаджы ролтә. Уымә гәсгә Розә сферән кодта, сылгоймәгтә әмә нәлгоймәгтә кәм архайдтаиккай, ахәм пьесәтә ныффиысын.

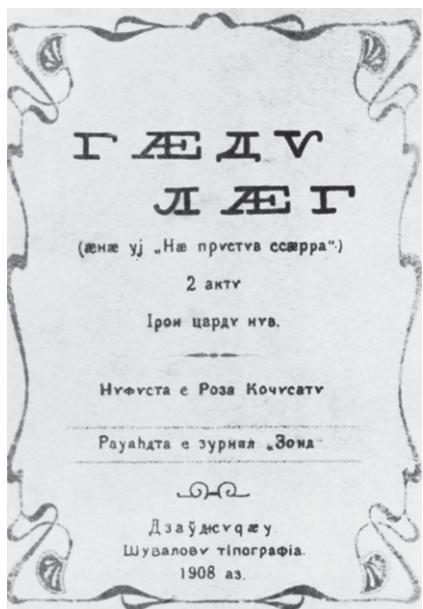
Ноджы ма Розәйы әмә иннә прогрессивон олгинскайаг сылгоймаг-фәсивәдү цырен кодтой әмә әхсәны күистмәе арәзтой революционертә Мамсыраты Саханджери әмә Байаты Чермен. Уыдоны уынаффәмә гәсгә Олгинскайы ахуыргәниаг чызджытә сарәстүй сылгоймәгтү драмон къорд, уымән әмә уыңы рәстәджы чызджытәй ләппутимә чи ахъазыдаид, уый әмбисонд фәкодтаиккай. Фәлә уәддәр революцийы тәваг фәуәлахиз, әмә Олгинскайы 12 чызджы, семә – Розә дәр, афтәмәй райдыцтой әхсәнадон-политикон әгъдауыл ахуыр кәнүин. Къорд әппәтү фыццаг бакастысты әмә равзәрстый Чернышевский роман «Что делать?» Уый сын бацамыдта легалон уавәрты адәмы рухсдинадыл кусыны мадзәлттә. Уыңы рәстәгмә Розә ныффииста 3 пьесәйи: «Зәхх – ме ‘вдисән, хур – мә комдзог, «Мә уарзондзинад әви мә фыды ныхас?», «Гәды ләг», кәнә әндәр номај «Нә пъырыстыф сәрра».

Уыдон әвәрд әрцидысты Олгинскайы «театры». Уый та уыди Әлдаттаты Татыны сарайы. 12 артисткайы әрвилбон әмбырд кодтой уыңы ранмә. Уирдәм цауыны тыххәй сын фидис ниши бакодтаид, уымән әмә уым цардысты әрмәст сылгоймәгтә. Татыны чызджытә сәхәдәг дәр уыдысты сылгоймәгтү драмон къорды әмә Розәйы пьесәтү сә ролтә хъазынмә хорз арәхстысты.

Олгинскайы фәстә Розәйы пьесәтә 1906 азы әвәрд цыдысты Дзәуджыхъауы. Уыдоны руаджы ирон чызджытә зынын байдыцтой сценәйи, нәлгоймәгтү ролтә дәр сәхәдәг хъазгәйә. (...)

«Гәды ләдҗы» Розә әвдисы мәгуыр Умарханы. Уый ссардта бирә әхца әмә йә ус Мызылонән бафәдзәхста, хабар күүд никәмән загътаид, афтә. Фәлә йе ‘фсин йә дзыхыл нә фәхәцьид, йә сыйаг Къомианы хъусы йә бацагъта. Уымәй әмә әндәртәй та хъуыддаг базыдта пъырыстыф. Уый фәситди се ‘пәтмә дәр,

Чиныңдықы фынцаг цъар.

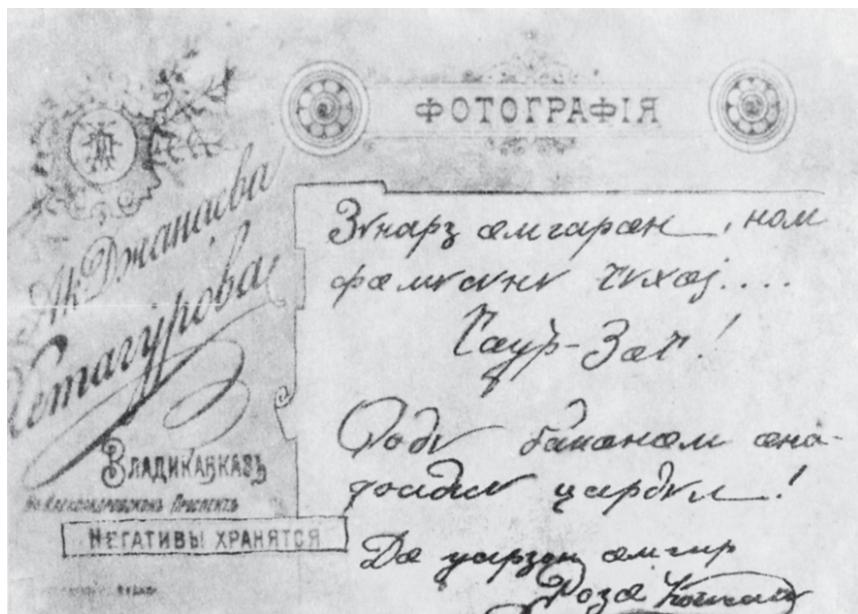

Розәрынчынәй (рахизыр-
дыгәй) Цъәйы комы.

Фртцаг арнауджетте Заурбейс
надзарг. Челгашау уат је и күчиг тастик
и күесөг Заурбек риңгынай ёл сөрмө
хәчен горекте айтт ёл чандуе ёш Баян-
је дәнгүт Фанисолт тоювазг аныојиц.
Чуяк ишасын да.

Розәйы къухфыстытә.

фәрсы сә әхцайы тыххәй тызмәгәй. Умархан барәй йәхи ницызонәг скодта, Мызылон та йыл комдзог цыд. «Мәнә, зәгъ, – тәлмаңғәнәгмә дзургәйә зәгъын кәны пъырыстыфән Мызылон, – ды куы сәрра дә әмә дә, зәгъ, куы сбастой, әмә, зәгъ, хъыллистытә куы кодтай, раст, зәгъ, гъе уәд уыди уыцы әхцайы ссард». Пъырыстыф устыты әңгәр әрра фәхүидта әмә тәлмаңғәнәгмә дзуры: «...этих двух женщин посадите в холодную, это им будет полезно, там до вечера посидят и глупости не будут болтать».

Ацы уацмысы Розә әвдисы, хәдхәңгәп паддахы хъузәттәи мәгүүр фәллойгәнаег адәмы куыд әфхәрдтой, уый. Фыссәг йә пъесәйи архайджыты дзыхәй пъырыстыфы хоны әрра, адәмы удхарәй кәй мардта, уый тыххәй. Уыцы заман ахәм хицауәй афтә зәгъын нымад уыдис фыдракәнды.

Розәйи чысыл комеди «Гәеди ләг» у юморәй йедзаг. Умархан әмә иннә архайджыты фыссәг әвдисы зәрдәхъәлдәзәгәй. Әнахуыр хабәрттә ис пъесәйи: пъырыстыфы сәррайә уәлдай ма мәгүүр бинонтән сә къәппәг әрцахста кәсаг, се ‘нгуыр та – тәрхъус.

Умарханы обрәз у ирд: кәд уый хицауы раз йәхи ницәйаг ләгәй әвдисы, уәддәр йә зонд йәхимә ис әмә әнционәй афәливын фәразы пъырыстыфы дәр, къулеры дәр әмә йә усы дәр.

Комедийи уәлдай зәрдәмәлдәзәугә сты, Мызылон Къомианән әхцайы ссарды тыххәй, кәсаджы әмә тәрхъусы әрцахсты тыххәй кәм дзуры, пъырыстыф әмә устытә әвирихъау сайды быннаты кәм баззайынц, уыцы сценәтә.

Комеди у адәмон әвзагәй фыст. Уымән әвдисән сты сылгоймаджы әбуалғы әлгъыстытә, зәгъәм: «Исчи дә амара, уәвгәйә та, ахәм ләджы!», «Къомиан мә әрбабын кодта, йә хъәбулы фыдтә ахәра!», «Хәрзбын бауай, дә туг банаңай!», «Хәрәдҗы тъәнгтә бахәр!» әмә афтә дардәр.

Пъесәйи ис бирә эмоционалон ныхәстә, зәгъәм: «Мә хәдзар фехәлд!», «Тәхуды, әмә сә къона!», «Дәдәй, на ләг, кәм та ныххырхтай, кәм?..»

Комедийи уыцы заман әвдист ңәуы, әңгәгәй куыд уыди, афтә әргомәй. Гъе, уый тыххәй мах ацы уацмыс нымайәм, царды уаг реалон әгъдауәй чи ныв кәны, ахәм аив фыстыл.

Автор йә пъесә «Мә уарzonдзинад әви мә фыды ныхас?» –ы тох кәны зәронд әгъдаутты ныхмә. Уый фәрсы: «Цы у тых-

джындәр – уарзондзинад әви фыдәлты әгъдәуттә әххәст кәнүн?» Әмә йәхәдәг зәгъы: «Уарзондзинад фыдәлты әгъдәуттәй тыхджындәр у». Уый уымәй бәрәг у, әмә пьесәйи герой йә фыды ныхасмә нә байхъуиста, нә фәхудинаң кодта йә уарzon чызджы, фәлә амардта уый дәр әмә йәхи дәр. Әппүнфәстагмә разында, мадәй иу қәимә у, фыдәй та хицән, йә уыщы хо... (...)

«Зәх – ме ‘вдисән, хур – мә комдзог». Ацы пьесәйән йә къухфыст фесәфти. Баззад ма әрмәстдәр, Розә йә фыдәй кәй фехъуиста әмә йә уацмыс кәй бындурыл ныффыста, ахәм таурағь.

«Нә Иры чызджытәм». Ацы публицистикон статья у ирәди ныхмә арәзт. Уыщы хъуыддаг Октябрь революцийи размә ирон адәмы әксән ахста стыр бынат. Уый фәдым-иу әрцыди бирә фыдбылызтә. Чызгән нә уыд йәхицән къай равзарыны бар, йә бинонтә йә ирәдил уәй кодтой, әхца, мулк фылдәр чи радтайд, ахәм адәймагән.

Нә Иры прогрессивон ахуыргонд адәмән уыщы хъуыддаг сә зәрдәмә рагәй дәр нә цыд, әмә-иу йә ныхмә тох кодтой. Уыдон бирә тәрхәттә рахастой, стыр ирәд цәмәй мауал истаиккөй әмә йә фәдым бәлләхтә куыд нал цыдаид, уый тыххәй.

Кочысаты Розәйән әнәзонгә нә уыдысты уыщы хабәрттә, уымән әмә Олгинскәйи дәр ирәди хъуыддаг тыхджын уыдис.

Уыщы рагон зианхәссәг әгъду фесафынмә Розә йә хъару сарәзта әмә йә ныхмә ныффыста «Нә Иры чызджытәм».

Әрвнәрәга айхъуисти уый канд Олгинскәйи әмә Цәгат Ирыстоны нә, фәлә Хуссар Ирыстоны дәр. Розәйи размә ахәм прогрессивон хъуыдтыә мыхуыры иу ирон сылгоймаг дәр нә радзырдта.

Фыссәг йе статьяйы сиды әгас Ирыстоны сылгоймәгтәм, цәмәй уыдон сәхәдәг райдайой сә бартыл хәңин, цәмәй сәхи уәй кәнүн ма уадзор ирәдил, цәмәй сә ма дәттой моймә әвәндонәй.

Розәйи статья йә ныйиарджыты, стәй адәмы иу хайы зәрдәмә нә фәцыд, әмә ыйн стыр mast асайдта. Уымә гәсгә, куы йә ныффыста, уымәй дыууә азы фәстәдәр мыхуыргонд әрцыд. Фәлә уәddәр амынд уыд әрмәст йә фәсномыг «Ирон чызг. Олгинскәйә». (...)

Профессор Әлборты Барысби

КОЧЫСАТЫ РОЗӘЙЫ МЫСГӘЙӘ

Артист Бекъойты Георгийән

Цы дзурон әз дә хъысмәтыл – нә зонын,
Кәннод мәе бон цы бауыздән әниу?

Дәу рагәй дәр,
мәе сонты дугәй,
хонын

Нә Ирыстоны стыр диссәгтәй иу.

Цы ис зәгъән сывәллоны фәхудтыл,
Сәүзынджы ссыгъылы айнәджы уәлдагъ?
Хәххон дымгәйи уалдыгон фәфүттыл
Куы ‘рхауы их,
куы фәңъәх вәййы рагъ?

Йе малусәг куы сфәлгәсү арврухсмә
Әрдәгтад миты малбадән цәстәй,
Мәлгъәвзаг цъиутә хъәдындзы уәлхъусмә
Куы ‘ртәхынц дард әңгәлон бәстәй?..

О, уаихаг,
куыд раджы нәем фәзындә
Әмәе куыд раджы аңытә, беңау?
Фыд әенүсән йә хъизәмар, йә зынтә
Цәмән дын афтә суаргъ кодта Хуыңау?

Әдзард хуыздәртә –
де ‘мдәндаг, дә кары,
Дыууә ‘мәе ссәдз рәууон азы цы сты!
Әрхүым бындар әңцой сахат нә ары
Сә тәригъәдәй сагъәссаг рысты.

Мысост уа,
Яков,
стәй Хазби,
Мурат дәр
Әмәе Мухарбет –
дидинджыты баст;

Сæ фидауц – ды,
рæсугъдæрты уæздандæр,
Хъырмыздзых уарди,
хурæхсиды скаст.
Суæнт стъалыбардз, –
ды Бонвæрнон – сæ разы;
Хæзнаты хал, –
налхъуыт гагаты ‘хæн
Дæ аив уынд
тыбар-тыбурæй хъазы
Налмас фæрдыг – цыкурайы хуызæн!

Цæрукъаты Алыксандр

РÆМОНТЫ Геор

КЪАННÆГ АЕМДЗÆВГÆТАË

* * *

Хъысмæт... Цы йыл дзурын æниу! –
Йæ тызмæгæй æз райгонд дæн:
Уыд царды иу амонд мæн, иу, –
Æнамондæй кæй райгуыртæн.

2016

* * *

Хур кæсы. Йæ рухс, йæ хъарм – æхцон, –
Уары сæ зæрдæ рæдау, хæларæй...
Хур кæсы. Æгæрон нæу йæ бон –
Фæскъумты дзæвгар баззади тарæй.

2016

«ПОЭТМАË»

С-йы-фыртæн

Рæстæг – фæлмæнгæнæг нæрв.
Хъал дæ: æнцон цард – дæ хал!
Цауты цыдимæ дæ хæрв
Цал хатты аивтай, цал!..

Хъулæттæ – бонты рæхыс,
Хизыс сæ сарæй дæ сæр.
Ног та куыд ивдзæн дæ хуыз,
Уый онг, тæхуды, фæцæр!

2016

* * *

T. K.

Йæ уд, йæ зæрдæ – маргæвдылд
Хæрам тыхæй æргъæвд лæгæн.
Цы дын хъæуид мæн аргæвдын
Хуыцауы къах æргæвдæгæн!..

Мæн хъахъхъæны дæ мæнгардæй, –
Мæ мадæй мæм цы рухс бахызт.
Æргæвдис кæд æнæ кардæй,
Уæддæр дæ къухтæ – тугахуырст.

2012

И. РЕЗНИКМАË ГÆСГÆ

Д-йы-фыртæн

Ирыстонæн дæ бон у стыр хорз раттын
Æмæй æргæвдис – тæрс цудынæй дæ уагæн:
Айуан, йæ хуызы бацу Геростратæн –
Сырх цæхæры хай де ‘мдзæвгæтæ бакæн.

К. РЫЛЕЕВМÆ ГÆСГÆ

Дзырдта: «Уæдæ куыд бындзыд дæн,
Уæддæр, дам, тохмæ тындз!» –
Уыди фыдгул уый бындзытæн,
Фыдгулты раз та – бындз.

2016

ÆМБИСÆНДТÆ ФЫССЛÆГÆН

Сты дывыдон – де ‘мбисæндтæ:
Се ‘мбис давд у, се ‘мбис – сæнттæ.

* * *

Әмхъәуккәгтәй қуыннае уыди фыд҆цылыстә,
 Әмкусджытәй – гуымиритә, мәнгард...
 Цәрәнбонты мын арәзтой фыдбылызтә,
 Сәхицән дәр хъәдхъиутә ныр – сә цард.

* * *

Уынын мә фәндтә ңагъдәй, –
 Кәм и хъысмәты асайән!
 Нәй иу хъынцъымы суагъдәй
 Мәстәвдәлонәй бazzайән.

2016

* * *

Ч. Ф.

Амонд дәм нә фәзылд
 Иу хатт дәр нырма, –
 Дүнәмә дә фәзынд
 Удхәрттән – цымас...

Удрәбынмә судзгә
 Мәстытә ныссон.
 Сау рәстәгмә худгә
 Ракәсәм, мә бон!

2015

МӘ «ХӘЛӘРТТАЕ»

Бирә – сә хәрам, сә азар...
 Зәрдә ныңғаңынц әваст
 Уыдан гадзрахаты уазал,
 Уыдан хұыдуггәнәг маст...

Суры мә цардәй сә ихән...
 Ехх, ныр тәхынән – фәрәз! –
 Абыр йә дәллагхъуыр мигъән,
 Зәхмә тәргайә әркәс.

2015

* * *

Зад быдыр. Хизы уым гал, –
Халы хал «ахәры» хал.

МӘЛӘТ

*Циу тас – әмәлгә дуне най...
Дзаболаты X.*

Әйяфдзән мәйә тәрхон...
Мә адзал мәм күйд зыны? –
Дыууә сардзины дәргъән
Зәхх «аскъуыйдзән» мә быны.

2016

* * *

*Кто в будущее устремлен,
Тот в нем уже живет.*

Э. Балашов

Кәм у әргом, әнәхин уарзт,
Уым – фидар бынат амондән.
Кәмән у фидәнмәй йә каст,
Уый уымы цәрәг – абон дәр.

2016

ЛАГӘЙ БӘРГӘ ЦАРДИ...

Ләгәй бәргә царди, ләгәй, –
Күйдзмәй дәр әй нә дардтой...
Әрәджы уый, цы дзурәм, цәй,
Мәрдтыбәстәм фәтардтой.

«Ләгәй нә уый царди, ләгәй!» –
Сәхи фәсмөнәй марынц,
Әмәй йә ныр, цы дзурәм, цәй,
Нә нәртон гуырдтыл барынц.

ХУЫГАТЫ СЕРГЕЙ: 85 АЗЫ

ХУЫГАТЫ Сергей

УЫЦЫ ДЫГУУÆ ЛÆДЖЫ ÆМÆÆЗ

Радзырд

уыцы дыгууæ лæджы бульвары базыдтон. Уым сæ федтон бандоныл бадгæ. Иу хатт сæ нæ федтон – бирæ хæттыты сæ федтон. Сæ иу лæдзæг дардта, æлхæнгæ лæдзæг нæ – хүмæтæг раст къалиуæй арæст лæдзæг. Йæ сæрмæ ‘ввахс уыди цæрдхуынкь æмæ гæрзуадздзаг ласт уыцы хүинчы, йæ кæрæттæ – æлхынцъбаст гæрзæн... Æмæ иу лæдзæджы сæрыл хæцгæ кодта лæг, уыцы гæрз та-иу йæ цонджыхъулыл конд уыди, æвæццæгæн, ома, къухæй куы аирвæза лæдзæг, уæд зæхмæ ма ахаяу æмæ йæм гуыбыр кæнен ма хъæуа. Йæ къæхтæ цыдæр кодтой – нымæт дзабыртæ сыл дардта æмæ иу куы фæцæйцыд, уæд æнахуыр фæлмæн иста йæ къæхтæ æмæ сæ æнахуыр фæлмæн æвæрдта, цима, йæ къахдзæф зæхмæ куы фехъуыса, уымæй тарсти.

Тамако дымдта, æмæ-иу æм, æвæццæгæн, æнæхъæн къопп цæмæй балхæдтаид, уийбæрц æхца нæ уыди æмæ-иу цалдæр сигареты балхæдта. Æлхæнгæ-иу сæ, æвæццæгæн, дæлдæр, бульвары тигъыл цы ацæргæ ус бадти, уымæй бакодта. Ус-иу йæ сигареттæ тъæпæн бандоныл равæрдта, сæ сæртæ-иу сын байгом кодта, сигареттæ æддæмæ куыд разындаиккой афтæ: кæцытæй дæ хъæуы, уыдонæй балхæн, цал дæ хъæуы, уал дзы балхæн. Æмæ дзы æлхæдтой, лæппутæ дæр дзы æлхæдтой, лæгтæ дæр

дзы алхәәтой. Уйи-иу сәй йә пинджаачы риуы әддаг дзыппы артъиста әмә-иу, цухъхъайы риуәй бәрцытә күйд зынай, афтә зындысты.

Иннае наә дымдта тамако. Цәугә-цәуын йә күхтә дардта йә чылдымыл – рахиз күхәй-иу авнәлдта фәстәты, галиу ңонджы рәмбынкъәдзыл-иу ныххәңдә әмә-иу уырдыгма дәргъәй баззади ңонг, афтәмәй-иу әй фәңәйхаста. Алыхатт дәр афтәмәй цыди. Цәугә наә, фәлә ләугә дәр афтәмәй кодта.

Æз уым күистон, бульвары фарсмә цы рагон стыр хәдзар уыд, уым. Уләфты сахат-иу архызтән ңыппәрәм уәладзыгәй әмә-иу бульвары аратезгъо-батезгъо кодтон, стәй-иу фәстәмә сыйдахтән. Уыцы бон тезгъо дәр наә акодтон әмә әндәр дәр. Бәләсты бын цы афтид бандон уыд, ууыл әрбадтән – абадын мә әрфәндәд уыцы дзәбәх аууоны. Сә ныхас дәр мәм уырдәм әрыхъуист:

– Дәс әмә ссәдз азы ахәм бон наә уыд, әмә æз сән кәд наә банизтаин.

Афтә мәм фехъуисти әмә бадис кодтон, уәдә уанцион сәнни нуәэт наәу дәс әмә ссәдз азы дәргъы!

– Фабричы артәфондзыссәдз кусәджы уыди, әмә кәм – күывд, кәм – чындызәхсәв, уәдә әнәмәлгә дуне дәр кәм и! Æз та алыранмә дәр цыдтән. – Уым фәләууыди йә ныхасәй ләг. Иннае йә сигареттәм әркасти, бәрәгт уыд, дымын әм цыди – йә билтә базмәлыйсты, фәлә, әвәңдәгән, ауәрдгә кодта сигареттыл әмә не сдымдта. Уйи бәстү бадзырдта ләгмә:

– Әмә дзы фәлмәңгә дәр наә кодтай? Уәдә алыбон сән әнцъухын әнцион у.

– Әмә дзы, дәумә гәсгә, мәхи мардтон! Дыгууә-артә агуыв-зәйи. Уйи хосән куы амонынц.

Æз афәнд кодтон – аңауон ам уәләмә, иннае бонты күйд аңауын, афтә, стәй раздәхон әмә мә күистмә ссәуон. Фәлә уәдмә ләг йә күх систа әмә йә йә уәрагыл әрәппәрста.

– Әмә син ныңдәгъын кодтой сә сәндәттә! Уымай ма әбуалгъдәр хъуыды әрцәудзән адәймаджы сәрмә! Сәндон ның-цәгъын кән, сәндон, сәнәфсиры цупал цы талайыл зайы, уымә фәрәт аздахын кән! Райкомты әндәр мәт нал уыди – макуыул бazzайа сәнәфсиры тала. Мардыл кәуағау күйтой, афтәмәй пырх кодтой сә сәндәттә.

Уәдмә иннае ләг нал фәләууыд, сигареттәй иу сласта, сдымд-та йә.

– Иу хабар кодтой уәд. *Әвәццәгән*, әгас Аджареты ахәм хәдзар нә бazzад, уыңы ләджы кой кәдәм нә байхъуист, Хъохъиа хүйнд үә ном. Күйнәуал әй уагътой әмә уый күү базыдта, нә үә ныууадззысты, уәд ацыди әмә сәнәфсиры цәджындзыл үәхи әрцауыгъта.

– Әрцауыгъта-а?! – үә къухтә фәхъил кодта иннә, әмә ләдзәг дәр фәхъил и, цымы исты фәдиси хабармә фәхъил и, уый хүйзән.

– Сәндон Згъуыды аzzади. *Әмә*, дам-иу стәй районмә каджын уазәг күү ‘рцыди, уәд уымә арвыстой сәнмә, Хъохъиайы идәдзмә.

Стәй иугыщыл абадтысты әнәдзургәйә, әмә та әз афәнд кодтон – систон, фәлә та уәдмә райдыдта:

– Ләг хъәуы, ләг, падзахады бәрны баңауынән, фәрнджын ләг әмә сәрдҗын ләг. Уым алы ләджы удыртуа нә фаг кәны. *Әмә* байдзаг и нә хицауд уыңы алы ләгтәй, бакәс-ма сәм, кәддәра сә, дә цыты уазджытимә кәй әрбадын кәнай, уымән исчи бәэззы! *Әмә* фехәлдтой адәмы цард, уыңы әнәмәт цард, уыңы рухс цард. Рухс, рухс! Царды хъуамә рухс уа, бирә рухс! Рухс цы царды нә уа, уый цард нәу. *Әз* цы фабричы күистон, уым рухс уыди, коммунизм уыди уым. Нә директор-иу афтә дзырдта: истәуыл үә чи фәтыхса – күисты мидәг уа, царды мидәг уа – мә кабинеты дуар дәр ын гом әмә мә хәдзары дуар дәр. *Әмә-иу* әм чи баңыд, уымән-иу цымы үә хәдоны әгънәдҗытә авәрдта, уйяу-иу ын үә тәккә раз ацараЙста үә хъуыдаг. Нә хъәлдзәг әмбырдтәм-иу чындахсәвмә цәүәгәу гуылф кодтой уыңы хәрзарәст әмә хъәлдзәгәй. Бәстә-иу рухсәй байдзаг и.

Күисты дәр мә цәсттыыл уадысты: уыңы дзәбәх бадтысты әмә уыңы дзәбәх ныхас кодтой! Хъус сәм әмә сәм хъус!

– Уәд, дә адәмы уырдәм әртәрай, әмә нуәзтмондагәй дзабырсәрдәнтә хәрой әмә хидытәфисәнтә нуазой! Уәдә, цәрәнбонты нуәзтыл ахуыр чи у, үә царды мидәг нуәзт үе ‘мдзу кәмән кәны, уый дә пъеройы бырынкъәй фәрәтвәлдәхт күйд фәкәндзынә! – уым фәләууыд үә ныхасәй, цалдәр уәззая уләфты ныккодта. – Маринаг у ахәм ләг. Дуртәй маринаг у, алантә-иу, фыдызызәххыл гадзрахатәй чи раңыд, уый күйд мартой дуртәй, афтә! *Әмә* диссаг та күйд нә у – иу әм сә афтә күйд нә бадзырдта, йемә чи кусы, уыдонәй – афтә ма бакән,

үй раст нæу! Иууылдæр сразы сты йемæ – кæй фæндыд, уыдон дæр сразы сты, кæй нæ фæндыд, уыдон дæр. Гъеныр уыдон адæм сты? Лæгтæ сты уыдон? Уæд дæуæн дæр сæр радта Хуыцау æмæ ноджы дзыих, æмæ дæ сæр, дæхи къоппа цы лыг кæна, хъумæ үй дзурай дæ дзыихæй, æндæр искæй сæр цы лыг кæны, уымæ цы хъуылдаг и дæу?

Бадтæн æмæ хъуыды кодтон: нырмæ кæм уыдисты, цымæ? Аёви сæм кæд мæ хъус не ‘рдардтон? Аёмæ сæм куыд не ‘рдардтайн мæ хъус? Ахæм ныхасмæ хъус ма ‘рдай, үй гæнæн ис?

Үйфæстæ-иу мæ сахатмæ аркæс-аркæсæн бахъуылтæн: кæд арцæудзæн улæфты раестæг! Архъæцмæ-иу нал хъæцылтæн. Сæ дæле цы бандон уыд, ууыл-иу арбадтæн – бадти дзы исчи, нæ дзы бадти, үй мæнмæ нæ хауди – æмæ-иу кæсгæ уыдоммæ нæ кодтон, афтæмæй-иу сæм хъуыистон. Афтæмæй зын хъусæн у. Фæлæ мын хуыздæр гæнæн нæ уыди. Уæдæ сæм кæсгæ дæр ныккодтайн? Аёмæ мæм сæ уæд та исчи фæкомкоммæ и! Үй чи уыд, Аджарты бæстæй чи куыста, үй Мæскуыйы фæци институт – уырдыгæй йæ арвистой уырдæм æмæ дзы дæс æмæ сæдз азы фæкуыста. Уыдæттæ базылтон сæ ныхæстæй. Фæстаг сæдз азы бæрç дзы сæйраг инженерæй куыста. Аёмæ мæм дис кasti – цæнгтæ йæ чьылдымыл æвæрдæй цæмæн хæсса? Кæд, лиизинаг куы фæци, уæд йæ куыстахуыр къухтæ, сæхи цы фæкодтайккой, үй нал зыдтой æмæ чьылдыммæ айстой сæхи! Уым сæ иу иннæуыл хæцыд, æндæр гæнæн сын нæ уыд. Йæ ныхас – бæстон æмæ нуарджын, йæ хъæлæс – фидар. Аёвæцæгæн-иу уым æмбырдты дзырдта, куыд нæ дзырдтайд фабричы сæйраг инженер!

Иннæ та кæд нæ уыд хилласæт. Хæрз лæппуйæ райдылтæн кусын æмæ ма хæрз арæджы дæр куыста. Стæй ма ныр дæр куыстаид, фæлæ йæ йæ къæхтæ нал уагътой – йæ бынны-иу бадон сты æмæ ма сæ размæ айса, үй-иу йæ бон нал уыди. Аёмæ уæд ныуугътæ йæ куыст.

Уыцы бон дæр та уæлæмæ сæйцылтæн бульвары. Суылтон сæ æмæ бацин кодтон. Тамако чи дымы, үй тамако дымдта. Аёнахуыр адджын дымд кодта, æмæ йæм кæсыныл фæдæн; никуы никæй федтон, тамако афтæ адджынæн дыма, үй. Аёркасти йæ тамакомæ, дымд нæма фæци, æмæ йæ дзыхмæ схаста, стæй дзурынмæ фæци:

– Мæ паспорт исынмæ уыдтæн, мæ нæуæг паспорт. Мæхион хуыздæр уыди, бæргæ. Дæс хатты хуыздæр уыди мæхион æппын-къаддæр.

Аз дәр та уыцы бандоныл әруагътон мәхи – уәләмә нал ақытдаң. Цәмә ма дзы цыдаин уәләмә!

Ләг афтә куы загъта, уәд йә пинджаачы дзыпмә нывнәлдәт, систа паспорт, әркасти йәм.

– Фыдмиаджы хуызән нау! – хъуысы йә рәтъузән ныхас. – Ахәм маргъы мыггат никуы нах хәхты и, никуы нах быдырты. Уәд ай адон кәецәй әрхастой! – Уым йә сәр әвәраэз ләджы тылд бакодта. – Афтәмәй мәхионыл цы дзәбәх ныв уыди! Уыцы мәнәуы әфсиртә – тымбылтыхт. Уыцы әхсырф әмә дзәбуг – кәрәдзи хъәбисы! Ләг сәм кәсинай не ‘фсәсти. Кәд мә цәстытә донәй нах айдаг сты, куы мын ай айстый, уәд. Ай та.. Уыцы лыстәг къубәлттә атәстытә сты файнәрдәм, калмыл куы фәләүүай, уәд ма уый дәр афтә фәкъәдзтә вәйиы. Уый тәхын дәр нах зондзән, куыд зондзән! Куыд и тәхән, дыууә сәры кәмән уа, ахәм маргъән! Файнәрдәм хәцдзысты йә сәртә – уәдә дыууә сәрән иуырдәм хәцән куыд и! Амә искуы иу әнәраны ран йә тъәпп фәңәудзән зәххыл.

Иннае йын әнкъардәй каст йә паспортмә, стәй йәм бавнәлдәт, айста йә.

– Иу, дам дзы скәсәнмә араэст у сәртәй, иу – ныгуыләнмә.

– Цәмән, дам?

– Уырдыгәй дәр, дам, цәмәдәр әнхъәлмә кәсис әмә уырдыгәй дәр.

– Цәмә, дам дзы әнхъәлмә кәсис уырдыгәй дәр әмә уырдыгәй дәр?

– Хәйттәм, дам.

– Маргъ, дам?

– Цәмән маргъ, цә? Уәрәссе.

– Амә далә йәхи хәйттә судзгә куы бакодтой Уәрәсейән, әмә сә фәздәг куы кәлә! Диссаг нау – уым цас хъәд судзы! Уә, Дунескәнәт, ды ләгән маңы кән! Куыд әрбады афтәмәй йә сихоры тәбәгъыл?! Уый хуызән хъәд судза әмә даргъкъахәй бадай? – Уым йә сәр ныттылтә ләг әмә та дзурынмә фәци: – Йед та дзы цәуылнәуал ныффиристой, йед? Мәнә, чи цы адәмәй раңыди, уый? Уыцы иу дзырд ма дзы куы ныффиистаikkой, уәд сә исказмән йә син фелвәстайд?

– Уым иу дзырд ныффииссыныл нах цәуы ныхас, нах. Уым цыдәр әмбәхст и, уыцы ныхас кәм хъуамә уаид фыст, уым.

– Цымә, цы?

— Цы, цы, бирәтә, цы адәмәй сты, уый нә хъәр кәнынц, нә йыл сәттынц. Әмбәхст әй дарынц, кад нәй сә адәмән адәмы ‘хсән әмә йә әмбәхсгә кәнынц. Әмә дын әй афтәмәй сә паспортты куыд бамыхуыр кәной! Әмә сыл цәмәй комдзог ма цәуюй сә паспорттытә, уый тыххәй – хахх! Әмә иууылдәр инкубаторы цыиутәй агәпп кодтам.

— Мәнә диссаг! – хъәрәй загъта иннә.

— Фыдгәнәгән дәр күнхәуал и адәмыхат! Гъеныр уыдан фыдгәнджытә не сты сәхәдәг?! Уәдә цыхуызән әнәсәры-магъз ныхас у – фыдгәнәгән адәмыхатт нәй?! Йә адәмы цәстмә дәр ын әй бадар, йә бинонты цәстмә дәр, йә хәдзары къулыл дәр ын әй ныфғысс, уадз әмә бәрәг дара хәдзар иннә хәдзәртты ‘хсән, уадз әмә зоной, цы фыдгуырд схъомыл и уыци хәдзары, уый. Цы къул-къулы сә цәуыс?! – ләг фәйнәрдәм аракәс-бакәс кодта, цыма исты цәвәнгарз агуырда-та, уый хуызән, әмә загъта хъәрәй: – Әмә йын кәд адәмыхатт нәй, уәд ын мад дәр нәй, уәд ын фыд дәр нәй, әмә уәд кәңәй әрхаудта?! – Ләг ма иу каст әркодта паспортмә әмә йә радта йә хищаумә. Уый дәр ма йәм иу каст әркодта әмә йә нывәрдта йә дзыппы.

Әз базмәльдән – ацәуон, цалынмә мә не ‘рхатыдтой, уәдмә. Сыстадтән әмә, цыма хъусгә дәр никәмә кодтон әмә әндәр дәр, афтә рапаст дән. Уыйфәстә цалдәр боны нал рацыдтән бульвармә. Фәндгә мә кодта, куыд нә мә кодта фәндгә та, фәлә мәхиуыл хәңцидтән: куы мә әрхатой, уымәй тарстән. Стәй мәхицән ныфсытә әвәрын байдыдтон: «Цәй, бульвары адәмәй фылдәр цы и! Әмә, кәм бадын, кәм ләууын, уый мәхи хъуыдаг нәу?!. Уым мә фәнды әмә уым бадын, боныфәстагмә, уыдан куы бадынц, уәд әз цәмәннә хъуамә бадон! Әмә ра-цидтән. Уәләмә азылдтән. Уый иунәгәй бадти – хилдасәгәй чи куыста, уый. Йә тамако-иу спъәртт кодта, стәй-иу фәздәг цыхцырәгәй нә раугъята, фәлә-иу әй афтә ныууагъята әмә-иу ләгән йә билты кәрәтты раивәз-баивәз кодта фәздәг, иуәй-иу мигъ хохы къәмбыртыл куыд рахил-бахил фәкәны, афтә. Әз йә рәэсты ахъеллау кодтон уәләмә. Фәстәмә куы раздәхтән, уәд иннә дәр бадти йә бынаты. Әмә хъәрәй дзырдта:

— Уә, Дунескәнәг, дә быны агъдауы хъистә куыд нәуал бazzади, куы! Уыци тыргъяты баңауән нәй. Кәрәдзи әлхъи-виңц, чи мидәмә бирсы, чи әдәмә ләссы.

- Үйй – кәм² – фәрсы йәе иннә.
- Знон дын нәе дзырдтон, абор горгазмә цәудзынән, уйй!?
- Күң мыйн дзырдтай, күң, әмәе мәе күң ферох и.
- Үйм иу ләппу раныхс-баныхс кодта адәмы ‘хсән. Дзәбәх ләппу чи уыд, ахәм. Йәе хъаст сәем ныххаста, иунәгәй, дам, күң цәрән, уәд, дам мыйн фондзы хардз цәмән фидын кәнүт? Иу әй иннәмә әрвиты, иннәе йәе аннәмә әрвиты. Зилы, мәгуыр, күң иу дуарәй бакәссы, күң иннәе дуары раз баләууы.

– Әвәццәгән әм фатерыбаджытә уыд әмәе йәем фыстәй бazzадысты.

– Цәй фатерыбаджытә әмәе цәй цыдәр! Әрфыстой йын сәе әй фатеры. Дыууәйә, дам дзы азербайджайнәгтә сты, уалә армуқъайы басгәрдджытә-йедтә чи уәй кәнү, уыдонәй. Дыууә – къорейәгтә, мәнәе хъәдындзы хуымтә чи дары, уыдонәй, иу та аңәуи уырыссаг.

– Гәр, әмәе исказ фатеры афтә әрфыссән ис исказ?

– Исказ фатеры наә, фәлә дә уалә Чырыстийы цүүпүл дәр әрфысдзысты, әхца сәем бадар, уыйиеддәмә. – Стәй йәе худ систа ләг әмәе йәе тъәпән арм йәе ныхыл бафәлдәхта, цыма цәф уыд йәе ных әмәе йыл дугъысыф сәвәрдта, уый хуызән. – Әмәе дын мәхи хъуыддәгтә нәма ракодтон. Афтә йын зәгъын, кәй разы әрбадтән, уымән: дыгуәйы йеддәмә не стәм, наә ләппу уалә Бетъирбухы и, наә чызг – Мәскуйы. Әмәе нын цыппары хардз цәмән фидын кәнүт? Паддзахады мәгуыртә мәнәй баххәст кәнүнмә хъавут? Ацу әмәе, дам, Мәскуйә дәр әрхәсс гәххәтт, Бетъирбухәй дәр, сәе иу уым кәй фиды газы хәрдзтә, иннәе – уым, әмәе дә сәрибар кәндзыстәм.

– Омә, зәгъын, фатеры къуымты рахау-бахау кәнүнц, никүы фыст сты, никүы ‘ндаәр, әмәе мыйн чи ратдзән ахәм гәххәттытә. Үәдә, дам дын мәе бон ницәмәй у баххуыс кәнүн. Омә, зәгъын, адәм күң стәм, уәд кәрәдзиуыл гыццыл истәмәй аүүәндәм, уый раны не стәм кәрәдзийән. Уый мыйн йәе тъәпән арм фәдардта мә цәстүтәм әмәе мә сәрты ахъәр кодта:

– Кәй рад у – рацәуәд!

Сыстадтән, зәгъын, сәе хицаумә сын бацәуон, әмәе уым наә разынд. Әниу, күң разындаид уым, уәд мыйн цыма иу цондзы хуызән ацарәзтаид мә хъуыддаг! Мәнәе сәе цыма фәдзәхсгә бачынди – адәмы хъуыддәгтәм уә ницы хъуыддаг и. Уәхи хъуыддәгтә кәнүт! Раждәр-иу ләг райкоммә бацыди, йәе хъаст-иу ын

райстой әмәе-иу ын ай өзөрсторой. Ныр ләг йә хъаст кәдәм баһәсса, ахәм бынат никуыуал и. Уый диссаг наеу?! Әмә адәм скәләддзаг сты, сәе нервытә кәрәдзиуыл нал хәңзынц, стонг бирәгъты балау әмбу кәнын куы райдайой, уымәй тас у. Далә мә сыхәгтә ләг әмә ус сты, дыууәйә цәрынц, рынчын сты, дуканимә дәр иумә цәуынц – кәрәдзиуыл не ‘үүәндүнц. Әхтәйә – тыхст, дуканимә сәе капеччытә нымайгә цәуынц, фәстәмә – сәе армыздыхъытәм әркәс-әркәсгәнгә. Афтәмәй сәм иу изәр иу сылгоймаг смидағ и. Мәнә, уазал дон кәңәй цәуы хәдзәрттәм, уыцы къанторәй. Йә гәххәттүтә сын се стъолыл әркалдта. Мәнә, дам, фараст мини дарут әмә, дам сәе куы нә бафидат, уәд, дам уын уә дон әрәхгәндзыстәм.

Ләг иуырдәм ныzzылд, иннәрдәм ныzzылд, стәй йәхи дуарыл ныцавта әмә арәмыйгъта дуар. Йәххәдәг йә хъәләсөйдзаг ныхъхъәр кодта:

– Фәдис, абырджытә мә бастыгътой!

Рагәппытә кодтам хъәрмә – кәмән йә иу къахыл дзабыр, иннә къахыл – афтид цъында, чи йә хәдоны иу дысы атъиста йә цонг, иннә дыс зәбуләй бazzад. Ләг къәсәрүл ләууы әмә ие тых-йә бонәй хъәр кәнен:

– Бастыгътой мә, абырджытә мә бастыгътой!

Нал бафәрәзтой йә нервытә, йә хурхуадында тә алвәстисты, йә хыр-хыр цәуын байдыдта. Сылгоймаг йәххәдәг дәр хорзу нал уыд. Йә хуыз фәлыгъд, әвәццәгән, йә зәрды алидзын уыд – йә сәр та-иу фәгүубыр кодта, фәлә ма дзы цәй алидзән уыди! Асинтә ‘мә асинты ‘хсән әрләууяенты кәрәдзи сәрты хаудтой адәм:

Әмә, дам, рагәй нә бафысторой, стәй, дам, махмә зынаргъ у дон. Ам, дам, Хуссары зылды, махәй зынаргъдәр никуы у дон. Уыдаттә сылгоймаг йәххәдәг дзырдта – уым ын сыхаг устытәй чидәр фәтәригъәд кодта, мидәмә йә бакодта, тәвд цай йын ахуыпты тә кәнын кодта.

Гәр, әмә кәд әппиндәр никуы бафысторой, уәддәр цавәр фараст мини у! Дон йеддәмә ма исты у? Әмә нә ластә куы кәнен дон! Ноджы, дам, махәй зынаргъдәр никәмә у, цымы йыл махуэттә иннәтәй уәлдай мың акәнзынц кәнә ма йыл ронг ахәцца кәнзынц. Алкәй йәхи бар ауагътой, әмә кәй куыд фәнды, афтә кәнен. Нә паддзахад уазалы смаг скодта, паддзахады бәрджытәй йыл ницуал и.

Стай иудзәвгар ницуал дзырдтой. Бадтысты, цыма әргъәмтә хастой әмә сын ам әруләфән бынат уыди. Әруләф-дзысты әмә та стәй аккой кәндзысты се ‘ргъәмтә. Иуафон, хилдасәг чи уыд, уый ныууләфыди.

— Дәттәй, мә зындыхай бахуысса, цы әнәмәт цард нын уыд әмә нә күйд нә ныуугътой ңәрәп! Ахәм әнамонд хабар ма, цымә, искуы исказыл сәмбәлд дунейы мах йеддәмә?! Уартә, мах кәм ңәрәп, уырдәм әввахс иу скъола уыд — рәсүгүд агъуист, бакәс әм, уәд ңәстү тигътә иста. Мәнә дзы кусәджы дәснүйадыл ахуыр кодтой ләппутә ‘мә чызджыты. Ныр сын кафын нә амыдтой, зарын сын нә амыдтой — цынә сын амыдтой, ахәмәй ницы баззади зәххыл. Әз-иу сәм баудатән — чи сәм фәләууыдаид әнә бауайға! Күйд кафыдысты, уымә дәр-иу кастән, күйд зарыдысты, уымә дәр-иу хъуистон. Кәддәр сын сәхәрәндөнмә дәр бакастән — кәйдәр сын агуырдтон сәхәринаггәндҗытәй. Ныр сын равәрдтой хәринәгтә, равәрдтой әмә, кәрдгә фынгтә никуы федтай?! Раңа-рабон, әмә йә сәхгәдтой, — ләг зылынгәнәджы каст бакодта иннәмә.

— Цәмән, цымә?

— Әхца, дам, нал и?! Стәй фәләбүрдтой агъуистмә, уыци дзәбәх агъуистмә, фәйнәрдүгәй йә фегәмтә кодтой, фәтән әфсәйнаг дуәрттә йын ныттәпәнтә кодтой йә фәрстыл, сә сәртәм сын алы хъулон-мулон фәсарәйнаг фыстытә аскъәрдтой. Кәм дзы дукани фәзынд, кәм кафе, кәм та, цәмәй зонын, цы мәрдтү уәнгәл! Йә уәллаг рудзгуитәй цыдәр сыйыстәджы дзауметтә әрдаргъ вәййы, әвәццәгән дзы ңәргә дәр әркодта чидәртә. Уәд уый хуызән скъола, әмә йын ахәм митә бакән! — Ләг йә ныхасәй фәләууыд, йә ңәстүтә бульвармә сарәзта, афтәмәй ңалдәр уәззая уләфты ныккодта фәдфәдил әмә хъәрәй загъта, тынг хъәрәй:

— Уәд цы фесты әхцатә, цы?!

Инна ләг әм йәхәдәг дәр исдуг кәсгәйә аzzад, бәрәг уыд, афтә схъэр кәндзән, уый әнхъәл нә уыди. Стәй йын йә цонгма бавнәлдта, әрбахәңд ын йә цонгыл йәхирдәм. Фәлә уый, цыма сонт фәзи, уыйай ныттылдта йә күхтә — ләдзәг дәр та-иу фәхъил, әмә ноджы тынгдәр хъәр кодта:

— Цы фесты әхцатә, цы?!

Адәмәй кәмәндәртү йә цыд фәсабырдәр, чидәртә та сә ләугә дәр әркодта. Ләгмә кастысты, әвәццәгән әй суртәгәнаг фенхъәлдтой.

— Кәд дохтырмә адзурын хъәуы? — кәй фарста, уый бәрәг нә уыди, афтәмәй фарста иу ацәргә сылгоймаг, әмә та-иу йә сәры ләгъз фаст ферттывта.

Адәм фылдаәрәй фылдаәр кодтой дыууә ләджы раз: чи сәм тәригъәдгәнгә кости, чи та әнәүи ләууыди, әңкъардәй марды цурмә чи бацәуы, фәлә кәуын чи не сферазы, уый куыд фәләууы, афтә.

Æз нал уыдтон дыууә ләджы, әмә мәм афтә зынын байдытта, цыма уый уыцы ләджы хъәр нә уыди, уыцы фәлмәнтә дзураг әмә фәлмәнтә цәуаг ләджы хъәр — уый адәмы хъәр уыди, ам чи и, уыдоны хъәр дәр, әмә ам чи нәй, уыдоны хъәр дәр, әмә мә сәрыхъуын арц сбадти.

Бульварәй куыд рацыдтән әмә асинтыл куыд схызтән, уыдаттә нә бахъуыды кодтон. Бадтән. Мә цәстытыл уади, йә къух та-иу куыд фәхъиль кодта әмә та-иу ләдзәг дәр хъиләй куыд аzzад, уый. Стәй та-иу уыцы скъола ауади мә цәстытыл — йә фәрстә кәмән фегәмтә кодтой, йә уәллаг уәладзгуытәй сылгоймаджы дарәс кәмән әрзәбултә и. Цы дзәбәх ыл зынди нә бәстәйи гакк! Æвәццәгән дзы скъола кәй уыди, уымән ыл афтә дзәбәх зынди. Уыцы агъуысты уагмә әрхаудта әгас бәстә дәр, гъе! Афтә фегәмтә кодтой уымән дәр йә фәрстә, цины змәлд дзы афтә никуыцәйуал хъуысы. Эмә йыл афтә зәу-зәу кәнүинц, дард бәстәтәй кәй ласынц, уыцы мидәггаг әмә әddag хәррәгътә!

Бадтән, кастән афтид гәххәтты сифмә. Абон дзы цыдәр фыссинаг уыдтән, фәлә мә ферох и. Эппындәр нал хъуыды кодтон, цы фыссинаг дзы уыдтән, уый. Стәй мә уый мәт нал уыди, цы фыссинаг уыдтән, уый мәт — дәлә, дәлә, фыссинаг уый у, уыцы ләджы маст куыд срәмыгъта, уый. Эмә иу нәу уыцы ләг — бирә сты уыцы ләгтә Уәрәсейы къуымты, тынг бирә. Сә маст ахсиidy, тонгә сә искуы иугәйттән скәнә, әмә сә чи ныхасәй скалы уыцы маст, чи та ифтыгъд дамбаца сласы йә фәсронәй. Чи та систы әмә йә сәр фесафы йә райгуырән зәххәй.

Бадтән әмә кастән уыцы афтид гәххәтмә, цыдәр фыссинаг кәм уыдтән, фәлә дзы цы фыссинаг уыдтән, уый мә кәй тыххәй ферох и. Кастән әм әмә мә цәстыты раз февзәрд уыцы саубоцъо ләг. Сыстад уыцы стыр әмбырды әмә дзуры, уый, дам, фәлтәрдәр у ахсәнны күисты әмә, дам, мән рацух

кәнүт хицауадәй, әмәе, дам, уый равзарут мә бәсты. Уый дәр йе ‘вәрәзәй бахаста уыңы фәндөн – уый равзарут мән бәсты! Бәстә сәрсәфәны билма батардтой әмәе йын, ома, уый кәд исты баххуыс кәнид! Цыдәр әнхъәл дзы уыди. Стәй канд уый нә – уәләмә-иу, хицауадырдәм, ахәм ныхәстә бакъәрцытә кодта, әмәе дзы адәм суләфидысты: гье, уый дын ләг! Әмә уый хъәр нә кодта, уыңы боцъоджын ләг, уый әнәуи дзырдта. Фәлә уымән дәр хъәр уыди, әвәрәз ләджы хъәр уымән дәр, – уыңы иунәг фәрәз ма чи зыдта, әндәр фәрәз кәй нал уыди, ахәм ләджы хъәр. Әмә фәрәдыди уый. Хәйрәг кәм уыди, әмәе, цәмәй адәмы йәхиуыл баууәндүн кәна, уый тыххәй кодта уыңы ныхәстә. Әрмәстдәр уый тыххәй. Әмә йәм тынг мәстү уыди, далә Аджарты бәстәйи чи царди, уый. Карз ныхәстә дәр-иу дзы схауди, йә кой-иу әем куы ‘рцыди, уәд.

– Ие ‘гынәджытә куыд сәвәра, уый нал зыдта әмәе уыңы стыр паддзахады сәргъы әрбадти: әмәе фесәфта бәстә. Мәнгәй нә фәзәгъынц – иу әвзәрән цы бантыса, уый сәдә дзәбәхән нә бантысдзән.

Арв әй куыд нә ныңџавта, уыңы хъәды къохмә куы араст и, уәд, әмәе хәсгә мард куыд нә фәци!

– Арв дәр нал цәввы, нал, – загъата иннәе. – Раздәр-иу арах цавта. Ныңџавтаид-иу искәй арв әмәе-иу ыл җоппай кәнүн систой. Ныр җоппайгәнгә дәр никуал никәй фене ләг.

– Уыңы ныхас, уыңы иунәг ныхас, әмәе бәстә фехәлдта! Мәнә уыңы ныхас нә уыди, уәд нә бахаудаид хицауадмә уыңы әвзәр әмәе ма абон дәр нә царды кой кәниккәм. Цы хәйрәджытә йәм фәкомкоммә сты, уыңы Казанник уыди, цы мәрдтү уәнгәл уыди!

Әмә сын чи бафсәстаид сә ныхәстәм хъусынәй! Хуымәтәг ныхәстә уыдисты, афтәмәй хуымәтәг нә уыдисты – зәрдә сә йәхимә скъәфта. Әмә зәрдә йәхимә кәй скъәфа, ныхас уый у, уый! Әмә-иу мәм хатт афтә зынын байдыдта, цыма хуымәтәджы ләгтә не сты ацы дыууә ләджы – кәмдәр сә әвзаргә ракодтой дыууә раны әмәе сә ардәм әрвитгә әркодтой, цәмәй ам ныхас кәнной, цы ныхас кәнүнц, уыңы ныхас, уымәй ахсджиагдәр ныхас нәй зәххы бикъыл әмәе йә хъумә кәнной әмәе кәнной.

Уыйфәстә Җалдаир боны нал федтон уыңы дыууә ләджы. Әмә мәхи мидәг тыхсын байдыдтон. Сихорафонмә дәр-иу нал

фәләууытән, афтәмәй-иу рацытән уынгмә, уәләмә-иу азылтән уыңы бандоны рәзты, дәләмә-иу әрыздәхтән – нәй. Бандон-иу кәнәе бинтон афтид уыд, кәнәе-иу ыл әндәр чидәртә бадти, әмәе нәе фидытта бандон – афтидәй дәр нәе фидытта, әндәр чидәртә йыл күү бадти, уәд дәр нәе фидытта. Иу бин күү уыди, уәд нал фәләууытән – баздәхтән бандонмә әмәе йә дәллаг кәрон әрбадтән. Әрбадтән әмәе, бульвары чи рацу-бацу кодта, уыданы фәстә кастән.

Бульвары кәддәрү змәлд нал и. Ныссабыр. Әрмәст ма дзы сихорфон фәзыны руай-бауайгәнджытә. Стәй алчи йә күистмә атагъд кәнәе, әмәе та афтидәй аzzайы, әмәе та уыңы рагон бәләстә джихәй бazzайынц, сәе раст рәгъыты ләугәйә.

Нестеров, дам, сарәзта ацы бульвар, булкъон Нестеров. Ам нә горәт горәт күү нәма уыди, уәд йәе бинаты цы къаннәг хәстон фидар уыд, уый командағәннәг. Синәгтә айттыгъта әмәе, уыңы синәгтә күүд амыдтой, афтә дыууә рәгъы ныссагъта алыхъәд талатә, сәе фылдәр – сусхъәд. Сусхъәд бирәе цәрү, әмәе, ома, уадз әмәе бирәе цәра ацы бульвар.

Бәгүү дзәбәх ләг нәе уыди, нәе, кәмдәр уыңы Нестеров! Ныр дзы ацы бульвар күү нәе уаид, уәд цәмәй сфидауд нәе горәт? Ныр бавдәл әмәе уымән, уыңы Нестеровән, йәе номыл исты бәрәггәннән сәвәр бульвары искуы, – бульвар уый кәй сарәзта, уый чи әвдиса, ахәм бәрәггәннән. Уадз әмәе зоной адәм: ацы бәләстә сәхәдәг не ‘рзадысты ам, әмәе йәхәдәг нәе развәрд ацы рәсүгъд бульвар.

Уыңы хъуыдитә күүд кодтоң, афтә мәе цәститә әрхәңцидысты дыууә ләгыл. Уәле әрцәйцидысты. Әз сәе, әвәецәгән, цәугә никүү федтон иумә әмәе сәм кәстәйә бazzадтән. Цы-дысты әмәе цыдысты. Нәдәр тагъд кодтой, нәдәр фәстәмә хәңцидысты сәхиуыл. Хилдасәг чи уыд, уый йәе къәхтә сабыр иста әмәе сәе сабыр әвәрдта, фәләе ацы хатт цыма йәе къаҳдзәфтә цыбырдәр уыдысты, стәй цыма йәе ләдзәг дәр тагъдәр әруадз-әруадз кодта зәхмә. Иннәе цыди, күүд фәецәуу, афтә – йәе цәнгтә йәе чыылдыммә ист, фәләе цыма сабырдәр цыди ацы хатт уый дәр. Ацы бандонмә цыдысты, уый зыдтон, фестадтән әмәе, бандоны бакомкоммә уыңы фарс цы бәләстә уыди, уыданы бинмә байстон мәхі. Фыццаг уый әрбадти, йәе ләдзәг зәхмә ныццарәзта әмәе уый әңцой йәхі әруагъта, әмәе күүдәр әруагъта йәхі, афтә мәе цәститә йәе цәстомыл

андæгъдысты: йæ цæсгомыл хъуын ныффæлдæхт, уыцы ӕвæрæз фæлдæхт ыл ныккодта урс хъуын, мæнæ кæрдиппæрд хуымыл тыхдымгæ куыд рацæуа ӕмæ уый куыд ныффæлдæха, афтæ. Йæ цæстытæ туджы зылдысты, ӕмæ сыл уæлттыфæлттæ сæхи ӕр-уадз-ӕруадз кодтой, цыма, сырх кæй уыдысты, уый ӕмбæхсынмæ хъавыдысты адæмæй.

Æз лæууыдтæн ӕмæ та-иу сæм бакастæн. Уыцы лæджы цæсгомыл хил афтæ кæй ныффæлдæхт, уымæй цæмайдæр тарстæн. Ӕмæ-иу афæнд кодтон – ацæуон. Азилон ӕмæ ацæуон. Фæлæ нæ азылдтæн ӕмæ нæ ацылдтæн. Ӕвæццæгæн мæ уыцы хилы ныффæлдæхт дæр ураедта, – стæй та истытæ куы дзурой, уæд сæм хъусын нæ хъæуы! Куыд нæ сæм хъæуы хъусын! Цалынмæ афтæ рафæнд-бафæнд кодтон, уæдмæ иу лæг сæ разы балæууыди, йæ уæлæ урс кæттаг дарæс ӕмæ сæрдигон тегла худ. Йæ цæнгтæ йæ фæрстыл ӕруагъта. Лæгтæ систадысты, ӕмæ уæд загъта уый:

– Рухсаг уæд. Афоныл ницы фехъуыстон, ӕндæра куыд нæ балæууыдаин уæ фарсмæ!

– Ницуал сфæрæзтам. Ахæм цæф ныл сæмбæлд, ӕмæ нæ сулæфины бон нал фæци, – загъта, хъуын кæй цæсгомыл ныффæлдæхт, уый ӕнахуыр фæллад хъæлæсæй.

– Ӕмæ йæм цы рауади? – куы ‘рбадтысты уæд чьызгæ бафарста лæг.

– Йе ‘намонды базыртæ йыл базад ӕмæ йæ цæхæры цæсты амидæт кодтой, – дзырдта лæг, ӕмæ йæм уый ӕнкъардæй каст йæ тегла худы бынты. Æз бамбæрстон: цыдæр хæстæг сын ӕйяæфта, фæлæ сæхæдæг цы кодтой, цымæ? Кæуыл сæ ӕрзадысты уыцы ӕнамонды базыртæ? – Мæ тæригъæд бazzайæд ме ‘фсымæрæн, тæригъæд хъуаг дæр нал у, фæлæ. Цал хатты сæм цыдтæн, уал хатты йын уый дзырдтон: ацы лæппу ӕгæр кæны! Иухатт ын йæхи бынаты байяæфтон. Мæхи йæм бакъултæ кодтон ӕмæ ма, дам, гыццыл, хæрз гыццыл ма, дам. Стæй, дам ӕй ныууадздзынæн. Куыстмæ, дам, цæуын, уалæ, дам, фæндаггæстæм цæуын куыстмæ, дзырд, дам, дæн семæ. Куыстмæ исæг-гæт дæр, дам сын бафыстон.

Лæг ӕрлæууыд йæ ныхасæй, йæ къух ӕрмифицаугæ цæуæ-гau тæрттыл бахылд, риуы дзыппæй цы цалдæр сигареты зынд, уыдонæй иу систа, сдымдта йæ. Иннæ йæм кasti, ӕмæ, уый дымыныл куы фæци, уæд ын йæ ныхасыл йæхирдæм ахæцыд:

— Университеты ахуыр кодта. Ныр, хынцинәгтә ахынцынмә Хуыщау дыккаг ахәм нал руагъта. Ды йә кърандасәй нәма анымадтаис, әмә-иу әй скъәрпүү кодта. Афтәмәй уыцы фыдбылызы къамәйхъазыныл фәсалх. Әвәццәгән, хынцинәгтә нымайыныл афтә хәст кәй уыди, уый йын исты ахъаз кодта — амәй тәбәрдәр хъазәг нәй — сурдзыхәй-иу әй фәуагъта, — дзырдат ләг әмә мәм афтә фәкаст — уый дәр хорз зоны уыцы урсдарәсджыны, уәдәй йә куы нә зонид, уәд ын ахәм бәстәтты кәнид хабәрттә! Чи зоны та йын исты хәстәг у уымән дәр.

— Сәхицән хәдзар балхәдта, әмә хәдзары хуызән у! Ләг дзы дзәгъәлтә кәны. Паддзахы заманы, дам дзы инәлар царди. Йә хойән балхәдта, әртә уаты кәм и, ахәм фатер. Машинә йәм уыди әмә цәхәртә калдта әдде-мидәгәй. Далә апойнаг. Уәдәй йәм әхца, цәмәй зонын, цас уыди!

Әмә уәд уый дәр загъта, хабәрттә кәмән кодтой, уый дәр:

— Әвәццәгән, адәймаг нәма райгуры, афтә йә ралгъитынц хәйрәдҗытә — ацу әмә макуы маңәмәй бафсәд! Уәдәй йын бафсис цәмәннә ис?! Цасфәнды йын куы уа, уәддәр ма йә хъәуы. Уәд ма цы уәлдай у — фәнды хъәздыг у, фәнды мәгүүр — уый дәр хъуаг, уый дәр хъуаг! Әмә ма уәд цәмән йә гәндзәхтә цәгъеды ләг, схъәздыг уа, ууыл! Уәддәр куы нә бафсәддән!

— Әмә-иу ын кәуылты не ‘рдзырдтон ме ‘фсымәрән әмә-иу кәдәмиты нә ахәццә дән! Афтә-иу ын загътон — адонән тәригъәд баст и сә фәдыл, ацы әхжатән. Җалдәр әмбылды чи фәзи, кәрәдзи хъуын-хъис кәуыл фәхордтой уыцы къамәйхъазәнты, уыдан әлгъыист сты. Уыдон, фарсыл чи бахәца, ахәм әхца не сты. Уый-иу мыл йә къухтә сцагъта — йә хъәздыдҗы цәсты акасти, әмә уәд афтә кәны ләг. Уыдон, дам, аивгъуыдтой, уыцы рәстәдҗытә! Ныр, дам, бәстәе иууылдәр къамәйхъазән у. Әмә, дам дзы әнә хъазгә най. Фәнды дә хъазыннә дә фәнды, уымәй, дам дә ничи фәрсы — хъумамә хъазай! Әмә, дам, дәхәдәг куы никәй рамбулай, уәд, дам дын дәхи әмбулынц. Әмә, дам, цәйнәфәлтау әмбылды фәуай, фәлтау әмбулгә ракән!

Афтәтә-иу ын дзырдат, әвәццәгән, ләппу, әмә сә уый та мәнән радзырдта афтәтә. Әндәр әм кәцәй әрцидысты уыцы ныхәстә?! Иумә схъомыл стәм, әмә дзы әз ахәм ныхасәй никуы ницы фехъуыстон.

Үым та нылләууыди ләг, әмә та йын иннәе айста йә ныхас:

— Уыңы изәры йәм әрбадзырдтой, рацу әмә, дам, де ‘хца ахәсс – уый размә сә кәмдәр быны әмбылдтытә ныккодта.

Бабадт йә машинәйы әмә аңыд. Аңыд әмә фесәфт. Әртүркаг бон ын иу кәсагахсәг бамбәлд йә мардыл Терчы был, дәлиау кәмдәр, далә.

— Әрцахсдысты сә, — загъта, иуңасдәр әнә дзургәйә куы абадтысты, уәд уыңы ләг. — Къамәйхъаздҗытә кәрәдзимә туджджыны ңаңтәй кәссынц әмә ма баннымудзой, чи йә амардта, уыданы!

Әмә йәм уәд уый дәр бадзырдта, далә Аджарты бәстү инженерәй чи күиста, уый.

— Әрцахсдысты сә әмә сә раудадзысты.

— Цәмән сә раудадзысты?

— Сраст уыдзысты ‘мә уымән.

— Күнд сраст уыдзысты?

— Күнд, куы, фәрсын сә байдайдзысты – нә сә ныуудадзысты, цалынмә сраст уой, уәдмә.

Ләг әм хъуиста, йә сәр иуырдәм къул кодта, иннәрдәм әй къул кодта, уый күнд дзырдта, афтә, стәй баҳудәгау кодта.

— Уәлләй, раст куы разынай, уымәй тәрсын байдыртон.

— Уәдә ләг амардта, лыгтә фәүай, әмә ма йә дардыл рафәрсбафәрс кәнис! Йә фың цыхуызән гәлифе дардта, йә мадән цал раздарәни уыди! Дзержинский дәр афтәтә куы кодтаид, уәд нырма дәр зилид революцийы знәгти фәдыйл.

— Уыдан әндәр къәрмәгәй арәзт уыдзысты, уыңы ләппутә, — загъта зианджын ләг әмә йә рус аныхта, әвәңцәгән әй хордта уыңы фәлдәхт хъуын.

— Ныр сә азымы дарынц – цәмән, дам, ахстой, цәмән, дам, мардтой. Әниу, дам, революци цәмән хъуыди?

Гәр, күнд нае хъуыди революци? Уәдә ма цы хъуыди, кәд революци нае хъуыди, уәд?! – ләг йә хәдоны әғънәгыл ныххәңцид әмә йә әривәзтүтә кодта, цыма йә раскъуынымә хъавыд, уый хуызән.

— Әмә, дам, паддзах дзуар куы уыди, худгә дзуар, әмә, дам, помещиктә сә хъазайрәгты мәтәй әхсәв хуыссын куы нае фәрәзтой, әмә, дам, капиталисттә сә хъуыры аддҗын къәбәр куы никуы ауагтой сә кусдҗыты хъуагәй! Даे баст күнд күнд феуәгъд уа әмә уый күнд нал әнцайа йә къәу-

къауәй, уый хуызән сын әрәнцайән нал и. Әмәе, дам, ныронг адәмы дзурын нәе уагътой. Сә алы ныхасмә, дам сын смудгә кодтой. Ныр, дам, әрхауди адәммә дзурыны бар. Сул-әфыйдысты, дам, адәм.

— Уый, әвәдза, уым дәр цүутта ничи никәй билтыл бакодта, — уый дәр уыцы ләг загъта, сә разы чи баләууыд, уый. — Дзур, әңәг дә ныхас әүүилгә кән! Ныхас әүүилин хъәуы, бирә әүүилин әй хъәуы. Хәрзәууылд әй хъәуы.

Стәй ацыд уыцы ләг, әмәе раңыдтән әз дәр. Уәдәе, цалынмәе уыцы ләг уым уыди, уәдмә сә мәнмәе не ‘вдәлди, фәлә ныр уый уым нал и, уәд мәм сә мачи фәкомкоммә уа, ома ацы ләппу әңгәгә бакодта уыцы бәләсты бын. Әнәуи мәхі афтәе әвдистон, цыма кәмәдәр ләууын: мә сахатмә дәр-иу әркастән, уәләмә дәр-иу акастән бульвары әмәе дәләмә дәр, фәләе уәддәр әгәр ләууыдтән, әмәе зын бамбәхсән уыди уыдаттәй, әгәр кәй ләууыдтән, уый.

Әнәуи, дзәбәх ләг чи уыди, ахәм, — хъуыды кодтон асинтыл уәләмә хизгәе-хизын. Зонгә дәр сә дзәбәх чи кодта, ахәм — сә иуы дәр чи зыдта ‘мә се ‘ннәйи дәр. Ныр, цымә, сәхәдәг рагәй зоныңц әрәдзий, уыцы дыууә ләджы? Рагәй зондзысты, куыд зыны, афтәмәй. Әмә цы хорз у, кәй зоныңц әрәдзий, уый! Кәннәуәд, куыд цәугә кәниккой иугәйттәй, куыд бадгә! Цыма дзәгъәл фесты әрәдзийә, афтәе наэ зынид?! Бадгәйә бынтон наэ фидауиккой әнәе әрәдзи. Куыд фидауиккой! Сә иу уым кәмдәр бадид далә, иннае — ам кәмдәр мәнәе, әмәе сын уый цыхуызән бадт уаид!

Мәе бандоныл мәхі аруагътон, уәддәр ма цыма уым уыдтән, бульвары, афтәе мәм зынди. Сә ныхас дәр мәм афтәе хъуысти. Әмәе, дам, дә баст куызд куыд феуәгъд уа әмәе, дам, уый куыд нал әнцайа йәе къау-къауәй. Сә риутә хойыңц, әрәнбонты, дам ыл хъадамантә фәдардтой әмәе, дам ын мах ныссастам йәе хъадамантә.

— Хойыңц сә риутә әмәе куыйтә рәйыңц сә риуты гыбар-гыбурыл. Афтид сты сә риутә әмәе сә мәнг хъәр зәлланг кәнү. Уый наэ зоныңц уыцы куырмытә, әмәе әнәхицауәй бazzади ныхас, уынгты джиуинаг әмәе уәзгуытыл хитинағ фәци. Дзур, цы дә фәндү, уый, дзур, дә тъәнгтә дәр скал, — куызды хъуыды дәр дә ничи кәнү. Дзурыс исты, наэ дзурыс — никәмә дәр дын хъуысгә кәнү, никәмә дәр — хъаргә, халоны хъуаххъән

фылдәр аргъуыц и дә ныхасәй. Әмә, дам ын йә хъадамантә ныссастам. Йә хъадамантә йын нә ныссастат, нә, къәхты бынмәй йә нысхуыстат.

Үйіфәстә та нал зындысты. Әз тыхстән, күистмә мә къух нал тасыди, фәкәс, әмә та асинтыл әрцәйуайын, әмә та бульвары уәләмә фәраст вәйийн. Бандон афтидәй күы сәйиафын, уәд йә разы әрләууын әмә ләугәйә баззайын. Мә хъуыдтыә мә күы иуырдәм ахәссынц, күы – иннәрдәм: кәд сә исчи рынчын фәци? Кәнәе сә искуыдәм аңыд исчи? Уәд дын иннәе иунәгәй күүд раңау! Әмә ма цәугә – гъо! Фәлә бадгә та күүд хъумә әркәна иунәгәй!

Иубон күистәй раздәр раңыдтән – цыма мә исты рысти, уымәй уәлдай бадын нал фәрәэтон. Бульвары уәләмә аңыдтән. Дыууә ләджы кәм фәбадынц, уыңы бандоныл бадти иу аңәргә сылгоймаг. Йә кәсәнцәстүтә ферттив-ферттив кодтой хуры тынтәм. Йә фәйнәфарс бандоныл ләууыди дыууә тәбәекк хызыны. Бандонән йә уәллаг кәрон та, дыууә цъиуау, дыууә бурбын сыйтәры бадти, удзәфмә-иу базмәләйдисты, цыма сәхи кәдәмдәр тәхынмә цәттәе кодтой. Әз кастән бандонмә әмә бамбәрстон – бандоныл әрбадын мәм цыди. Әвәццәгән ыл уыңы дыууә ләгимә кәй никуы әрбадтән, уйй мәм исты хузы бахъарыд. Баңыдтән әмә сылгоймагәй уыңы дыууә сыйтәры астәу әруагътон мәхи. Сылгоймаг базмәләйд, йә афтид хызынтыл җәхимә әрбахәцәгәу кодта. Афтә йә бамбәрстон, кәй әрбадтән, уйй йын әхсызгон уыди. Бадтыстәм. Уйй дәр бадти, әз дәр бадтән. Сыйтәртә-иу базмәләйдисты, рәүәг змәлд-иу бакодтой, хызынта әдзәмәй ләууыдисты, цыма, афтид кәй уыдисты, ууыл сагъәс кодтой, уйй хуызән.

– Әз дәу зонын, – әрәджиау мәм йе ‘рғом раздәхта сылгоймаг. – Ди дәлә уыңы хәдзары кусыс, телеуынәни дәр фәдзурыс. Рәстүтә фәдзурыс. Әмә дзәбәх. Сәр мә күы бахъәуа, уәд дын дә ном дәр зәгъдзынән әмә дә мыггаг дәр, – бахудти сылгоймаг әмә мәм йә кәсәнцәстүтә фәдарда, әмә мәм ферттывтой йә кәсәнцәстүтә.

– Бузныг, – загътон әз. Әндәр цы загътаин, уйй нә зыдтон.

– Әз та дәлә уым күистон, хъуымәңтә уәйгәнән дуканийы. Ныр нал кусын, рарвыстой мә.

– Цәмән?

– Бирә, дам, стут, ома кусджытә, әмә, дам, нә пайды гыццыл

у, әмәе цәмәй уыданән сә пайда гыщыл ма уа, уый тыххәй әз уәзәджы къәйыл аzzадтән. Уый цыхуызән хъәддаг царды уаг у?! – Уым фәләууыд йә ныхасәй әмә мәм афтә фәзынд – фесты йә дзуринаеттә, ныр аңаудзән әмә әз мәхицән баддзынән. Стәй уыцы дыууә ләджы дәр кәд зыниккөй уәдмә. Фәлә нә аңыди сылгоймаг, афтә абадти иуцасдәр әмә бынтон әндәр хъәләсәй күү райдайд; – Ныр бадын, әвдәлон бадт кәнын, афтәмәй мын мә зәрдә кәрчытә хәрынц. Базары уыдтән, хъуамә бирә цыдәртә балхәдтаин, афтәмәй, цы ‘лхәнинағ уыдтән, уыданән се ‘рдәджы фаг дәр нә кодтой ме ‘хцатә. Әз дәр фәтәргай дән әмә әппиндәр ницуал балхәдтон. Ныр сагъәс кәнын, әхсәвәрыл мә бинонты цәмәй фәсайдзынән. Иннае ахәм мә сом сабатизәрмә цәуын хъәуы әмә афтидәй күүд аңаудзынән! – Уым арф ныууләфыд сылгоймаг. – Дәттәй, Лактемыр, цымә, дәумә йә къух чи систа, ууыл күүд нә ахуыскъ сты йә дыууә къухы!

Әз та йәм ницы сәзырдтон – цы йәм хъуамә сәзырдтаин! Әмә уәд йәхәдәг йә сәр фәйнәрдәм аратил-батил кодта, йә кәсәнәстәйтә цыдәр сонт әрттывтытә фәкодтой фәйнәрдәм.

– Цымә сыл дә цәст никүү архәцыд? Мәнә-иу ам күү бадтысты, аңы бандоныл. Дыууәйә-иу күү бадтысты. Ныхәстә-иу күү кодтой.

Әз цәхгәр ныззылдтән сылгоймагмә, әгәр цәхгәр зылд мын фәци, фәлә мә уый мәт нал уыди.

– Бадтысты-иу, бадтысты! Күүд нә-иу бадтысты! Ныхәстә-иу кодтой. Дзәбәх-иу ныхәстә кодтой. Ныр никүщәйуал зынынц. Цы фесты, уый стыр диссаг наэу?!

Сылгоймаг йә арм йә хъусы фәрсты йә сәрыл суагъта, арм амбәхсти йә пух сәрхъуынты.

– Уыдан цы фесты, уый фәуәнт, махән нә дзәбәх цард чи ныддәлә-уәлә кодта, уыдан. Лактемыры чидәр амардта.

– Лактемыры? – мә бынатәй фесхъиудтон, фәлә ләууын не сферәзтон, гүбырыәй бazzадтән. – Чи йә амардта, күүд ай амардта?! – әмә мәм фәмидаң и кәңейдәр: уый уыди, уый Лактемыр, йә сигареттә-иу йә риуы дзыппәй бәрциты хуызән кәмән зындысты, уый. Иннае нә уыдаид Лактемыр, йә цәнгтә йә чыылдымыл әвәрдәй чи хаста, уый. Ницы хуызы уыдаид уый. Уый уыди Лактемыр, хилдасәгәй бирә чи фәкуыста. Йе ‘фсымәры ләппу къамәй кәмән хъазыд!!

Тыхстән, уйй мыл зынди, куыд нә мыл зындаид! Истәмәй ма йә афәрсон, уымә дәр нал арәхстән. Афтәмәй мәм цас фәрсинаңтә уыди! Уйй мын, әвәццәгән, мә тыхст әмбәрста әмәз загъта йәхәдәг:

– Фәстәты йәем баңдысты сә кәртмә базиләнү әмәз йын йә къәбутыл дамбаца ныщавтой.

– Дамбаца?! – уыцы дзырд сферәэстон зәгъын, әндәр ницы, әмәз бамбәрстон – мәнмәз цыди кәуын, әмәз мәм, Лактемыры чидәр кәй амардта, әрмәст уйй тыххәй нә цыди кәуын – уйй мә кәсын ныккодта мә зәрдәмә, кәуын мәм, нә цард нын нә цәститы раз кәй фәфәлдәхтой, әмәз сын әй фәлдахын кәй баугътам... Дунейы разагъды ләгтә цы цард сбарстон әмәз цы цард скарстой, уйй нын фехәлдтой, цы әнәрәгъыздыд адәм нәм и, уыдон. Цәмәннә сыстадыстәм мах сә ныхмә, дунейы стырдәр хәст цәмәннә самадтам, әмәз әз цауылнә амардтән уыцы хәстү?! Әмәз мә кәуын тыххәй урәдтон, афтәмәй мә хъустыл әрциди Лактемыры ныхас – уартә раздәр кодта уыцы ныхас, телевиңнәни кой сәм рауди ‘мә уәд:

– Раздәр-иу нә исбон әвдистам – нә хъомты рәгъяуттә, нә фосы дзугтә, нә мәнәуы быдыртә-иу сә фырхъаләй цы тъәбәртт уыләнтә кодтой! Ләгмә-иу әрбадын нал цыд фырцинәй. Ныр та – сылгоймаджы мидәгәгтә! Уым иу чызғыл бафтыдысты, йә уәлә, әрмәст әппәтү мидәгәй цы гыщыл цыдәртә вәййы, уыдон, әндәр әппүндәр ницы. Ныр уыцы әнәфсарм бадт скәнү, афтәмәй уыцы мидәгәгтәй кәмән йә комдәл раивазы, кәмән йә бәттәнтыл рахәститә кәнү, адонаи хуызән дзаума, дам, Хуыша зәхмә нал раудаңдзән, фәлә ма, дам, йә уд йә мидәг кәмән и, уйй – әлхәнгә. Афтәе бон дәс-фындаң хатты. Уәд мидәггаг дзаума у, йә ном йә уәлә ис – мидәггаг! Әмәз йә әгас адәмән кәдәм әвдисис?!

Әфсәрмы сә цәмәннә кәнүс?

– Омә кәй цы баҳыгдардта, мәгуыр ләг куы уыди, сабыр ләг. Ис – нәй, уйй дәр куыничы зыдта, уәд кәмән цы кодта! – цы дзырдтон, уйй мәхәдәг дәр не ‘мбәрстон, афтәмәй дзырдтон, әмәз, мә футт-футт куыссәуа, уымәй тарстән.

– Уыдон уыдаиккой, әндәр чи хъуамә уыдаид. Йе ‘фымәры ләппуйы йын чи амардта, уыдон. Сә зәрдә йәм фехсайдта әмәз йә амардтой.

– Цәмәй йәем фехсайдта сә зәрдә?

— Сәе ләппуйән дууиссәдз боны күңи кодтой, уәд, дам, ләгтимә ныхаестә кодта, баудаз, дам, сәе, уыданы дәр, дам, уымә хъәуы. Сәе бонтә, дам, нымад сты уыданән дәр. Уыданән, әвәццәгән, хъусдарәт уыди уым, — кәддәра цы дзурынц мәрддзыгой. Әмә загътой: йә зәрдә нәм ахсайы. Уый та, мәгуыр, уыданән сәхи кой кодта, къамәйхъазджытән. Сәе фыдбылыз семә цәуы әмә сәе кәмә кәд фәзилдзән, уый сәеничи зоны. Иу сәе мауал уа уый тәригъәдәй.

— Кәд уыди?

— Сом ие ‘ртыккаг сабат уыдзән.

Әз комкоммә бакастән сылгоймагмә, нырма йәм фыццаг хатт бакастән афтә комкоммә.

— Әмә сәе афтә хорз цәмәй зоныс?

— Лактемыр мах ләгән йә хәрз әмхәрәфырт уыди. Хъәрәсе та нәм йемә бауди кәддәрты.

— Гъо, гъо! Хъәрәсе! Уый та Хъәрәсе хуыйны. Цы дзәбәх ыл фидытда уыңы дзәбәх ном!

— Цы дзәбәх ләг уыди әмә-иу цы дзәбәх ныхас кодта — ләг ын хъусына ей не ‘фәсәт йә ныхасмә. Уыңы дзәбәх-иу дзырдта...

— Бахатыр кән, фәлә уымәй та афтә цәмән дзурыс Хъәрәсей?

Уый мәм комкоммә ‘рбакаст, цыма дзы цыдәр ферох и әмә мә, цы дзы ферох и, уымәй афәрсынмә хъавыд, уый хуызән.

— Хорз нал у уый хъуыддаг дәр, әмә уымән.

— Цы кодта?

— Паралич әй нышџавта. Уәлмәрдәй күңи раңайцыдысты, уәд машинәйи бавзәр и.

— Уәлмәрдәй?

— Гъо. Лактемыры күңи бавәрдтой, уәд.

— Лактемыры?

Мән фәрсын фәндиди, бирәе цәмәйдәрты мә фәндид фәрсын, фәлә, ие фәрсын нае фәрәэтон, ие та, мә фәрси-нагәй чи кәцы уыд, уый нал әвзәрстон, бадтән әмә уәззая уләфыдтән. Афтәмәй мә зәрдыл әрбаләууыд уыңы ныхас, кәмдәр әй зианы фехтуиста Хъәрәсе. Әвәццәгән, әримыс-әггаг хъуыддаг у, уәд дәр мәм афтә фәкасти, фәлә, кәд әримыс-әггаг у, уәд — ноджы фыддәр.

Кәмдәр та, дам, адәмы ‘хсән йә иударон ныхаестыл ахә-

цыд. Нæ хицауды кусджытæн, дам, сæ ахъazzагдæр мæт у сымах царды уавæртæ фæхуыздæр кæнын. Æмæ, дам, æхсæв-бон нæ хынцынц, афтæмæй кусынц уыцы хъуыддæгтыл. Уæд, дам æм иу мæгуыр ус хъæр кæны адæмы ‘хсæнæй, йæ мæллаэг цонг дæр, дам, ныхъхьил кодта, афтæмæй:

– Уæд нын уыцы коммуналон хæрдзтæй нæ хурхыл цы бахæ-цыдистут?

Æмæ, дам æм цæхгæр ныzzылди уыцы ран хицау.

– Нæ, уый мах не стæм. Уый компанитæ сты.

Æмæ та, дам æм уæд дзуры ус дæр!

– Æмæ, кæд хъуыддæгтæ компанитæ аразынц, уæд ма ды уым цы гæнæг дæ?! Йæ худ дымгæ кæмæн аскъæфа, уый рauай-байай цы кæнys уым?

Уым æрлæууыд Хъæрæсе æмæ Лактемырмæ бакаст. Уæд Лактемыр дæр ærbакаст Хъæрæсемæ, æмæ сæ билтæ базмæлыдысты, цыма кæрæдзийæн цыдæртæ дзырдтой, æрмæст уыdon кæй зыдтой æмæ схъæр кæнинаг кæй нæ уыдысты, ахæм цыдæртæ. Стæй бахудтысты. Цыдæрхуызон худт бакодтой. Цыма дзы худæгæй дæр цыдæр уыди æмæ худинагæй дæр, ахæм худты хуызæн мæм фæкаст сæ худт. Æмæ сыл фидыдта. Æз сæм кастæн æмæ мын æхсызгон уыди, афтæ кæй бахудтысты, уый.

Октябрь, 2017

ХЪОДЗАТЫ Ахсар

АЕМДЗАЕВГАЕТАЕ АМÆ ТÆЛМАЦТАЕ

СКУЛЬПТОР

Йæ саусæрæй йæ урссæрмæ нæ зæххыл
 кæм нæ фæзылд æнхъæлæджы? Фæндыд ай
 лæгай-лæгимæ фембæлын. Нæ фембæл!
 Аэрыздæхт уæд фыдæнхъæлæй йæ хъæумæ,
 цъæх дойнаг дурæй арæста лæгтæ
 æмæ сæ уdtæ уагъта, æмæ семæ
 йæ уды ‘взагæй уарzon ныхас кодта,
 йæ риссæгтæ, йæ диссæгтæ дэзырдта,
 йæ хъаст, йæ маst, æрхъæцмæ-иу нæ хъæцыд
 йæ дур-æрдхæрдтыл... Уалынджы æнæнхъæл
 йæ уæлхъус фегуырд удисæг, æвирхъяу
 æмæ йын айста, ахаста йæ уд...
 Ныр цардæгæстæм дур-лæгтæ кæсынц,
 кæнынц сæ ахуыр уды ‘взагæй дзурын.

2002.25.07

* * *

(Джамиийы мотивыл)

Мæ цæстытæ куы бахгæнын,
 уæddæр лæууыс мæ цуры.
 Мæ цæстытæй куы ракæсын,
 уæddæр лæууыс мæ цуры.
 Аэз хъалæй дæр, фынæйæ дæр
 уынын æдзух дæ сурæт.
 Уæздан бахудтæй, фидауцæй
 ды атар кæныс хуры.

2017.16.12

ЦАРДЫ НЫСАН

*Æппэт фæндтæн сæ тækкæ хуыздær: ма райгуыр.
Фæлæ, оххай-гъе, уый никæй бон у.*

Эмиль Мишель Сиоран (Чоран)

Дзырдæуы арæх: «Цардæн ис нысан».
Фæлæ у цард дзæгъæл гæрахай афтид.
Сты тутт ныхæстæ амонд æмæ фарн.
Æфстай дын ракти цард æмæ йæ бафида
мæлæты аргъæй. Нæй æндæр нысан.

2017, декабрь

* * *

Цæргæ æви мæлгæ?
Шекспир. «Гамлет»

Гомеры дугæй абонмæ нæ арв
тæмæнтæ калы, у фыщагау арф.
Фæлæ уæдæй цы ракодтам фыдæхæй,
цы сарæстам нæ дунейæн бæллæхæй,
цы ис бахордтой креztæ ‘мæ чубайстæ,
æнæбонтæй æнæфсис лæг цы байста,
кæд фæуыдзысты уыдæттæ нымад,
æмæ уыдзысты искæмæ нымад?
Æниу, рæхджы... Уыдзæни ма фыддæртæ.
Æфты сæ тыхыл а бæсты æвzæртæн.
МÆНГ иблис у: къуыры йæ ных *ÆЦÆГÆН*.
ÆЦÆГ нæ бæззы карз тохы хæцæгæн.
Куыннæ калон мæ фыр мæстæй цæхæртæ? –
Нæ дунейы цы не ‘нтысы МÆНГÆН!
Фæрсы Хуыцауы адæргæй мæ зæрдæ:
«Цы кæнгæ у? Цæргæ æви мæлгæ?»

2015.19.01

САУ СТЪАЛФ БÆСТЫРÆСУГЪДЫ УАДУЛЫЛ

(Джамбаттистæ Мариномæ гæсгæ)

Сæнctsau ыстъæлф йæ уадулыл нындзыг:
Кæны æрратæ уый уындаý мæ зæрдæ.
Зæрин æрдутæ – тар къохы бындзыг –
Уæлвонгмæ сонтæй аскъæфтой мæ сæнttæ.

У ивары къох: дидинæг дзы ма ‘ртон –
Тæрсын, куы фестай уацайраг æваст.
Цæры уым рагæй Уарзты зæд, уæларвон
Æмæ фæахсы зæрдæтæ... О Уарзт!

2017

НЕКРАСОВЫ МОТИВ

Ныббар мын! Ферох кæ тыхстытæ,
Æрхæндæг, утæхсæн, рыстытæ,
Хъынцъымтæ, катайттæ, цæссыг,
Æнусмæ фесæфæд дæ хъыг!

Табу-иу кæ, мæ хур, нæ уарзтæн,
Мыс хорзæн: стъалыты бæстастæу
Уый хурау тавицгæнгæ скаст.
О, цинæй баив, мæ хур, маst.

МÆЛÆТ

Нæ йæ хатын, цæй охыл сыгъдтæн тохты,
мæ удæй арт цæмæн цагътон уæddæр? –
мæ ир, мæ дыгур атайдзысты Рохы,
мæ сау къонайы нал баззад цæхæр.

Ныфсы мур нал и, батыдтон мæ тыхтæ...
Æниу ма циу æрæджиау фæсмон?
Уыд адæмы ‘фсон м’ алыварс мæтыхтæ
æмæ нæ Зæххæй сарæзтой зындон.

Нæ ныхæстæ, нæ тохтæ ‘мæ нæ оххытæ
сты ницытæ ‘мæ мацытæ. Эрмæст
ис иу Паддзах-Уæлахиздзау. Нæ рохтæ
сты уый армы. Эппатуынаг – йæ цæст.

2017.22.11

* * *

Хорæй, донæй ам цы нæй,
ам цæмæй нæ кæнынц базар! –
рауадз вискийæ, сæнæй,
саход сау еугæф, кæфæй,
стæй зæрдæзæбæхæн базар.

Фосæй, маргъæй ам цы нæй,
ам цæмæй нæ кæнынц базар! –
родæй, цицирæй, сæгъæй,
галæй, гогызæй, уæрцæй...
Тохъылтæ... Сæ нарддæр равзар.

Дарæс, диди... Ам цы нæй,
ам цæмæй нæ кæнынц базар! –
джинсæй, хъуссæгæй, кæрцæй...
Балхæн цонгдарæн дзындзæй...
Оххай, се ‘ппæт дæр – фыдхъазар...

Ам хъуырудхосæн цы нæй,
ам цæмæй нæ кæнынц базар! –
Хостæ... Раздахынц мæрдтæй...
Фæлæ, чи цæры рæстæй, –
бацу, балхæн-ма дзы, бавзар!

Исæй, бисæй ам цы нæй,
Ам цæмæй нæ кæнынц базар! –
Базар – зонд æмæ цытæй,
фарнæй, фидауцæй, дзырдæй...
Охх, замана, охх, фыдазар...

АНГЕЛУС СИЛЕЗИУСМАË ГÆСГÆ

1

Цы кæсисы арвмæ? Ферох дæ ис, ау:
Уæларвыл нæй, дæ мидæг и Хуыцау.

2

Куы зæгъя бонджын: «Тынг мæгуыр дæн æз»,
Уæд ыл æууæнд – æцæг гæмхетт у, гæвз.

3

Ды бухъ цард кæныс. Алцæмæйты – дзаг,
Фæлæ дын не сты уыдæттæ дæр фаг.
Хуыцауæй курыс. Удæй та гæбæр дæ:
Нæ ратдзынæ мæгуыргурæн къæбæр дæр.

2017.02.12

* * *

Бæргæ уыдаин амондджын æз дæр,
бæрзæндты, сагау, хастаин мæ сæр,
фæлæ, уæууæй, у армыдзаг мæ бæстæ,
цæуы мæлæтмæ хи къахæй мæ хъæстæ.

Нæ сай къонайы бамынæг и арт,
хæрам æмæ хæлæджы марг нæ мары.
Кæнын æрдиаг, нал мæ тавы цард.
Мæ удаист хъæр иумæ дæр нæ хъары.

Мæ зæрдæ ма цæуыл дарон, Хуыцау?
Нæдæр нæм зонд, нæдæр æфсарм, æгъдау.
Æддагæттæн æдзуҳ цыдыштæм хорзы.
Æндон æрттигътæ баивтам сæрбосыл.

2017.24.12

* * *

Үйдзәнис ахәм фыссәг...
Боңиты Б.

*Ирыстоны хуыздәр поэт нырма
Нә райгуырдис,
Үйй райгуырдзән нә фәстә.
Нафи*

Ирыстоны хуыздәр поэт, мә цәст дәм
ныуурс. Ләууын әнхъәлмәгәсгә тарстәй...
Мә хъус әрцахста мәйдары ныхәстә:
«Ирыстоны хуыздәр поэт уә фәстә
нә райгуырдзән – уый райгуырдис уә разәй».

2017.20.09

* * *

Дугтәй нәй хәрзтә әмәе әвзәртә,
дугты скәнынц сау адәм гәбәр.
Сауты раз әркүл вәййынц нә сәртә,
әмәе дуг – зындоңај дәр фылдәр.

ХЪЫГ

Хъәр мәрдтәм дәр хъуысы...

Къоста

Васо дәр мын нал и, Хазби дәр, Хаджи дәр,
Бестау әмәе Зина... Әрхұымәй кәсүн.
Ныр ацы дунейи хәрзиунәг дән, сидзәр.
Мылазон әхсәвты әдзәмәй кәуын.

Хъәр мәрдтәм нә хъуысы – рәдвыди Къоста дәр:
Җәуылнә йәм хъуысы мә фәдис, мә куыд?
Мә Ирыстон сәфы. Цы уыдзәни дардәр?
Уәләрвтән ма хъарын мә ләгъстә, мә куывд.

Мә уды әмгәрттән нә уарзон зәхх радта
рәдауәй йәхъәбыс – кәнынц дзы фынәй.
«Кәд әрпәудзән, оххай, – фәзәгъын, – мә рад та?»
Әнхъәлмә кәсүнәй фылдәр удхар нәй...

2017.12.12

АНГЕЛУС СИЛЕЗИУСЫ КÆСГÆЙÆ

Цær иунæгæй! У иунæг уæвын зын.
 Фæлæ нæ дуне – йемыдзаг сыдывдтæй,
 æнæфендтæй, дæ бон сæ нау быхсын
 æмæ фæлидз сæ сай митæ, сæ уындæй:
 æдзæрæг ран дæр у дæ бон цæрын.

2018.10.03

* * *

Æз ацы ‘хсæв Хайамæн дæн фысым.
 Йæ фарн, йæ рухсæй бахуызæн мæ къум.
 Сырх сæн – наэ фынгыл. Сидт æйиафы сидты:
 Фæлидзæг и нæ зæрдæтæй хъынцъым.

2018.09.03

СОНТАЙ РАУАДИ СОНТХЕЛА

(Фазиль Искандермæ гæсгæ)

Йе ‘взаджы алгъыл æрçардис йæ зонд,
 йе ‘взаг та тулынмæ – диссаг, ахъаззаг:
 алы дзырдерысы – алкæддæр раззаг
 Иры байтаман Дзæнгæдаты Сонт...

Йе ‘взаджы алгъ ын æрчъепп ласта чидæр –
 Сонт нын æвиппайды зондæй фæсиidзæр.

2018.30.03

КЛЮЧЕВСКИЙ АФОРИЗМ

Куыдзæн лæвæрд у ацы фæтк æрдзæй:
 Æнæ рапайгæ йын нæй.

2018.02.04

КИТАЙАГ ПОЭЗИЙÄЕ

Ли Бо

Цäссыгкалгäйä мысын сэндуцæг Цзийы

Æцæг дунемæ ацыдтæ,
Мæ хæлар.

Уæлæуыл-иу куывддон уыди
Дæ хæдзар.

Фæлæ дын, оххай,
Уым Ли Бо куы нæй,

Уæд, ме ‘фсымæр,
Кæй хынцдзынæ сæнæй?

2018.09.03

Æхсæрдзæн Лушаны хæхты

Рæхджы дыдзыхур сай хъоргъы
Ныллæсдзæн.

Уынын: тæхы, тæмæнкалгæ,
Æхсæрдзæн.

Бæрзонд æврæгътæн расхъиудта
Сæ арфæй,

Цыма æрхауд Æрфæны Фæд
Уæлларвæй.

2018.09.03

ЛАТВИАГ ПОЭЗИЙĀ

АСПАЗИЯ

Аспазия (1868–1943) у Латвийы литературәйы классик – поэт җемә драматург. Йе сфаәлдыстад фәхъәстә романтикон пафосәй. Адәймаджы чи әфхәры, йә бартәй йын чи исы, уыдан ныхмә карзәй дзуры фыссәг. Уды арф әнкъарәнтә, йә ристә, йә хъыгтә ёвдыст цәуынц, кәуыл бадис кәнәм, ахәм ирд, әнәнхъәләджы поэтикон фәлгонңты әххуысәй. «Аспазияимә поэзимә әрбаңыд цардәгас уд», – афтә фыстой йә рәстәджы латвиаг критиктә.

* * *

Иунәг стъалыйән йә иу тын
Риүәй асурдзәни масть.
Цардых зарәджы зәрин зәл
Стәхдзән арвырындзмә раст.

Айсуг, ахәссут уә муртә,
Уәд мә аууон дәр сымах,
Фәләе макуы айсуг ме ‘ууәнк:
Үйй мә рист удаен – гәнах.

2018

* * *

Къуырма әхсәв. Йә тарфы
Дәу иу уд дәр нае хъусы.
Әнәбонәй әрмынәг
Дә зәрдәйи цъәхахст.
Къуырма әмә куырм әхсәв.

Къуырма әхсәв, әгъатыр.
Ныфс дын нае ратдзән ничи:
Дәлдзәхы хай дәр бау,
Кән додой, кән цәрдзуз!
Къуырма әхсәв, әгъатыр...

2018

УАРГЬ

О сау бон! Мылазон!
 Фәлыгъди нә хур дәр.
 Мә уәргътә күйд ласон? –
 Мә размә – ныхдуртә.

Хъысмәт ма кәй тавы?
 Уд бастади, батад.
 Хъызт зымәджы тарфы
 Мә дидинәг асалд.

Мә царды пырхәнтән
 Фәләууын сә астәу.
 Мә кәддәры фәндтә –
 Мә риуы ныфссастәй.

Мә цәссыг нә ләууы,
 Нә кәссы мә коммә.
 Цәй цард ма, куы цәуын
 Ахсаргарды комыл?

Хъысмәт ма кәй тавы?
 Уд бастади, батад.
 Хъызт зымәджы тарфы
 Мә дидинәг асалд.

2018.17.01

ДЕНДЖЫЗОН ДЫМГӘЕ

Зәлдаг базыртәй – урс-урсид пәррәстытә.
 Цъәх уалдзәджы сәузәриныл – йәх хъәзтытә.
 Фәллад бәлцәттү батухы йәх хъәбысы.

Зәлдаг базыртәй – цъелфытә, пәррәстытә,
 Нә иртасы нә галиуты нә рәстытәй –
 Рәвдауы алкәй. Фурды йынә ‘нтысы!

Ныййарәгау сыл узәлы, рәвдауы сә...
 Фәлә йә зынг фәндагонән күң ахүйссы,
 Уәд та йыл хъавгә урс базыртәй атыхсы,
 Әнусмә йә әрвон дунемә ахәссы.

2018.23.01

АРГЬАУ

Уайы урс әфсургъ. Йә саргъыл
 Бады фарны барәг – аргъау.

Уайы урс әфсургъ – нәрәмон.
 У мын уый фәзынд бәрәгбон.

Кәд әнәхәдзар у аргъау,
 Рухс хәссы уәддәр цырагъау.

Удыл базыртә ныссадзы,
 Стәй мә иунәгәй ныууадзы.

Аргъау, ратәх-ма цәрдәгәр,
 Мән күнәе ахсы хүйссәг дәр...

Уайы урсбарц бәх, у хъәлдзәг,
 Ис йә ныхыл та сырхмәтәг.

Сты йә цәфхәдтә әвзистәй.
 Барәгән йә ехс – зәринәй.

Аргъау, цардыхос, нә хәлар,
 Сидзәр дә, фәллад, әгъәдзар.

Баззай ацы ‘хсәв мә къәссы...
 Оххай, ие ‘фсургъ әй фәхәссы...

2018.13.02

ЛИДЗГӘ!

О, лидзгә! Лидзгә! Уадз дә цәрән!
 У уацар худинағ. Әғътъәд!
 Фысым дын – уалдзәжды цъәх дуне,
 Тәхгә йәм – аргъау у, дзәнәт!

Уым кәрдәг – цины фурд, мыдхъәстә,
 Йә тәф – әвдадзы хос ләгән.
 Әртахт әвзист базыртыл къәвда:
 Ыскалдта уыгәрдән тәмән.

Кәны тыбар-тыбуртә зәрдә,
 Ысцыбәл: гъәй-джиди, нывзил
 Дәхи әрвхуыз бәстән йә тарфмә,
 Дәрдтыл, тъыфыл цәргәсаяу, зил!

О, лидзгә! Лидзгә! – Туг әхсиды.
 Фәлә цы утәхсән у ай?
 Кәд зәрдә адзәгъәлтә, зонд та
 Тыхсы, куы ныл әрцәуа сайд.

Әрләүү! Дә быңынәг цы скъуыныс?
 Дә нысан циу, зәгъ-ма әргом!
 Нә зоны фурды уылән, уад әй
 Кәдәм, цы ранмә хәсдзән сом...

2018.13.01

* * *

Мәгүүр нә бон, куыд иунәг ыстәм, куыд!
 Әрдз уләфы нә алыварс цәрдудәй.
 Нә дарәг у. Фыдай-фыртмә йын мах та
 Кәнәм фыдмитә, каләм ыл нә пырх.

Мах дуримә нә зонәм дзурын. Дур та
 У махәй хистәр мингай азты, ноджы
 Цытджындәр махәй, номджындәр, фәрнджындәр.

Цәйбәрц әмбарәм бәләсты әниу,
 Йе дидинджыты, кәрдәджыты? Ехх,
 Фәлдахәм сә, кәрдәм сә әмә тонәм.
 Ис дидинәгән ахәм бар Хуыңауәй:
 Цәра, дәтта йә фидыңтә әппәтән.
 Фәлә, уәүүәй, куың әгъатыр у ләг:
 Сырхмәтәджы туг йе ‘нгуылдзтәй ләдәрсы.

Уәд сырдтә, мәргүтә, фостәй та цы зәгъәм!
 Аерцәуынц нәм,
 Аертәхынц нәм хәләрттау.
 Сәрджын саг мәнә, рухс цәстәй кәссы,
 Раст хионав, фәхъары нын йә уарзт.
 Фәзәгъәм мах та: «Саг әрцыд фәрәтмә».
 Амә әваст фәңзортт ласәм нә хотых.

Мәгуыр нә бон, куың иунәг ыстәм, куың!
 Иу иннәмән – әңгәгәлон, фыңгу!
 Сты иу адәмән иннәтә уәнгәл,
 Уәддәр сәхи әфсымартә фәхонынц, –
 Фәлитойты цәстмә митә, гадзрахат!
 Куың мәгуыр ыстәм, оххай-гъе, куың иунәг!

2018.03.03

Лия БРИДАКА

* * *

Ници ис әрдзмә фәлывд әмә хинәй:
 судзы бәрzonд хәхтыл урс митәй арт.
 Хоры нәмыйгыл чыынды у, алгъин у
 саумәр, куы вәййы әнәзылд, фәллад.

Къәдзәхты ‘ндарәнәй лидзы әрра дон,
 фембәлд ңәлхдуртимә – сисы хъәрахст.
 Денджызы цъәх у, фәлә скалы йә масть,
 фестынц уәд уыләнтә саутар, мылазон.

Дойны бәлләңонән әдзәрәг быйыр
удхос нә ратдзән, къуырма у, әмыр.

Сбон та. *Ә*нусон арв ирд уа, хъуынттыз уа, –
сусхъәды дидин әрттивдзән мыдхуызәй.

Әрдзы фәтк – иугъәдон, никәәд фәиви.
Мах дәр ныуудзәм цәстмә ми, фәливын,
Адәм, ныуудзәм цәстмә ми, фәливын.

Политикәйы хабар афтә у:
кәнә хъуамә дә бәстәйыл
гадзрахатәй рацәуай, кәнә
та де ‘взарджытыл. *Ә*з дык-
каг хабары фарс дән.

Шарль де Голль

ДЫУУÆ РАДЗЫРДЫ

ХÆРЗГÆНÆГ

бон ныггуыбыр уәвын цас у, уйиас ныггуыбыр и хъуыргом уасәдҗы хуызән даргъкъубал әнәфыдәрхъис әрыгон ләг. Йә лыстәг къәхтәй сисын кәй нә фәразы, ахәм уаргъ цымы йә нарағ үәхсчытыл әвәрд и, уйиау йәхиуыл тыхамәлттәй схәцы, агъуысты къуымты тыхстхуызәй фәразил-базил кәны, стәй гом рудзынгмә үәхи байсы, арвыл ныссәххәткәнин-әввонгәй цы әнәңцой дондыптыр сай мигътә цоппай кәнынц, уыдонмә иу-цасдәр әрхуымәй фәкәс, ныфссастәй сыл үәхи фәбары әмә та әвәндөнәй йә бынаты сбады. Йә ләмәгъ цәнгтә стъолыл сәвәрп әмә сыл үә ләгүүн сәр әруадзы, фәлә къуыдыр сыйндытыл бәгъәввадәй әрләууягау фестъәлфы, фәстәмә сыйты әмә та үә къаҳдзәфтә нымайын райдайы.

Алыхуызон әнәрай хъуыдытае знает Ҽаугәдоны абухгә уыләнтау үә сәримагъзы, гуылфгәнгә, кәрәдзи ‘вдәр-зынц әмә үә тухәнәй марынц. Цалдәр азы сыгъдәг кувәндөн әнхъәл кәмән уыди әмә, зәрдәрайгәйә кәмә тын-дзыдта, уыцы уаты къултә үә табәты фәйнәджытау фәйнәрдигәй әлхъи-виныц. Афтә үәм кәс, цымы ныртәккә цардәгас удгоймәгтә фестдзысты әмә үә се ‘хсән ныцъцист кәндзысты. Уый

әдде ма йын әнәуынгә рәхис дәр йә уәнгтә әнауәрдонай бәтты. Фәнды йә йәхі суәгъд кәнын әмә, дардәр цы ран у, уырдәм алидзын, фәлә кәдәм алидза, уый нә зоны. Размә цәуа, сар – йә сәр, фәстәмә цәуа, йеу – йә къона. Иуырдәм дәр ын фезмәлән нәй, әмә арвмә асингә әвәры...

Цард тәбәгъы донай уәлдай кәй нәу, уый йә зәрдәйы бынай ныры хуызән никуыма банкъардта. Фондз азы размәйәм уыңы хъуыды ‘ввахс дәр нә цыди, уымән әмә йәм әппындәр ницәмә ‘нхъәлмә касти. Йе ‘взонгдзинад ын цы иста әмә йә асдәрхуыз цы кодта, әндәр ын хорзәй ницы ләвәрдта, әмә йә бонтә, арвәй зәххы астәу дзедзы-ройгәнгәйә, әрвиста. Фәлә рәстәг әдзух иухуызон нә хәссы. Къәвдайы фәстә хурбон дәр скәнни. Хуыщау адәй-магән исты күни фәдәтты, уәд әм әй рудзынгәй баппары, фәзәгъынц. Уыңы ныхәстыл әппындәр не ‘ууәндыди, фәлә йә иу изәр йә зондахаст аивын бахъуыди. Кәддәр-никәд ын ие сфаәлдисәг батәригъәд кодта әмә йәм йә рәсугъадәр зәйтәй иу әрәрвиста.

– Зелим, хицау дәм йәхимә сиди. Тагъд, дам, мәм суайәд.

Хәрзконд хъалхуыз әрыгон сылгоймаджы зәллангәнаг хъәләсү мыртәм хъусгәйә, бухгалтерән йә удәй йә мидәг ницыуал аzzади. Фыртыхстәй йын йә тымбыл рәсугъд цәсгом, йә урс дәллагхъуыртә әмә йә цыбәлгәнән тыппыр риутә дәр ницәмәуал әрдардта. «Кәд мыл нә зынәрвәссон хивәнд шефы исчи сардыдта, әмә мә мә күистәй тәры», – тасәфта-уәг хъуыды февзәрд йә сәрә, әмә йә зәрдә ныссәххәтт ласта. Йә цәсгом, цы сау уыди, уымәй саудәр ныщци.

– Фәецәуын, фәцәуын, – сәзырдта талф-тулфәй. Адәргәй йә гәххәттыгә дәр нал арәхсти әмә сә стъолыл кәлдәттәй фәуагъта, фестади әмә йә фәдыл фәраст и. Әртыккаг уәлладзыджен хәрзәфснайд уәрәх райдзаст кабинетмә, тәрсә-ризгәйә, бахызти, фыдуаг ми чи акәнү әмә, йә аххос зонгәйә, карз әфхәрдмә чи фенхъәлмә кәсү, ахәм сывәллонау къәсәргәрон сәркъуләй әрләууыди әмә йә хицауән хатыркурәджен хъәләсәй әнәбары салам радта:

– Дә изәр хорз, Виктор Дадоевич.

– Кәй изәр у, уый хорзәх дә уәд. Уым цы ләууыс? Мидәмә рацу әмә мәнә ам сбад, – цыма ие ‘мсәр ләг уыди, уыйай әм курдиаты хуызы фәлмәнәй әрхатыди хәрззылд саухил ләг.

Кәд ыл аөхсай азмә хәстәг цыди, уәddәр йә цәсгомы цъар уыңы ләгъзәй бazzади, иу әнцъылд дәр ыл нә зынди. Йә сәрыхъуынтәй иуыл дәр халас нәма фәхәңды. Цыма әрыгон ләгүйнсәр бухгалтеры мәстәй мардтой, уыйау цырәгъты рухсмә сойә сәрстau сатәгсауәй цәхәр калтой.

«Йә секретары хуызән цы тынг цардхуыз у. Адәм дзы цытә дзурынц, уыдан раст сты, әвәццағән. Йә фәлладуадзән уаты йә ма рәвдауа, уымән уәвән нәй. Ахәм мондаггәнән сылгой-магмә мард дәр нә фәләудзән», – бахәләг әм кодта Зелим. Виктор ын цыма йә хъуыдитә ацахста әмә йемә сразу и, уыйау әм йә мидбылты баҳудти. Йә бынатәй дәр ма систади әмә ынн йә къух райста. Зелимән фырдисәй йә дзы бахәлиу и. Цы бандонмә ын бацамыдта, ууыл әнәууәнкхуызәй йәхи ‘руагъта әмә ыәм, фарст әмә тас кәм башу сты, ахәм цәстәй бакости.

– Хорз хъуыддагмә дә ‘рбахуыдтон, – йә тыхст уавәр ын бамбәрста хицау, цәмәй әрсабыр уа әмә ыыл әрәуүәнда, уий тыххәй ыыл уарzon хъәбулау рәвдаугә цәстәнгас әрхаста әмә ма чысыл әнкъардәрәй йә ныхасмә бафтыдта: – Дә фыд мә хәлар уыди... Иумә бирә цәхх әмә кәрдзын баҳордтам... Рухсаг уәд...

– Хәрзаудән дыл кәнәд... – тыххәйтى сферәзта зәгъын Зелим әмә ноджы тынгдәр баруади.

– Иу хорздзинад мын сарәзта, әмә дын әй мә зәрды бафи-дын и...

– Бузныг, фәлә... мән ницы хъәуы... дә фәрцы мәм ал-цидәр ис... – йәхи хәдәфсармәй равдисыныл ацахайдта бухгалтер. Козбау ныхасәй ма ын йә зәрдә дәр алхәдта, хъуыдта, цы хорзы ын бацәудзән, ууыл кодта. «Исты стыр куист мын куы раттид, уәд мә рәсугъд уарzon фырфәсмонәй йә къухы фыдтәм дәндагәй ләбурид әмә мыл биلىсчылтә нал кәнид!»

– Әз бирә алыхуызон адәмимә фәкуистон, әмә се ‘ппәтмә дәр иу әвзәр миниуәг раиртәстон. Алчидәр архайы мәнәй спайда кәныныл әмә мә фәссаууон йәхи хъуыддәгтә саразыныл. Уымә гәсгә алкәуыл не ‘ууәндын. Бәрнон бынәттәм алы кандидаты дәр уырзәй сгарәгай әвзарын. Дәу мә хионыл нымайын, стәй раст әмә зәрдәдартә адәйматыл. Бирә ‘хцатә фенгәйә, кәй нә сәнәрвәссон уыдзына әмә хивәнд митә кәнын кәй нә райдайдзына, мә коммә кәй кәсдзына, әмә не ‘хсән тызмәг ныхас кәй нә рауайдзән,

уый мæ уырны. Хъусыс² Алы капекк дæр цæстыгагуайау кæй хъахъхъæндзынæ, æмæ кæй нæ фæфыдæнхъæл уыдзынæн, ууыл дызæрдыг нæ кæнын æмæ дæ финансты министрæй æвæрын, – зæрдæскъæфæн музыкæйау йæ хъусты азæлыди Викторы сыгъдæг хъæлæс æмæ йæ буарыл, хъыдзыгæнгæ, æхсызгонæй ахæлиу и. Йæ риу цы къæйдур æлхъывта, уый ахауди, æмæ сæрибараæ сулæфыди, фæлæ уыйхыгъд йе ‘фæртæ бандзыг сты, æмæ сæ кæрæдзийæ фæхицæн кæнын нал фæрæста. Исты зæгъын æй кæй хъуыди, уый æмбæрста æмæ ма æрæджиау, йæ цин æмбæхсгæйæ, йæ билы бынæй дыууæ дзырды ралæмæрста:

– Куынæ сарæхсон...

– Сарæхсдзынæ, – йæ уæнгты йын стыр ныфс бауагъта Виктор, æмæ æртын фондзаздзыд лæппулæгæн йæ зæрдæмæ минмин хуры ныккасти. Йæхи афтæ уæнгрогæй банкъардта, цыма, йæ акомкоммæ чи бадти, уый Хуыцауы ‘рвист лæг уыди æмæ йæ Уастырджийы бæхы рагъмæ сæргъæвта. Йæ фæрцы бирæ азты арвы тыгъдады кæй тæхдзæн, алцæуыл дæр йæ бар кæй цæудзæн æмæ, цæстрæвдауæг мæргъты хъæлдзæг цъыбар-цъыбурмæ хъусгæйæ, зæххон дзæнæты цады рæсугъд донычызджытимæ кæй цыллинджытæ кæндзæн, ууыл фидарæй æууæндыди. Äмæ йыл куыд нæ хъуамæ ‘ууæндыдаид? Äппындæр макуы фесгүых, дæ курдиат мацæмæй равдис, афтæмæй дæ бухгалтеры ныллагæ бандонæй министры бæрзонд къæлæтджынмæ сисæд. Äмæ ма хуымæтæг министр дæр куы уыдаид, фæлæ – æхçаты бардуаг, дзаджджын къæбицы хицау.

Лæгмæ æнæ фæхæцæгæй мысты къæдзил дæр кæм не ‘рхайдæн, уым æм искуы æцæгæлон адæймагæй паддзахы лæвар рантысдзæн, уый йæ хъуыдыйы кæрон дæр нæ уыди. Йæ хæрзгæнæг ын æппæтæй зынаргъдæр сси, æмæ йын йæ къæхтæн батæ кæнныныл разы уыди. Стæй æрмæст йæ къæхтæн – нæ, суанг ма, цы зæххыл цыди, уымæн дæр.

Ахæм зæрдæ ма дардта, æрхъæцмæ дæр кæуыл нæ хъæцыди æмæ алы минут дæр йæ уындумæ кæмæн бæллыди, бон хуримæ кæй барста, æхсæв мæимæ æмæ йæ риуы стыр хæзнайау кæй сурæт хаста, уыци зæдмæ. Йæ уды рæбинаг æвæрæнтæй йыл узæлды, хъуырыцъарæй йын лæгъстæ кодта, баком мын, зæгъгæ. Иу хатт ма йæ разы йæ уæрджытыл дæр æрхаудта æмæ йын йæ гом зæнгтыл атыхсти, йæ руҳс бæллицты гуырæн буарыл андзæвгæйæ, байдзылди, æмæ дзы йæхи атонын нал

фәрәзта, фәлә, әңгәмә тигътә кәмә нә ләууыдысты, уыцы буцхаст чызг къәрттәй цъула не ‘ппәрста. Цыма йә удхәссәг уыди, уйайу дзы-иу уайтагъд лиздәг фәци әмә-иу әм дзәвгар рәстәг йәхи нал равдыста, фәлә йә усгур табугонд кабинеты күү ‘рбадти, әмә йәм, йә саст хъәләсү мәнгүд мыртә фәцард-хъомдәр кәнгәйә, уәлейә дәләмә күү ‘рдзырдта, уәд әрмакуыр бәлонуа уәлдәфү фәфәлдәхти әмә йә хъәбысы агадти.

Адәймаг царв әмә мыдәй дәр кәй фелгъәд вәййы, уйй йә хистәртәй бирә хәттиты әрүхъуыста. Йә ләг дзы күү фәзәрдәцъәх уа, дзәвгар рәстәг әй, былысчылтәгәнгә, кәй фәтүхәнәй мардта, уйй тыххәй дзы йә масть исыныл күү схәца, йә бынатәй пайдагәнгәйә, әңционразыгәнән сылгоймәгты хъәбысы царвау күү атайа әмә йә уынджы къәйил хъаҳ-дзыхәй күү ныууадза, уымәй тәерсәйә ма йын бинонты сәйраг Җәдҗындә суәвүни охыл кәрәдзи хәдуәлвәд дыууә сывәл-лоны дәр ныйтардта.

Министры цинән ма кәрон кәм уыди. Йә удылхәцәг ын йәхидән нә, фәлә йә бынатән кәй бакуымдта, уйй дәр ын нә фәхъыг и, йә зәрдәйи уаг әм мисхалы бәрц дәр нә аивта, йә сәрыстырдзинад әппүндәр әффәрд нә баййәфта. Цәргәстимә уәләрвты тахти әмә уырдыгәй бирә хъуыдәгтәм әндәр Җәстәй кәсүн райдыйта, стәй йә Викторы хуызән стыр ләгәй уыцы лыстәг хабәртәм әвдәлгә дәр нал ракодта. Әмә ма ыуыд равдәлдаид? Йәхидән әнхъәл дәр кәй нә уыди, ахәм ахъаззаджы күистыл әмә, дунемә чи никү ‘рцыди, ахәм амон-дил йә фәрцы кәй фәхәст и, уйй тыххәй дзы әгәрон буз-ныг фәци, йә къам ын дзуары уазнывау йә уаты къулыл зынгә ран сауыгъта әмә йәм зәрдәбынәй күүвта.

Үәвгә йәм зәрдәбынәй әрмәст уйй нә күүвта. Раздәры тыхтонагәнәг хицәуттә кәй къәбиц ссыгъдәг кодтой, әмә хъуын-әрду кәуыл нал хәңди, йә мәгууры гәвз-гәвз кәмән цыди әмә ‘ндыснәгәй рынчын кәрчытуа сә къехтыл сләууынән чи нал уыди, уыцы ‘нхъәлмәгәсәг адәммә цыма Есо Чырысти уәларвәй әрхызти, уйайу ын иууылдәр аргүүиц кодтой, суанг ма йә сырдты паддзахимә дәр барстой, Хуыцауы уарзон фыстай сә йә риумә кәй әрбалхъивдзән әмә сыл әнувид фыдау йә арм кәй дардзән, ууыл сә зәрдә дардтой, фырцинәй суртә-уадзгуытә кодтой әмә, уәлмонц әнкъарәенты хуудугәнгәйә, кәрәдзийән разәнгардәй дзырдтой:

– Нә номдзыд әмбәстаг ныл кәй барвәссыди әмә ацы әнахъинон змәст рәстәджы нә сәргъы сләууныл кәй сразы и, уый нә амонд у. Ныр нын әппындәр тас ницәмәйуал у. Бахъуджы сахат нә ирвәзынгәнәг йә туг дәр ныккалдзән, йә риуәй йә судзгә зәрдә стондзән әмә нә нә гәныстон талынг хъәдәй рухс дунемә ракәндзән.

Уәлахизхәссәг Виктор әвәгәсәг дзылләтән Максим Горькийы Данкойа йәхи кәй снывонд кәндзән, ууыл Зелимәй тынгдәр ничи ‘үүәндиди. Әмә йын уымән әфсон дәр уыди. «Иугәр мә хуызән хуымәтәг бухгалтерәй сәйраг министр сарәста, уәд Хуыцау у, Хуыцауы бон та бирә у», – хъуыды кодта йәхинимәр әмә йә тых-йә бонәй архайдта, ие стыр хицау цы уаргъ хаста, уымәй йә мәлләг үәхск бадарыныл әмә йын йә уәзәй иу чысыл хай уәддәр райсыныл.

Ныфс әмә аууәнчы хъомысән кәрон нәй. Уд ныфсәй цәры, аууәнк та йын йә хъарутә дывәр кәны. Уыцы дыууә цардәттәг тыхыл ма ‘хисидгә уарзондзинад куы бафты, уәд хуымәтәг адәймаджы хуылфы аза-бәласы сой нуазәгау аргъауы хъайтар райгуры, әндөн базыртә йыл разайы, әмә йә бон авд хохы сәрты ахизын дәр бавәйи. Зелим уыцы ‘ртә хорзәхәй фәхайджын и, йәхи ауәдзы галау байфтыгъта әмә гутоныл размә ахәцыди. Гутоң та ахәм уәззая уыди, дурнад зәххы афтә арф аныгъуылди, әмә йә сәдә цәдә дәр йә быннатәй нә фезмәлын кодтаиккой...

Әмә йә куыд хъуамә фезмәлын кодтаиккой? Йә къух паддзахады исбонмә кәмән әххәссыди, уыдон дзы иууылдәр давтой әнәрынцойә, әзфәраздәрөнәй, куы ницыуал мә дзы фәуайы зондәй. Давтой гыццыл әмә стыр хицәуттә, давтой куистуәтты разамонджытә әмә сәргъләуджытә, давтой директортә, рынчындәтти сәйраг дохтыртә, министртә, сә сәрдартә әмә сә хәдивджытә. Әппәтәй фылдәр та давтой, хохән йә тәккә цъуппыл чи бадти әмә адәмән былдауән ныхәстә чи кодта, уыдон. Хуыцауы ‘взәрст адәм ма ‘хкатәй уәлдай фәсарәнтәм тоннәгай ластой сызгъәринтә дәр.

Закъеттә къәрныхты ныхмә нә уыдисты. Сә ныхмә нә, фәлә ма гъәйтт-мардзәйә сә фарс дәр хәцыдисты. Цалдәр миллиарды дә рәбыны сәвәр, адәмы къәрцхъусдзинадәй дә фыдракәнд бамбәхсыны тыххәй әфсонән милуаны ‘рдәг ивар бафид әмә дәхицән галуантә араз, стәй денджызтыл әмә

дунейы хуыздәр санаторитыл дә уды дзәбәхән зил әмә дзы, дә тәңзәрдә тәрхонгәндҗытыл худгәйә, дә фәллад уадз. Ног рәстәг йемә ног әгъдәуттә хәссы. Гыццыл дзыпкъах-джытә ахәстәтты бадтысты, стыр аферисттә та сә давд әхцаты фәрцы уәләмә хызтысты. Уымә гәсгә, давын сси кады нысан. Әмә күйд нә суыдаид. Падзахады исбон давын цәмән уадзут, зәгъгә, бәстәйи фыцлаг ләджы куы бафарстой, уәд уый йә цәст дәр нә фәныкъуылда, йә цәсгомы хуыз дәр нә аивта, мисхалы бәрц дәр нә фәкъәмдәстыг и. Әрәджы дәр ма социализмы идеалтыл фидар чи хәцыди әмә сә сәраппонд йә цард раттыныл разы чи уыди, уый хъәддаг капитализмы маргәй фәхъястә и әмә къәссәфәлдәхт фәзи, цима, бирәттәм әвәстиатәй акалын кәй хъуыди, уыцы зәронд хәррағтыл дзырдат, уйайа әнәмәтәй загъта:

— Цәмәй нын фәстәмә раздәхән мауал уа, уый тыххәй...

Йә ныхәстә йын исчи Зелимән куы рафәзмыдтаид, уәд әй нә бауырныдтаид, фәлә сә телевизорәй йәхәдәг фехъуыста әмә йә афтә бамбәрста: «Маңауыл ауәрдут, хәлоф кәнүт, стигъут, кәрәдзи ‘ргәвдүт, падзахады ‘хнатәй уә дзыпбытә дзаг кәнүт, әңәг раздәры әнәбайрайгәйи цардарәзтмә раздәхыны зонд уә сәртәй аппарат!» әмә йыл былысчыләй баҳудти: «Цыфыдәр хәсты цәхәрәй цәнкуылтә әмә тугәрхәмтәй чи раирвәэти, уыцы разагъды ләгтә әмә мәгуыр идәз устыйтә, сәхиуыл нә ауәрдгәйә, дәсгай азты зәрингуырдату арәхстгай кәй фәцараЙтой, әмә арв йә сәрмә нәрын кәмән нә уәндыди, уыцы егъяу бәстә сывәллоны велосипеды гыццыл цалхау хәрз әнционәй фәстәмә куы ‘рзылдат, милуангай сыгъдәгзәрдә фәллойгәндҗыты цыифдәстмә куы батардат әмә сә сыйдәй куы марут, уәд ма џавәр фәстәмә здәхыны кой кәнүт? Әбарвәнд манкурттә кәмәй сарәзтат әмә уә зәрдәвәрән гәдү ныхәстәй йә зонд тәссармә кәмән аразут, кәд уыцы фәсивәдәй тәрсүт, уәд — зыбыты дзәгъәлы. Уыдонән сә сәримәгъзтә ныддур сты, әмә сә бон хъуыди кәнын дәр нал у, сә бартыл тох кәнын дәр, сә хиваст хицәуттәм ком-коммә кәсүн дәр, сә дзыхтә байгом кәнын дәр».

Уый бынاتы уәвгәйә, әндәр исчи йә дыстә рәбыноз батылдтаид әмә мыстай әвәрәнтә кәнынмә бавнәлдтаид, фәлә уый къәрныхитимә ‘мдәхдон кәнын нә бафәндыди. Хъәуы райгуырди әмә-иу рәстәгәй-рәстәгмә хуыты фермәмә ба-

тыди. Машинә-иу горәтәй лакъон доны хуызән смаггәнаг әнтыд куы ‘рласта әмә-иу әй бәләгъмә куы ‘ркалдта, уәд әм-иу стонг хуыты се ‘ндарәнәй руагътой. Уыдон ыл-иу, хъох-хъохгәнгә, сәхи ныццавтой. Фырзыдәй-иу кәрәдзимә фәләбурдтой әмә ма-иу сә цыыф къәхтәй бәләгъмә дәр схызтысты. Хицәутты бынәттәм чи байрвәэти әмә падзахады исбон йәхи чи бакодта, уыдон уыцы хуытимә абарста, әмә сәм йә зәрдә схәццә и.

Цы бәстәйы царди, уый тәрных разамонджыты әвзәр нә зыдта, фәлә ма сын уәеддәр се ‘дзәсгом митыл дис кодта. Дисы йә ‘фтыдтой, йә алыварс цы гыццыл хицәуттә уыди, уыдон дәр. Культурәйы министрадмә цы ‘хцатә ‘рвыста, уыдон министр долләртәй ивта, Вашингтонмә сә йә чызгән ласта әмә йын сә уым йә номыл банчы әвәрдта, ахуырады министр та дуканитә ‘лхәтта. Уыдон царв әмә мыды ленк кодтой, культурә әмә ахуырады кусджытән та сә хъәрзын цыди. Иннә министртә дәр мархо нә дардтой. Чи дзы ресторантә арәзта, чи та – иуәй иннә рәсүгъдәр хәдзәрттә. Алчидәр, куыд арәхсти, афтә бәстәйә йә фарчы хай тыдта. Уәле чи бадти, уыдон царды хицәуттә систы, «ма кә» зәгъяг сын нә уыди әмә сәхицән стыр мыздә әвәрдтой, сә дәлбар кусджытән та мамәлайы къабәры фаг дәр нә ләвәрдтой.

Зелим әнәфсис адәмы чысыл нә федта, уәлдайдәр, йә ног бынаты кусгәйә, фәлә Викторы хъуыдәгтәм бәстондәр куы ‘ркасти, уәд әм се ‘ппәт дәр йә цуры разындысты әнахъом сывәлләтты хуызән әнәлазәй. Әхцатә йын әппындәр тәф нә кодтой әмә сә домдта алкәмәй дәр: базаргәнджытәй әмә арәнхъа�хъәнджытәй, арахъуадзджытәй әмә бәгәныфыцджытәй, министртәй әмә бензинуәйгәнджытәй, асфальтәвәрдджытәй әмә хидаразджытәй, спорты хицәуттәй әмә амалхъом адәмәй, районты администрацитәй әмә горәтты сәргъләуджытәй, фылдәр та Зелимән йәхиицәй. Иу хатт сәдә ‘ртын милюанәй сәдә милюаны куы систа, уәд министрән фыртәссәй йә хуыз фәлыгъди, әмә йә, дисгәнгәйә, бафарста:

- Цы капеччытә ма мәм аzzади, уыдон кәүүл аххәсдзысты?
- Дә бонтә ‘ххормагәй куы ‘рвыстай, уәд дыл исчи тыхсти?
- Нагъ.
- Уәдә мәм ахәм әнәрхъуыды фарст макуыуал ратт. Адәй-магән цард иу хатт йеддәмә ләвәрд нә цәуы, әмә хъуамә

йæ фадæттæй æххæстæй спайда кæна, фæстагмæ фæсмонгонд куыд нæ фæуа, афтæ. Цы ‘хçатæ дæм нæ фаг кæна, уыдонæн мæнг гæххæттытæ араз æмæ макæмæй тæрс.

Зелимæн ма йæ хъусты сæрмæ цы сай хъуыны муртæ уыди, уыдон фыртыхстæй уайтагъд аурс сты.

Адæймаг хицауы бынаты цас фылдæр бафæстиат вæйыы, уыйас ныфсджындæр, ронбæгъддæр æмæ æдзæсомдæр кæны. Хуыцауæй дæр нал фæтæрсы, адæмæй дæр. Виктор, бæстæйи цъулберты фæзмгæйæ, йæ рохтæ бынтондæр суагъта æмæ йæ сæрмæ ‘ппындæр никæйуал хаста, лæджы лæгыл нал нымадта. Хуымæтæг адæм æм уыйразмæ дæр бæрзонд æвæрд нæ уыдисты, фæстагмæ та сыл æлгъ кæнын дæр ма райдыдта. «Иæхи фосы бынатмæ тæрын чи уадзы æмæ йæ тугцъиртæм хорздзинадмæ чи ‘нхъæлмæ кæсы, уыдон куырм уырытæ сты, æмæ сæ цард цас талынгдæр уа, уыйас – хуыздæр», – хъуыды кодта йæхинимæр. Энæнымæц æхçатæ йæ дзыппы тъиста, мæнг гæххæттытæ дæр сын нал аразын кодта, æмæ Зелимы бæрзæйыл иуæй иннæ уæззаудæр уæргътæ æвæрдта. Министр мæстæй марди, фæлæ йæм дзурын нæ уæндыди.

Хъæздыгдзинад гæбæрæй уæлдай нæу, кæуыл ныххæцы, уымæй атонын нал

фæкомы. Уыцы низæй æппæт адæмыхæттытæ дæр кæй сæйынц, ууыл Зелим гуырысхо нæ кодта, фæлæ йæ уæддæр ирон лæджы зыд æмæ кæрæфæй уынын нæ фæндыди. Кæд йæ ниййарджытæ мæгуыр цæрæг уыдисты, уæддæр сæ къæбæр никуы никæмæй æмбæхстой. Сæ фынгыл æдзухдæр уыди хæрзад бæгæны, цыхт æмæ кæрдзын, булчъытæ æмæ хъæдынðзтæ. Сæ дуар никуы ‘хгæдтой, æмæ сæм алчиðдæр цыди зæрдæрухсæй.

– Бирæмæ макуы бабæлл. Бирæгъ æфсис нæ зоны, фæлæ нæ хæрдхуыз у, нæ – цардхуыз. Дæ гуыбын дæ сæрæй уæлдæр ма сæвæр. Ирон фарн домбай у æмæ йæ цæстыгагуыяу хъахъхъæ. Куы йæ фесафай, уæд ирон нал уыдзынае. Эфсарм кæмæ нæ уа, уый адæймаг нæу, фæлæ хайуан у, æмæ уыцы æгаддзинад дæ сæрмæ макуы ‘рхæсс, – арах ын дзырдта йæ фыд, æмæ ын йæ ныстуантæ йæ зæрдыл бадардта.

Адæймаг йæ хæдзары цы уыны, æддæмæ дæр уый хæссы. Зелим йæ ниййарджытæй райста, йæ удыхъæд ын чи рæсугъд кодта, ахæм миниуджытæ æмæ, алыхуызон цæстфæлдахджытимæ кусгæйæ, дзæбуг æмæ хъæсдарæджы ‘хсæн бахаудта. Йæ

куист дәр әй нал хъуыди, йә мыйзә дәр, әрмәст ма бәллыди Викторәй фервәзынмә, фәлә йә уый ской кәнын дәр нә баугъата.

— Нә паддахад куы бабын и әмәй йә фәйнәрдәм гәбазгай куы фәхастой, уәд ды ңауыл нәтыс? Цы дәм дзы хауы, уый әнәгуызәйә ис, сомбоныл дә зәрдә ма дар. Нә цард хуыздәр нә фәуыдзән. Ацы хамасхортә сә фидар дзәмбытәй ңауыл фәхаст сты, уый, әнә туг ныккалгәйә, нал суадззысты. Сә түгкалджытә та мәрдфынәй баисты әмә тагъд нә райхъал уыдзысты. Нә бәстә хъахбай сыләй уәлдай нәу, әмәй йә ие ‘насәрфат хицәуттә кәд кәңзырдәм фездахдзысты, уый ници зоны. Нә дзы цардарәзт рәстмә кәны, нә — хицауд. Нә дзы ‘гъдау и, нә — уаг. Кәй къухы бафты, уый дзы хъазәнхъул саразы әмә дзы фәхынджыләт кәны, куыддәриддәр әй бафәнды, афтә. Нә рагфыдәл раст уыди. Закъон хәлуарәджы тынәй уәлдай нәу. Әрмәстдәр лыстәг саскты ахсы,

стыр бындзытыл йә бон нә ңауы.

Цас дәм фылдәр әхца уа, уыйас кадджындәр әмәй әдасдәр уыдзынә. Цыфәнды фылдракәнд куы саразай, уәддәр закъәтты сәрты ахиздзынә. Адәм әдылы ‘хәддажынтаң аргъ кәнынц, уәләмә дәр уыдоны исынц, парламенттәм дәр уыдоны ‘ргъәвымнц, сә уәлныхты дәр уыдоны хәссынц, ләгъстә дәр уыданән кәнынц, зондджын мәгуыртә сәм нымады дәр не сты, әмә дәхи сә бынатмә макуы ‘руадз, — загъта ийн Виктор әмәй ма йә ныхасмә сусәгвәндгәнәгай бафтыда: — Әз афтә ‘громәй никәимә фәдзурын, фәлә дәу мә хионыл нымайын, әмәй мын мә ныхәстә исқәй цур кәй нә рафәэмдзынә, ууыл аүүәндын. Ацу әмәй кус. Республикае нәхи къухты ис, әмәй ‘пүйндәр макәмәй тәрс. Цалынмә әз әгас уон, уәдмә дә ‘фхәрын никәмән баудззынән.

Уыць зәрдәвәрән ныхәстәй йәм тынг куы бахъардтой, чи ийн сәз загъта, уый ийн әндөн уартай стыр ныфс куы уыди, уәд ныр йәхи ңауыл хәрье? Йә хуыссәг ңәмән фәллыгъди? Йә бинонты йәхицәй фылдәр куы уарзы, уәд ын семә цард ад ңауыннәуал кәнен? Йә риу ын ңавәр сагъәстә ‘хсынынц?

Фондз азы йәй йә куистәй йә сәр схыл кәныны бол дәр нә уыди, мәт әмәй сагъәстәй байдзаг и, әмәй йә иувәрсты куыд атактысты, уый әмбаргә дәр нә бакодта. Йә алфамбылай цы ивдзинәйтә ‘рцыди, уыдон дәр әм тынг нә бахъард-

той. Аермәст ын иу хъуыддаг йә зәрдәйи карды цәфая арф фәд ныуугъта әмә әнәрынцойә дуды. Аәрәджы дәр ма хъайваны зәгәлтәй хостау йә къәләтджыны фидар чи бадти, уый дзы әнәнхъәләджы феуәгъд и әмә бәстәйи сәйраг горәты баләууыди. Йе ‘мдавәг хәләрттә йә ахәстонмә барвитыны бәсты ноджы уәлдәр системәй. Кәсаг доны баппәрстый, әмә дзы әнәмәттәй цыыллинджытә кәны, Зелимән та йә сәрүл куыройы фыдтә зилинц. Аәмә ын куыд наэ зилой? Хицауы бынаты ноджы фыддәр ләг әрбадти, паддахады дзыппы йә къух афсәрста, фәлә дзы, цас әй хъуыди, уыйас наэ разынди, әмә рәестдинадыл тох кәныны ‘фсонәй йә иззәрдион «чапарты» әхчаты бардуагыл сардыдта. Уыдан ыл хәдмәлхор халәттәу сагъуыдисты, әмә сә дзәмбыты әгәләнтә кәны. Йә зәрдә фыррыстәй цъәх арт уадзы, әмә йәм рахиз къухәй ләбуры. Йә раздәры хицаумә телефонай адзырдта әмә ын хъуырыцъарай ныллағъстә кодта:

— Виктор Дадоевич, ног әгъдауәвәрдҗытә мә иу ран нал уадзынц. Паддахады кассәйә, дам, цы милуантә системәй, уыдан, дам, фәстәмә сә бынаты сәвәр, науәд, дам, дә фәндаг ахәстонмә цәуы. Хуыцау, зәхх — әвдисән, иу капекк дәр дзы наэ системә, әмә мә фервәзын кә, науәд ме ‘нахъом сывәлләттә әнә фыдай бazzайдысты.

— Ма тәрс. Хицау ме ‘рдхорд у. Уым мә фәрцы бады әмә мә стыр бузныг у. Аәз йемә аныхас кәндзынән, әмә дә ничиуал бахъыгдардзән, — зәрдә ын

бавәрдта Виктор, фәлә политикон кусәгыл әүүәндән кәй наэй, уый зыдта әмә йә хәларән ницы загъта, йә давд әхчатә хъаҳъянынәй ыыл куы фәгүүрүсхо уа әмә йә адәмы цәстү куы бафтауа, уый тәссәй. Прокуратурәйи кусдҗытә Зелимы цәхәрмә сдартой, әмә та йәм ногәй адзырдта:

— Виктор Дадоевич, әхчадомдҗытә мә гәркъайы хуынчыы аластой, әмә мын исты ‘рхъуыды кә.

— Аәрдумә дәр сә ма дар. Рәестәгмә уал искуы әрәмбәхс. Иучысыл дә аңағурдзысты, стәй ноджы стырдәр давдҗыты фәдил бафтдзысты әмә дә ‘рбайрох кәндзысты, — йә хъәләс дзәвгар фәдәрзәтдәр и Викторән.

«Стәй ноджы стырдәр давдҗыты фәдил бафтдзысты...», — министрән йә тъянгтә аңағътой йе ‘фхәрән ныхәстә. «Иугәр афтә зәгъы, уәд мән дәр йәхи хуызән къәрныхыл нымайы», —

ахъуыды кодта йæ миднымæр æмæ фæуыргъуыайау и, фæлæ уæддæр зæрдæ диссаг у. Аэппындæр æууæндын цæуыл нæ хъæуы, ууыл дæр æууæнды, æнхъæлмæ кæсын цæмæ нæ хъæуы, уымæ дæр æнхъæлмæ кæсы. Аэхцатæ йын æнæ раттæ куы нал уыди, уæд та йæ фыркатаиæ йæ иунæг ныфсмæ ‘рхатыди:

– Виктор Дадоевич, æз – дæ мад, дæ фыды уазæг...

– Аэз дын лæгдæр æнхъæл уыдтæн, æндæр дæ ахæм бæрнон бынаты æвæрдтон?! Mayal мæ хъыгдар! Ферох кæ мæ телефон! – йæ ныхас ын æрдæгыл фескъуыдта, йæ хæрзgæнæг æмæ адæмы сæрхъуызой кæй хуыдта, ард кæмæй хордта æмæ Хуыщаумæ кувæгау кæмæ куывта, уый, стæй йæм хæтæлæй мæстæймарæгau дæргъвæтин бипп-бипп райхъуысти, æмæ адурдзавд и. Фондз азы йæхицæн сæлæф митæй цы мæсгуытæ фæцамадта, уыдон æваст æрызgæлдысты, æмæ уынджы къæйыл афтид дымгæйы ‘вджид аzzади. Виктор æй бæрнон бынаты куы æвæрдта, уæд ын йæ фыды хæс кæй нæ фыста, фæлæ дзы йæхицæн коммæгæс цагъайраг кæй арæзта, уый йæм нырма ныр баҳъардта æмæ йæ зæрдæйы хъæрзын йæ хъæлæсæй сирвæзи:

– Байсæфтæн!

Йæ буар цыма бæмбæгæй конд уыди, уыйай æрлæмæгъ и, æмæ йæ цæстыуæлттыфæлтæ ‘руæззау сты, йæ сæр стъолыл æрæвæрдта æмæ æррадзæ-мæдзæ кодта. Исдугмæ цавæрдæр мигъфæлмы аныгъуылди, æмæ йæм урс цыллæзачье зæронд лæг аууонау æнæсыбырттæй æрбацыди.

– Рагацау дæ бæргæ фæдзæхстон, Виктор саузæрдæ иблис у, æмæ йын ма сразы у, бабын дæ кæндзæн, зæгъгæ, фæлæ мæм нæ байхъуыстай, æмæ дын ныр мæ бон ницыуал у. Стыр бынæттæ сыгъдæгзæрдæ æнæхин адæмы не сты, фæлæ цъаммар тыхgæн-джыты, цы фæндæгтæ сæм цæуы, уыдон та бырынцъаг сты, æмæ сыл æнцон фæкæлæн у, – загъта йын тæригъæдгæнæджы хъæлæсæй æмæ, куыд æнæнхъæлæджы фæзынди, афтæ æнæнхъæлæджы ‘rbaisæfti. Аэцæгæй йæм æрбацыди æви йæ цæстытыл ауади? Джихтæгæнгæ, йæ алыварс ракæс-бакæс кæны, фæлæ дзы никæй уыны. Йæ ирвæзынгæнæг зæд уыди, æвæцæгæн. Фондз азы размæ йæ бæллæхæй хызта, фæлæ йæ нæ бамбæрста. «Аэмæ дын ныр мæ бон ницыуал у», – йæ хъу-сты зæлынц йæ ныфссæттæн ныхæстæ æмæ йыл æгæрон тас æфтауынц.

Маст ын йæ зонд кæй къуырма кæны, æмæ йæ йæ уырынгтæ-

гәнәг әнәуынодзинад раст фәндагыл кәй нә аразы, уый әмбары, фәлә уәддәр Викторы дунейы зындгонд фыдгән-джытимә бары, әмәйәт афтә кәсү, цыма геростраттә, калигулатә әмәйәт неронтәй мәнгарддәр әмәйәт ағъатырдәр у, цыма үә размәисты нысан куы сәвәра, уәд үәй ныйтарәг мадыри-уыл дәр цыыф къахәй ныллаудзән әмәйәт сәрты ахиздзән, цыма үәйәдәмы цыфыддәр знаг у, әмәйәт сыл аевирхъяу фыдбәлләх кәй әрцәудзән, уыйрагацау зыдта, фәлә, уәлдәр хицәуттәй үәхи хъахъянгәйә, үәйәт аразджыты нә бахъыгдардта. Үәйбын куы фесәфта, уәд үәй сәхимә дзәгъәлы нә акодтой...

Зәххы хин әмәйәт арвы кәләенүл куыд баууәндыди? Кәд бынтон әдилүү нәу, уәд ын сайын куыд бакуымдат? Уәвгәе үин сайын әрмәст уый бакуымдат? Аразгә нывәфтыд ныхәстәгәнгәйә, кәй бабын кодта, уыдон ын ныр дәр ма әнәлаз куырыхон ләг әнхъәл куы сты әмәйәт ийл къәм абадын куынә уадзынц. Үәй болып куы цәуид, уәд ын сәт тәригъәйтә бафидаң кәнид, фәлә үәйәт кәй нә сәххәсдзән, уый үәйәт алы нуарәй дәр әнкъары, әмәйәт зәрдәйырыст тыхджынәй-тыхджындәр кәены. Удхор сагъәстә үәй үисмы бәрц дәр цух нә уадзынц, әмәйәт цыфәуа, уый нә зоны.

Цәркінәй кәм нә бафсәсти, үыцы рухс дуне үин сафтид и, әмәйәт ма дзы уыны ‘рмәстдәр удхаргәнән талынг ахәстон. Үәй цәститыл уайынц иуәй иннәе аевирхъаудәр нывтә әмәйәт зындоны арты судзы. Фәнди үәй дамбаца райсын, үәй хәрзгәнәгыл кәй нымадта, үыцы ләдженгыфыдхормә аңауын әмәйәт ийн әппәт нәмгүйтә дәр үәй ныхыл банимайын. Әнәе аххосәй үәй ахәстонмә кәй тәрә, әрмәст уый тыххәй – нә. Уымәй тынгдәр ай амарид, хүйматтәг адәмы мәлдзыңдҗыттәй уәлдай кәй ницә-уыл нымайы әмәйәт сәт къәхты бын кәй ссәнди, үәй риуы зәрдәйы бәсты маргхъәстә уазал дур кәй хәссы әмәйәт кәй никәуыл ауәрдү, әдзүхдәр гамхуды бын кәй цәрәи әмәйәт ‘цәг цәсгом кәй әмбәхсү, үәй мәнгарддзинады азарәй састы бынаты куы баззайы, уәд үәхи уәлахиздзауәй кәй равдисы әмәйәт сәр ноджы бәрзондәр кәй сиси, уый тыххәй.

Үәззаяу әнкъарән кәуы үәй риуы әмәйәт ийн үәй үәй хъуырәй ласы. Әгәрон хъыг әмәйәт ийн дудгәе рыст үәй зәрдәе агуулынц, әмәйәт ма иу мәнгәфсон халыл үәй фәстаг тыхтәй хәсү. «Ме ‘мкусджыты ‘хсән мыл исты куы ‘рцәуа, уәд сәм бынтон

гәвзыккәй разындынән әмәе сә ңастьы ноджы дәлдәр аәрхаяу-
дзынаң. Дардәр, дардәр аңы ‘лгъист бынатәй», – скарста
йәхинимәр әмәе сәхимә атындында. Күйдәр диваныл йәхи
‘руагъта, афтә йә зәрдә атында әмәе йе ‘пәт зынтаң дәр
уыцыйумә фервәэти. Хуыцаумә кәй барста, уыцы номдзыид
ләг рәстәгәй-рәстәгмә йә гыццыл райгуырән бәстәмә күү
ссәуы, уәд ыл әхсәнадон бынәтты үе ‘нәуынон адәм
дәргъвәтин күүхәмдзәгъдимә күүд сәмбәлыңц, уйын күү фе-
нид, уәд фырдис әмәе фырмәстәй дыккаг мәрд акәнид, фәлә
кәдәм аңыди, уым дис дәр нәй, маңт дәр, нәй дзы фыдах әмәе
хәрамдзинад дәр. Ис дзы ‘рмәстәр хәрзты әмәе ‘взәрты
иугәнәг рәстәзинад әмәе мәнгард дунейи хъизәмәрттәй ирвә-
зынгәнәг әңцойад.

СИЗИФЫ ФЫДӘБОН

«Мәхи күү амарин, уәд мә сыхәгтә, мә хәстәджытә әмәе
мә зонгәтә кәрәдзийән, дисгәнгәйә, дзуриккой: «Йә зонд
фәңциди, әндәр цы хъуаг уыди? Бинонтә дын и, күист дын и,
царәй дыл нә тәдзы, дзул әмәе ңайы фаг кәңыс, Хуыцауән –
табу, дәк къәхтүл ңауыс. Цы ма дә хъәуы?» Кәд раст уаиккой,
уәд әз ңауыл удхар кәңын әмәе рухс дунейә сау ингәнмә
цәмә тырнын? Уәдәмә, исқамән йә цард – бирә, үе низ –
гыццыл. Зәрдәйә зәрдәмә ныккасән нәй. Алчидәр йәхимә
хъусы ‘рмәст, әмәе иу адәймаг иннәйи никүү бамбардзән,
иуварсырдыгәй бакәсгәйә та афтә зыны, ңыма алкәй миддуне
дәр гом чиниг у, ңыма үе зәрдәйи иу талынг къуым дәр
никәмән и», – йәхииимә ‘нкъардәй ныхәстә кәнни Амыран.

Әдзәмәй бады әмәе фыссы. Үе фәлгәнәны ног аивадон
фәрәзтә, ахадә дзырдатә әмәе ирд ахорәнтә агуры, рифмәты
фәрцы сә зәрингуырдау кәрәдзиуыл биноныг бәттү әмәе сә
әгомыг урс гәххәтмә, аргъуыцгәнгәйә, хәссы. Литературә
әгәрон фурд кәй у әмәе дзы алцыдәр загъд кәй арцыди, уйын
зоны, фәлә дзы уәдәр үе зәрды йәхи барджын ныхас
зәгъын ис, әмәе үе удәй арт ңағъды. Искуы иу хатт үе
‘рдәгфыст әмдзәвгәйә үе ңастьытә атоны әмәе кәдәмдәр
аджих вәййи. Цы фәллурәдҗәджын дунемә рантысти, уйын
әвирхъя митәй бафәллади әмәе дзы ‘нциондәрәй күүд аңа-

үән ис, ууыл сагъәс кәны. Йә мидхъуыдты куы ваннәмә бацәуы әмә уым йә тугдадзинтә алыг кәны, куы йә ивылд ңәугәдоны знаетәй абухгә уыләнтә аскъәфынц, куы бәрzonд uәладзыгәй расхъиуы, куы газәй фәхуыдуг вәййы, куы... Әмә цынәхуызон нывтә ауайы йә ңәсттыыл. Хуыцаумә кувы, ңәмәй иу әхсәв йә хуыссәны мәрдфынәй бауа әмә йә йәхимә йә къух сисын ма бахъәуа. Уәд әм уайдзәф дәр никәмәй әрхауд, дис дәр ыл ничи бакәнид, рис дәр әм нә бахъарид. Фәлә ахәм амонд кәмә кәсы?

Амонд... амонд... Кәннод амәндтә уарәгән цы загъдәуа. Иутән ныйярәг мад у әмә сә хъулон уарзт кәны, иннатән та – фыдыус әмә сә тъәпп-рәхуыстәй дары. Уәвгә йын чи у аххосджын? Йә дәсныяд җәхәдәг равзәрста. Әмә йә куыд нә равзәрстаид? Әвдәм къласмә куы схызти, уәд әмдзәвгәтә фыссыныл фәцалх и, әмә йә фәндаг комкоммә пединсти-тутмә цыди. Йә бинонты поэзийә кәй фәдардзән әмә дзы йәхицән ном кәй скәндзән, ууыл фидарәй агууандыди. Ин-ститутмә бахауд әмә фырцинай хәрдмә хауди, фәлә, мәгуыр-дзинады уәззау къәләт йә уәхсчытыл куы әрәнцади, уәд фәу-ыргъуяйа. Йә ныйярджыта колхозы быдыртә давәггаг хәрджытуа сә уыргтәй хуым кодтой әмә сә бирәе сывәлләт-ты куыдәртәй хастой. Къуырии фаг дәр ын чи нә кодта, уыцы мәнгуд стипендијән ын уәләмхасәнән цы хъуамә ләввәрдтаиккой? Цыхты муртә әмә кәрдзыны къәбәртә. Йе ‘мбәлттә дәр – йәхи хуызән мәгуыр, гәвзык әмә әнәбон. Сә уәлә дәр – ницы, сә гуыбынты дәр – ницы. Йә хәринәгтәй йын-иу фәстәмә фәкастмә ницыуал фәуагътой, әмә та әнәхъән къуыри стонг бирәгъяу арвмә ниу.

Бәгънәг әмә ‘ххормагәй дәр сфералдыстадон куист кәнын зәрдәйән тынг әхцион у. Иннә студенттә, әнәсәрфат рауай-бауай әмә кәл-кәлгәнгәйә, сәхицән әнәмәтәй цардысты, уый та ‘хсәвәй, бонәй әмдзәвгәтә фыста. Куы йын-иу бам-бырд сты, уәд-иу сә редакцимә бахаста, әмә та йын-иу афә-дзы фәстә чысыл гәххәтты гәбаз иу ныфссәттән хъуыдыйа-димә ‘рбарыштой. «Дә фыстытә мыхуыры аккаг не сты». Куы-иу әй бакости, уәд-иу ныккәрзыдта. Уацмыстә дәр ын-иу сә нә рапхуыдтой, әмдзәвгәтә дәр, фәлә – «фыстытә», бы-лисчыләй, әлгъәнгәйә, әмә-иу әй уыцы дзырд йә астәуыл дыууә дихы акодта. Мыхуыры кусджытә цыма йә ныхмә ныхас

бакодтой, уйяу ыл иу сыхы куыйтау сәмварс сты, әмә мәстәй марди. Уымәй тынгдәр та йә мардта, йә зәрдә кәй фәлвых уацмыстәм хәңцә кодта, йә размә йын цәлхдуртә уыдон кәй әвәрдтой, уый.

«Ацы цуронтә, мәнг ныхасгәнгәйә әмә хиңаутты зәвәттә сәдәргәйә, сә даргъ әнәуд әмдәзәвгәтә иронau әмә уырыссагу бәэзджын чингуытәй куы уадзынц, уәд мәнонтә фәстәмә цәмә здахынц? Уыдонәй хъауджыдәр ихсыд әдзәхх ныхәстәй әмә литературуон джиппәй мәхи куы хизын, нә фәлитой цардән йе ‘цәг цәсгом куы ‘вдисын, уәд мын мә фәндәгтә цәмә ‘хәгәнынц? Къоста мәтуыр адәмы хъизәмайраг цард раст кәй әвдышта, стыр аргъ ын уый тыххәй куы кәнинц, уәд мәнән, рәстдзинад дзургәйә, мә ных цәмә къуырынц? Ау, мә гәнстон бәстәйи цәстмәхъус ныхәстә йеддәмә нициуал хъәуы? Әмә уәд удыгъдәггәнән уәлмонц поэзи та цы хъуамә фәуа? Йә хурхыл ын афтә фидар цәмә хәңынц? Кәд сә Къоста дәр сәхищән цәсгом скәнинән хъәуы ‘рмәст? Әмә ахәм зәрдәйи уагәй уацмыстә фыссән куыд и?» – хъуыды кодта йәхинимәр әмә адәргәй арвмә асина тә әвәрдта.

Ахуыргәнәт суәвын йә фәсонәрхәджы дәр нә уыди. Йә сирх дипломимә йә фәндыди газеты, радионы, журналы кәнә чинигуадзәны кусын, цәмәй литература мә хәстәгдәр уа, фәләй йыл фәхәецәг нә фәци, стәй йын йә «дәрзәг» әмдәзәвгәтәй тарстысты әмә йә хъотырджынау сәхимә ‘ввахс дәр нә уагътой. Иу сәнтдзәф хиңау ма йә хъәрты бын дәр фәкодта:

– Ардәм ма цу! Ди нә цардарәсты ныхмә дә әмә мын мә күсдҗиты зондахаст зыгъуыммә рафәлдахдзынә!

– Әз нә цардарәсты ныхмә нә дән, фәлә – мәнә дәу хуызән сәрхъипп разамондҗиты әдиле миты ныхмә, стәй алы ран дәр ахәм коммәгәс къәбылаты кәй әвәрынц әмә цард размә цәуын кәй нә уадзынц, уый ныхмә, – уәндөнәй йын загъта Амыран әмә йәм йә чыылдым раздәхта.

Кәд цәфәй нә мәләис, уәд дын уый та – рәхуист: институттәй йә фыддәрагәнау әвзонг фыдгәнджыты скъоламә арвыстой, әмә йәм зәрдәсастәй араст и. Ахәм фыдәвзарән бынаты кусын ай бахъәудзән, уый куы зыдтаид, уәд пединституттәй йә иувәрсты дәр нә ауадаид, фәләй йә уавәртә әрәлхъывтой әмә йын хуыздәр гәнән нал уыди. Хъәддых

жөзүгъд ләппуыл аңаргә директор күнд нә хъумә басин кодтаид! Уайтагъд ай һә хәдивәгәй авәрдта. Кәй йын сразы и, ууыл Амыран иу әмә дыууә хатты не ‘рфәсмон кодта. Йәхи суәгъд кәнныныл-иу афәльвәрдта, фәлә йын-иу хиңау, фәлмән ныхәстәгәнгәйә, фатерәй зәрдә бавәрдта, әмә-иу йә бөн фезмәлүн дәр нал баси. Цәй фатер әмә цәй цыдәр! Цәстыл-уайгә ныв. Сәххәстгәнән кәмән нә уыди, ахәм бәллиц. «Күнд дәр, әнхъялмә кәсгәйә, зәронд кәнү», – йәхинуыл-иу былысчыләй баҳудти Амыран әмә та-иу йә күх ауыгъта.

Йә риуы поэзийи пиллон арт кәмән сыйғыди, әмә йә рәсугъд сәнттимә уәләрвты чи тахти, уый ахуыры хайды сәргълау-уәгәй сәәдз азы цы хъизәмәрттә бавәрста, уыдоныл хъуыды кәннын ай нә фәнды. Зонындзинәдтә ‘ппындәр кәй нә хъуыди, йә зондахаст адәмы ‘ргәвдин әмә син сә дзыппытә къа-хынмә арәзт кәмән уыди, уыңы фыдуаг сывәлләттә-иу кәрәдзимә кәрдтә күн системой, уәд-иу сә күнд зынәй бафи-дауын кодта, стәй-иу горәтмә күн алыгъдысты, уәд-иу сә фәстәмә күнд, тухәнтәгәнгәйә, ‘рбаздәхта, уыңы удыскүүнән фыдәбәттәй ма ныр дәр йә зәрдә ‘нкъуысы. Йә сыйғъә-рин рәстәг мамәлайы къәбәр амал кәнныныл кәй схардз кодта әмә йын фәстәмә раздахән кәй нал и, стәй, бәстәйи тутсәр хиңаутты дызәсгом митәм кәсгәйә, йә зәрдә фыдәхәй кәй байдзаг и әмә йын сыйғыдәг кәннын кәй нал комы, әппәтәй тынгәр та йә уый мары...

Зымәгон салд бөн уәззая тар мигъты ‘хсәнәй дызды хуры җәст күн ракәса, уыйай әм ие ‘мкусәг саулагъз тәнтъихәг чызг Буцинаә йә мидбылты баҳудти. Ләппу йә уарзгә нә ба-кодта. Кәд ын иучысыл фенциондәр уаид, зәгъгә, йемә бацар-ди, әмә йә уавәр февзәрдәр и. Сә иуән дәр хәдзар нә уыди. Әнхъял уыдысты, абор күнәнә уа, уәддәр райсом исты къуым райсдысты, фәлә – никү әмә ницы. Кәй фәсайды сты, уый күн бамбәрстой, уәд сә гәххәттәтә кооперативмә баләвәрд-той әмә йын тыхамәлләттәй әхца ‘фстай райстой. Әнувыд ләг әмә усау иумә никү ‘рмуд сты, кәрәдзиуыл иу уаты зәр-диагәй никү баузәлүйдисты, афтәмәй сә рәстәг, удхар-гәнгәйә, ‘рвыстой. Күн-иу банафон и, уәд-иу Буцинаә ‘хсәви-ят кәнниңмә йә хәстәджытәм аңыди, Амыран та-иу педин-ституты әмдзәрәнмә рудзынгыл баҳызти әмә-иу ләппу-тәй искай дәлфәйтәм схүиссыди. Әхца сәм сә хәс фидыны

фаг дэр нæ уыди, æмæ тухæнæй мардысты. Буцинаэ куы бандхъæлцау ис æмæ йæ куыст куы ныууагъта, уæд та бынтон зау-
ятмæ ‘рцыдышты...’

* * *

Пегас рәдай әфсин нәу. Сफәлдыстадон кусәгмә иудадзыг дзагармәй нә цәуы. Йә рагъыл әй күң Парнасы цыпумә сисы, күң та йә къәхтү бинмә әрәппары. Әнәцәстыахадгә цаутә, уәләнгай хъуыңтыгә, әғъуыз нывтә. Йәхи зәрдә сә күңә руҳс кәны, уәд сә исқәй зәрдә күңд хъуамә баруҳс уа? Раздәр күңд фыста, афтә фыссын әй нал фәндү әмә сә әнауәр-донәй хәххитә кәны. Гәххәтт хылы-мылы фыстытәй күң байдзаг вәййы, уәд ыл йә цәститә иуцасдәр әнкъардәй фәрахәс-бахәс кәны, йәхимә смәсты вәййы әмә йә аскъуыны. Цард паракатдәр, бирәвәрсыгдәр әмә арфдәр у. Хуыматтәг адәм кәй нә уынынц, уыңы талынг къуымтәм әмә йын дзылләтү миддунемә биноныгдәр кәсисиң әмбәлү. Хъуамә йын уыданәй кәрдагдәр зонд әмә ‘нкъарагдәр зәрдә уа, әмә сыл йә тохмәсиәт әмдзәвгәтә әлутону ахадой, хъуамә сын се ‘фхәрд утә дзәм-дзәмә донәй әхсой әмә сә хуыздәр цардмә разәнгард кәной...

Редактортæ йын йæ фæндæгтæ кæй æхгæдтой, уый тыххæй сæ йæ удхæссæг уыдта, фæлæ, чи зоны, раст уыдисты. Чиныгкæсæг æгъатыр кæй у æмæ поэтæн йæ зын уавæртæ кæй næ хынцы, йæ къуыхçытæ йын кæй næ бары, тухæнтаæгæнгæйæ дæр дзы удылтайгæ уацмыстæ кæй домы, уый йын равдистой, аивадон фæрæзтæ агурын æмæ йæ дзырдыл бæстон кусын сахуыр кодтой, фæлæ йæ уæддæр æгæр æфхæртой. Агæр, æгæр...

Рухсы цыыртт әм куы никәцәйуал калди, әмәе йәе йәе къухта
‘руадзынмә бирәе куы нал хъуыди, уәд әнәнхъәләджы чиныг-
уадзәны иу йәхи карән зәрдәхәләр әдзәстхиз ләппуләг
фәзынди. Даә мад куы амәла, уәд ай, йәе мад кәмән амард,
үымән радзур, зәгъяләр нә фәзәгъынц. Уый дәр,
рәстдзинадыл тохгәнгәйә, бираң җәлхдурты сәрты ахызти, йәе
уавәр ын бамбәрста әмәе хорз хәларау йәе фарсмә ‘рбаләу-
ууды. Иннәтә кәрәдзийән хъәрәй кәсын дәр кәй нә уәнды-
дысты, уыцы ‘мдзәвгәтә йын хицән әмбырдгондәй рауагъта,
әмәе кәддәр-никәд йәе риуыздаг суләфыди. Арвы дуар ын бай-
гом и, әмәе йәе чингүйтә рухс үйнин райдытой. Фысджыты

цәдисмә баңыди. Композитортә йәм се ‘рғом раздәхтой әмәйын ңалдаәр әмдзәвгәйыл зарджытә ныфғыстый. Әнхъәл уыди, зынгә поэтты ‘хсән аккаг бынат әрцахсәни, фәлә фәрәдыди. Йә кадыл мисхалдәр нә бафтыди. Дзыхъхы күйд ләууыди, афтә дзы ләугәйә бazzади. Тәппуд фыссәггәнтән сәттын кәй нә бакуымдат әмәй үәхи фәнд кәй атардта, уый тыххәй үәхицәй разы уыди, фәлә цы әвирихъяу уавәрыл сәмбәлди, уый үйн үә фәстаг ныфсы хал аскъуыдта. Искуы иутәй фәстәмә тызмәг рәстдинад никәй хъуыди.

Доны ‘ртах дур хуынкъ кәнү. Дәсгай азты адәмы сәрты цы әнәуд, хус риторикә тъыстый, уый тамако әмәй нозтау сә туджы ахъардта. Тәппуд поэтгәнтә «партимә хъусгәйә, хъазгә ‘мә худгәйә» лакъон донау кәрәдзи фәдил цы ‘мдзәвгәтә скъәрдтой, уыдон сә мәгуыр удты сәйраг бынат әрцахстый, әмәй әңгәп поэзи бамбарынхъом нал уыдисты.

Литературон кад рәузонд сылгоймагәй уәлдай нәү. Йә зәрдәмә чи фәңгәуа, уымән цыфәнди ‘взәрәй дәр исты хорздзинад фәуыдзән, кәй нә бауарза, уый үәхи дәр амарәд, үе ‘рғом әм нә раздахдзән. Амыран дунейы зынгонд фысджытәй үә царды хабәрттә кәмән нә зоны, ахәм нәй. Бирәты дзы сә удәгасәй хъуыды дәр ници ‘ркодта, сә амәләты фәстә та ‘ппәтү курдиатджындәртыл нымад әрцыдисты. Сә рәстәджы генитә кәй хуыдтой, уыдон царды сой нызтой, күү амардысты, уәд та стәмтәй фәстәмә дымгәйи ‘вджид бazzадысты. Уәвгә, дәрдтыл цы зиль? Йә цуры чи уыди әмәй үйн рәстмә салам дәр чи нә ләвәрдта, уыцы адәмон фысджытә әмәй премийи лауреаттә цы фесты? Се ‘цәг дунемә аңыдисты әмәй сә кой, сә хъәр дәр никәцәйуал райхъуисти. Сә сәртә бәрзәндтү цы цыбыр рәстәгән фыст уәләнгай уацмысгәндтәй хастой, уыдон дәр сә хәдфәстә амардысты.

«Мәнмә та мә мәләтү фәстә цы ‘нхъәлмә кәсү, цымә? Ау, ңәргәбонты мә зәрдәйи тугәй кәй фәфыстон әмәй мә нервытә кәй тыххәй фехәлдтон, уыцы ‘мдзәвгәтә әмәй кадджытә дон хиды бинты аласдзән? Утәппәт фәлләйттә никәй бахъәудзысты? Йә хъус сәм ници ‘рдардзән?» «Дә зәрдә искауыл цы дарыс? Дә күйдзы цы номәй хонай, адәм дәр әм уыцы номәй дзурдзысты, уымә гәсгә, дәхәдәг дәр базмәл. Дә курдиат равдисынән кәд цы сарәстай? Иннәтә сә мәнг цыт уәларвмә сисыны тыххәй сә бицъынәг күйд скъуының,

уый нә уыныс?» «Бәгүйдәр әй уынын». «Уәдә ‘нцад цы бадыс? Ды дәр де ‘фармыл дә къәхтә ныссәрф, хицәутты залиаг кәлмитә әмә адәмы знәгтә маял хон, семә дәхи сбәтт әмә сә ‘ппәл, фәсдзәуинау сә коммә кәс, дәхицән хорзәхтә әмә премитә дом, дә риу тымбылкъухәй хой, раугъады дуәрттә дә тәрныхәй сәтт әмә самандуры йас чингүйтә уадз, телевизорәй адәммә дәхи ‘вдис, де ‘мбәлтты ‘ххуырс әмә сә дәхи стауын кә. Фысджытәй иуыл дәр ма ‘рвәсс, әргомәй сыл былысчылтә кә, әмә дын исты ‘нхъәл уой». «Нә, нә! Ахәм әгад миты бәсты мә ницы хъәуы!» «Уәдә дәхимидағ цы ‘нхъизыс? Әәрсабыр у әмә кус уәхскуәзәй, әнәрынцойә, дәхиуыл нә ауәрдгәйә. Дә къухы исты куы бафта, уәд дә адәм фендзысты». «Мәгъәлда мәнәүәй зынаргъдәр кәмән у, зонды бәсты тыыхы фарс чи хәцы, уыдан исты феной...».

Нәты, хъәрзы, йә зәрдә цәхәрыл фыцы. Әмә ма ‘рмәст йә фәлләйтты хъысмәтыл куы сагъәс кәнид. Уымәй тынгдәр та ие ‘нәсәр бинонтыл тыхсы. Йә зәрдәмә райсын кәй нә фәразы, уыцы сылгоймагимә, әнә уарзгәйә, кәй бацаради, уый иу бәлләх у, иннә та – йә цот кәй нә фәрастмә сты, уый. Фәлтау әнәзәнәг куы фәуыдаид. Фыдвәди бәсты әвәд – хуыздәр. Йәхицән уайдзәфтә кәны, фәлә ма ‘фхәрән ныхәстәй цы пайда и? Йә сәр хойы әмә мәстәй мәлә. Әмә куыд нә мәла? Йә чызг әмә йә ләппүйи гыщылтәй йә билтыл фәдарата. Фырбуцәй ма сыл нәртон нәмттә дәр сәвәрдта – Аңамәз әмә Агуындә. Скъоламә сә радта, университетмә сә бакодта. Каст әй фесты әмә сә хәдзары сбадтысты. Ләппу ма йыл карз әфхәрдау йәхи дәр сцагъта:

– Мәнә ацы диплом райсынмә бәллыдтә, әмә дын әй дәттын, мән ницәмән хъәуы!

Сә иуы дәр кусын нә фәнды. Цард фәстәмә ‘рзылди әмә ныддагъытъайлар и, куыст әнцион ссарән нәу, фәлә әгуистәй дәр цәрән куыд и? Амыран әнцад никуы ‘рбадти, уыдан та бон-изәрмә компьютер әмә телевизормә кәсынц. Әффарм цы у, уый әмбаргә дәр нә кәнинц, хъыгдарыны хос йеддәмә син ницы у, әмә сә хъәугә дәр нә кәны. Кәмәй фесты, Хуыцау – йә зонәг. Йә тугәй сәм иу әртак дәр нәй. Цардмә сә цәстәнгас – бынтон әндәр. Исты син куы фәзәгъы, уәд йә хъуыры абадынц:

— Да дә ницәйаг советон зондахастимә базәронд дә, папә, әмә нырыккон әрдән ницы ‘мбарыс.

Йәхи ‘нгәс күнә уаиккой, уәд йә усыл фәгуырысхо уайд, әндәр искаемәй сә скодта, зәгъгә. Иу ныхасәй, сә рәстәджы хъәбултә. Әгомыг фыстән разамында дәттын әңциондәр у. Ног әрдәраздҗыты Җавәр фәсивәд хъуыди, ахәм схъомыл кодтой. Мар, стигъ, ләбур, әхца ‘мбырд кә әмә дә әрдә әнәфсәрмәй араз. Хицәутты ма хъыгдар, сә ныхмә ма дзур, адәмы сыл ма ардау, революци әмә паддахадон фәфәлдәхтмә ма сид, уыйеддәмә дә сәрыл хъен дәр сләуу. Әмә сә манкурттә рауади. Ницы сәм хъары, ницы сә хъәуы, сә размә ницы хәстә әвәрынц, сә сомбоныл нае хъуыды қәнинц. Афтә сәм қәсы, Җыма сә ныйиардҗытә әнустәм әрдзысты әмә сә, фәлмән бастыл, бадгәйә, сә гыщыл пенситәй хәсдзысты. Амыран йә цоты әдзәллаг уавәр уыны, фәлә сын йә бон баҳуыс қәнин ницәмәй у, әмә йә зәрдәйы судзгә маст әхсиды. Әмә дзы күндә ‘хсида? Агуындәйән йә конд – конд, йә уынд – уынд, йә зонд – йәхимә, йә митә та – зәрдәрис-сынгәнәнтә. Дунемә күнә фәзынди, уәдәй фәстәмә йын Хуың-цаумә күвү. Әнхъәл уыди, ахуыр күнә фәуа, уәд ай, йә къәхтүл фидар чи ләууя, ахәм ләппуйән каджынәй ратдзәни, фәлә фәфыдәнхъәл и. Иу бон ай йә сыхаг къәмдзәстүг-хуызәй әрураәтта әмә йын хатыркураәттә әрдәг хъәләсәй афтә бакодта:

— Иу ныхас дын күнә зәгъон, уәд мәм нае фәхәрам уыдзына?

- Раст күнә уа, уәд ма дә бузныг дәр фәуыдзынән.
- Күндәмәй афтәмәй дә чызджы хабәрттә нае зоны...

Амыран ләмәгъ адәймаг нау, фәлә әвиппайды адонзоныг и. Җыма ифтыгъед электрон теллил фәхәцыди, уыйиу къахәй-сәрмә ныззыр-зыр кодта. Йә уәнгтә дәр ма срыстысты. Йә хъуырмә арф қәңәйдәр хъарм къуыбылой стылди әмә йын йә уләфт ахгәдта. Әрәджиау йәхи әрәмбәрста, әмә дзы тыхамәлттәй дыууә дзырды схаудта:

- Җавәр хабәрттә?
- Мә хъәуккаджы фыртимә хәты.
- Ома күндә хәты?
- Сылгоймаг наелгоймагимә күндә фәхәты, афтә.
- Йә ном цы хуийны?

- Гурам.
- Әмәң цы кусы?
- Ницы. Давәт әмәң наркоман у.
- Давәт әмәң наркоман... – тыхстрынайтында Амыран.

– Агуындә мәң цуры схъомыл и, әмәң йын тәригъәд кәнин, әндәр мәң дә бинонтимә цы хъуыддаг и? – фәсмонгәнәга маңа фындыбын багуым-туым кодта ләт әмәң дзы йәхи иуварс айста. Амыран йә фыдуацхәссәгәй күндә фәхицән ис, уый йә фыртыхстәй әмбартәгә дәр нә бакодта. Йә сәр расыгай зылди, әмәң, ңудтытәгәнгә, сәхимә әвәндонәй араст. Әнәуи дәр ын йә хәдзар тынг аддыйн нә уыди, ныр та йын бинтон сәнад и әмәң йәм зәппадзмә хизәгай зәрдәрыстәй бацыди. Йә чызг йә размә фәци, әмәң йә, йәхиуыл хәңгәйә, сабыраң баптар-ста:

- Гурам та дын чи у?

Агуындә йә ңастан дәр нә фәныккүйлдә, афтәмәй йын дзуалл радта:

- Мәң хәлар.
- Цавәр хәлар?
- Кәрәдзи уарзәм әмәң тагъд нә ңард башу кәндзыстәм.
- Давәт кәй у, уый зоныс?
- Ницы у давәт.
- Хылма дәр нә дымы уәдә?
- Нагъ.

Сә ныхасмә Буцина мидәттеге уатәй рацыд, әмәң йәм Амыран йә мәтәйдзаг ңастаны азылдта.

– Нә чызг къэрных наркоманимә кәй хәты, уый ды нә зоныс?

– Зонын. Әнхъәлцау дәр ма дзы у әмәң мын аборт кәнин нә комы. Дә хъәбул фидиссаг дзәттәлдзуаджы дәр ма хъәуәд – уымәй дәлдәр ма ‘рхайән кәдәм и! Фәлтау әнәзәнәг күни фәуыдаин, – кәуысылгоймаг әмәң йә ңастаны сәрфы.

Агуындәйи гуыбын йәхиуыл кәй рахәцыди, уый Амыран нырмада бағиппайдың әмәң фәсәцәе и. Күндә күрим уыди, күндә! Әхсәвәй, бонәй фыдәбонгәнгәйә, йә бирә хъуыд-дәгтәм нә равдәлди. Әмәң ма дзы стыр ахшатә дәр күни бакуыстайды. Күист, күист... Әнәбайрайгә фәуәд, уастән, кәд дзы

әгәрөн әхсызғондзинад нә иста! Әрыгонәй дзы се сәфт кәм уыдтой, уыңы бынәтты хицәуттәй йә сәхимә хонын райдытой, әмә дзы ләмәгъ авторты хәмпәлфыст хъуыдыйәдты әнахъинон рәдыйдтытә фәрәстытә кодта. Йә зәгъын әңцион у, фәләй йәй йә сәххәст кәнынән бирәе хъарутә бахардз кәнын хъуыди. Ирон әвзаджы ‘рдзон уагмә-иу сә күйд раивтаид, уый дәр-иу нал зыдта әмә-иу йә сәры рыстәй мәлымнә ‘р҆цыди. Йә цоты тыххәй фәхъизәмар кодта. Йә хидвәллойә цы уат әмә ‘рдәг балхәдта, уыдоны әдде ма сын, хицаудән ләгъстәтәгәнгәйә, тыхамәлттәй дыууәуатон фатер дәр райста, байу сә кодта, әмә дын уый та – сә арфа!

– Ахәм хабар дәр ма дзы и?! Әмә мын ай уәд раздәр цәуыннәз загътай?! – тызмәгәй бафарста йә усы.

– Нә дәм бауәндыйдән. Туг донән күы ауадзай, уымәй тарстән.

– Гурам хорз адәймаг у, папә. Хахуыртә йыл мысынц, – йә уарzonы сәрыл рахәцьди Агуындә, әмә Амыранән йә масты дзәкъул атында. Йә күх дард фәхаста әмә йын дзы йә уадул ныдздзәхст ласта. Чызг иуварс атахти, әмә йә фыды нәргәе хъәләсәй йә хъустә амыр сты:

– Фесәф ардыгәй, әмә дә мә цәсты кәронәй дәр күйд никууыал фенон, афтә! Худинаңтәнә! Абонәй фәстәмә мәнән чызг нал и!

Агуындә пъоләй сыйстади, мидәггаг уатмә сәргүбыр, уәнтәхъиләй баңыди, йә дзаумәттә әрәмбырд кодта әмә үе ‘ккойы уәззая уаргъ хәссәгау къәсәрәй тыххәйтү ахызти. Амыранән фыртәригъәдәй йә зәрдә фәйнәрдәм фәңгәйтүдта. Фәндыд ай йә чызджы раздахын әмә йә риумә ‘рбал-хъивын, фәләй йәхиуыл ныххәңди.

* * *

Мады зәрдә – риссаг, фыды зәрдә – мәтгәнаг. Әндәр маңы фенәд ацы ‘мбисонд архуыдыгәнәг, кәд Амыран Бүцинәйә къаддәр нә утәхсән кәны. Дзурәгмә нал дзуры, худәгмә нал худы, йәхеңдән бынат нал ары. Рәстәг дәуы, фәләй йә зәрдәйи рыст нә мынәг кәны. Агуындәйи цы къухәй ныцавта, уый судзы. Цыма йын ифтыгъед у, уыйау дзы цыдәртә фыссы, фәләй сыл нал хъуыди кәны. Йә уарзон

хъабулы сурәт йә цәститәй атонын нә комы. Әмә күндекома, йә фәлгәнәны йәм алыхуызон кәуинаг уавәрты күңдәуы әмәй иә әнә кардәй күң ‘ргәвди, уәд? Күң тыхстрынчын вәййы, күң әвирхъау бәлләхы бахауы, күң иә разы мардәй февзәры, күң та дзы ‘ххуыс фәңагуры. Гурам хъылма күң бадымы, уәд ай ныххойы. Чызгын күң ныййардат, уәд та иә тынгәр әфхәрын райдыцта. Бирә ‘взәр хабәрттә иәм дзы хъуысы, әмәй йәхи хәры. Күндек ай арвыста уыңы залыммә? Цыфәнди зынай дәр ай цәуыннә баурәдта? Иә мастьы фәдил цәмән ацыди? Уәд та иә фәстәмә ‘рабакәнид? Нә, на! Иәрохтә бынтондәр суадздән, әмәй иә ничиуал бауромдән. Фәлтау быхсәд әмәй иә цардыл бәстондәр хъуыды кәнәд. Адәм әгъятыр кәй сты әмәй йыл кәй нә бацауәрдзисты, уый әмбарәд әмәй сәйиҳи хъаҳхъәнәд.

Иә чысыл кабинеты бады әмәй дысвәлдәхтәй кусы. Фонд әмәссәдз азмә цалдәр чиниджы раугъята, фәлә дзы иә фарсыл ницы бахәцыди. Иә фатер күндек афтид уыди, афтә афтид у ныр дәр. Уәддәр иәхинимәр иә раздәрхициәуттәй әппәлли. Күндзы дзыхәй стәг ратонәгау сә-иу цыдәр капечытәй райста, цәстфәлдахджытә цард фәстәмә күң раздәхтәй әмәй ‘ххормаг хуыты ‘рдонгау адәмы бынтаэм зыдәй күң фәләбурдтой, уәд ын ничиуал ницы дәтты, әмәй йәхициәй хүс уацхъуыдтә ләмары. Ма ләмар әмәй дә къәхтә раст араз. Хъиладзагъдәй дә фәсурдзисты, әмәй дә Хуыцау дәр нал фервәзин кәндзән. Уынджы дә тъәпп күң фәңәуа, уәд дә бинонтә әнә къәбәрәй баззайдзисты. Әнә ‘хцайә күнд зын цәрән у, уый Амыран иәхиниуыл иу әмәй дыууә хатты нә бавзәрста әмәй тәрсы. Уымәй тынгәр та иә күистәй фәхаянәй тәрсы. Цанәбәрәг күистү? Дәләмә дәр, уәләмә дәр – уацхәссәг, фәлә ийин хуыздәр кәм и? Бәрзонд къәләт-дженитәм хиуәтты әмәй дымысдәрты ‘ргъәвның... Рәстдизина-дил дзурдҗытә сәйиҳамән хъауынц...

Ацал-аяул азы ийин разамынд чи ләвәрдта, уыдан иә къах-къухы аргы дәр нә уыдысты. Ахәм әлгъяг әдилиты дәлбар кәй күиста, әмәй йыл сәйи бол кәй цыди, уый тыххәй йәхимә күндәй әгаддәр касти, Ныр ын цы хицау и, уый та бынтон сәфт у. Бон-изәрмә силгоймәгтимә телефонәй дзәнгәда цәгъды әмәй сын адәмы фыңғайттә кәнәи. Чи кәмә фәнүхылдат, чи ма кәй барәвдауынмә хъавы, стыр тъузтә сәйиһарәй-

наг машинасты ‘рдзы хъәбысмæ кæй устыты ласынц, мæгуыр адæмы хидвæллойæ сæхицæн Уæрæсейы æмæ фæсарæнты цавæр галуантæ, дуканитæ æмæ ресторантæ аразынц, республикæйы къупри сæргълæууగæн йе ‘мгъуыд куы фæуа, æмæ йæ бæрzon-дылбадæг къуыбырхъустæ ноджы уæлдæр бынатмæ куы сæргъæвой, уæд йæ къæлæтджыны кæй сбадын кæндзысты. Йæ куыстæй фæстæмæ алцидæр зоны, алкæдæм дæр æххæссы. Суанг ма Мæскуйы хицæуттæм дæр ныиххæцæ вæййы æмæ сын сæ фæлхæрттæ хурмæ ракалы. Президент куы суайд, уæд йæ бæстæ цыбыр рæстæгмæ цæхæр кæй скалын кæнид, ууыл сæ ‘үүәндын кæны, цыма йæ хъысмæт уыдонæй аразгæ у, æмæ сын йæхи хъары.

«Кәм и Хуыңауы рәстдзинад? Мән хъуамә ахәм ниңайаджы къәхты бынмә әрәппәрстаид? Цымы коммәгәс дымысдаңтән сә тәккә ‘взәрдәрты мә фылдаңрагән равзырыңцәмә мын сә мә сәрыл мәстәй марынән сәвәрыңц. Уәвгә, иннәтү сәрыл кәй әвәрыңц, уыдан хуыздәр сты? Уәле дәләмә иууылдаәр иу низәй сәйынц әмә замманай хъәздыг паддахадсағыңц. Дәлдәр фәуай, мә гәныистон бәстә, кәд әндәр хъис-мәты аккаг наә дә!» – әңкъардәй дзуры Амыран, әмә әгәр он маңт йә риуы ‘хсиды. Йә күист ныуудзид әмә йә сәлхәр хиңауттәй фервәзид, фәлә йә бинонтә цәмәй цәрдзысты? Бинонтә, бинонтә... Әпраты фылдаңгай йә ләгәтү сылгоймагима чи баңдар, уый авд дәлдзәхмә ныххауәд, зәгъгә, зәгъид, фәлә марды чи ‘ләгъиты.

Ацамәз цыма уәларвәй әрхызыти әмәз зәххон цаrdыл аервәсгә дәр нә кәнү, уыйай йәхи хуызән әввонгхортимә уынгты зилү. Цы гәнәг у, уый Амыран нә зоны. Фәргә дәр ай нә кәнү, уымән әмәз йын бәстон дзуапп нә ратдзән. Кәд ус ракурит әмәз йәхи әрәмбариid, зәгъгә, йын айфыццаг йәк хъусы бацагъта:

- Афон дын у, ләппу. Хъуыддаг бакә аәмә 'рбиноныг у. Тыгъд быдыры уәгъд байрагау сәрибарај кәдмә згъордзынә?
 - Цәмәй әз дәр дә рәдыйд әруадзон, уый дә фәндү?
 - Ома?
 - Ды хъуыддаг бакодтай аәмә дзы цы рамбылдтай?
 - Хуыцау аәмә мә фыдаелты раз мә хәс сәххәст кодтон. Цот рауагътон, ахуыры фәндагыл сә сарәзтон...

– Амә цы хуртә уынынц? – уайдзәфгәнәджы хъәләсәй йын йә ныхас әрдәгыл фескъуытта Аңамәз. – Аз дәу хуызән әдиле нә дән, папә, ацы фәлдуруәдҗәжын дунейи мә фәстә хъизәмар кәнынмә никәй уадзын. Цъаммар, зыд амә кәрәф сырдә тәуеләмә схыстысты, адәмы қаттә мулк сә рәбүнты әрәфснайдтой, амә син әз хъумә сә буцхаст къуыдипп үтән цагъайрәгтә схъомыл кәнөн. Нә, уый никүү үыдзән!

– Уәдә дә зәрды цы ис? Дардәр куыд әрәйнмә хъавыс?

– Ме ‘мбәлтимә цыдәр пълантә аразәм, амә нә къухы куы бафтой, уәд ницыуал хъуаг үыдзыстәм...

Йә хәлиудзых фырты къухы кәй ницы бафтдзән, ууыл Амыран мисхалы бәрп дәр нә дызәрдиг кәнүү амә йәм ницәмә ‘нхъәлмә кәссы. Буцина ма сә афтид къәбицмә исты ‘фтиаг уәддәр куы хәссид, фәлә уымәй дәр ницыуал пайда ис. Йә зын әрәдтүтәй йыл әртәфстысты, низтәй йә сә быны скодтой, амә кусыннән нал у. Дзыпкъаҳдҗытә амә фыргәндҗытимә скъолайы бирә азты кәй фәтухән кодта, уый тыххәй йын цыдәр капеччытә фидынц. Аңамәз раст у. Цәмән ай хъуыди бинонтә? Ницәмән. Чи сә у амондҗын? Ничи. Уәдә...

Дуар әрбахостәуыд, амә дзы ие ‘нәрай хъуыдитә фәлыгъ-дисты. Йә уат иуласдәр әдзәмәй аzzади, стәй йә чызг къәсәрәй әрбахызти. Амыран ын йә ләгъстәхүүз әстәнгас ацахста, амә йә буар әрбампылди. Агуындәй йә сабийи йә цәнгтәй узәгау сабыргай змәлүн кәнүү, афтәмәй йәм хъавгә ‘рбаңауы. Йә зәрдәй йыл кәй нә дары, уый йә тыхстхүүз әсгомыл бәлвырд зыны. Цигайнаг мәгүүрлүр усау йә разы ‘рлау-уыд амә йәм уынгәг хъәләсәй дзуры:

– Ныххатыр мын кәе, папә. Кәдәм аңауон, уый мын нәй. Уынджы куы баззайон, уәддәр уыцы фыд-зондимә нал баңа-рәдзынән.

Хи туг, хи стәг, куыд зынаргъ дә, куыд! Аердз хъәбуләй аддҗындаәр куыд ницы сഫәлдиста, уый диссаг у! Агуындәйән йә хъәбысы цы ноггуырд сывәллон и, уый дәр ам хуры тынау әрттиви. Кәд ие ‘нәуынен наркоманәй равзәргә у, уәддәр ай йә риумә ‘рбалхъивид амәй йын фәбатә кәнид. Фәнди йәй йә бынатәй фестын амәй йә къухтәм райсын, фәлә йәхийул фидар хәңци. Хъумә Агуындәй йә рәдид кәронмә банкъара амә амәй фәстәмәй йә цард, куыд амбәлы, афтә араза.

– Цу уал нәхимә. Да дардәр хъысматыл уый фәстә

аныхас кәндзыстәм, – загъта уазал хъәләсәй әмәе, йәе мидкатаи әмбәхсгәйә, стъолмә багуыбыр и.

* * *

Үәззау хъуыдты ахәсты баҳаудта әмәе саумарой кәны, фәләе йәе дзыхәй сым дәр нәе хауы. Куы дзы схауа, уәddәр цы² Ницы. Фәнды дзурәд, фәнды ма – ничи йәем байхъусдзән. Әгәләнтәгәнгәйә дәр, йәе рист никәмә бахъардзән. Йә цотән цыфәнды зонджын ныхәстә куы кәна, әрдәй сын әмбисонды дәңцәгтә куы хәсса, рәузонд адәмы къуыхъытәй сәе цасфәнды куы хиза, уәddәр сәхи фәнд тәрдзысты әмәе сәе рәдыштытыл кәлдзысты. Хылы фәстә уәлдәф тымбылкъухәй хойын нымайы әппәтәй стырдаәр әдымылдзинадыл әмәе хъусәй ләууы. Уыйхыгъд Буцинә йәхиуыл арт әндзары әмәе пихыләйттә калы:

– Ахәм каджын фыд дын уәд, әмәе йәе адәмы цәстү бафтау! Ныр дәу цы рахуындәуя?! Хъахбай?! Родтәмдзог?! Дәхи ма истәйаг ләппуимә дәр куы сбастаис, фәләе ‘лгъаг наркоман давәгимә! Дәу хуызән ләппутус чызг ныййарыны бәстү куы фефтыдтай, уәд абор әнәмәт уаин!

Зәронд пластинкә, хәр-хәргәнгә, иу ран куы зила, уыйау иу хаттәй иннәе хатма уыцьиу фидистә фәлхат кәны. Дон уисәй нәмәгау әм кәй нәе хъарынц, уый әмбары әмәе ма сәм әнахъинон әлгъыстытә дәр бафтауы:

– Уә чызг уын уә туг рахәссәд әмәе уә дыууәйән дәр мах зындзинәдтә бавзарын кәнәд! Ныййарджытә нәе, фәләе – джыртмәдзәуәг куытә!

Амыран ын йәе зәрдәхәццәгәнән ныхәстәй әрбатыхсы, әмәе йыл ус йәе җәнгтә сцәгъды:

– Фәлмәңцын дәр ма мәнәй хъәуы! Нә цот ацы уавәрмә дәу тыххәй әрцыдысты! Замманай сывәлләттә уыдышты, әмәе сәе ды фехәлдтай! Ләггау сәм хъәддых никуы фәләууытә әмәе сын сәе рохтә суагътай!

«Әдымы дәе кәй хонынц әмәе дәе кәй ницәмә дарынц, уый дәр мән аххос у?» – йәхинимәр ай бафәрсы Амыран. Уыцьи фарст әм хъәрәй дәр раттид, фәләе йәе иу ныхасән дыууә райсадзән, әмәе та смасты уыдзән. Нәе, фәлтау йәе дзыхыл хәңдзән. Нәе йәе уарзы әмәе йәе тыххәй быхсы, хылы фәстә та йын бынтон сәнад вәййы. Цыфәнды мәстыйә дәр хи хъәбу-

лы афтә ‘лгъитән күйд и? Агуындәй йәем фәстәмә күй сәзуры, әмәе сәе дәрзәг ныхас хъаугъамә күй рахизы, уәд та йәем җәрүн әппүндәр нал фәңәуы әмәе Хуыңаумә фәкувы, цәмәй йын йәе цард тагъидәр айса.

«Әмәе уәд ме ‘вонгхортә цы фәуыдзысты? Әнә мән әххуысәй фесәфдзысты, – әрвонггәнән хъуыды февзәры йәе сәры, ие ‘пәт әңкъараптыл дәр тәргъәд фәүәлахиз вәйиы, әмәе ахәм хатдзәгмә ‘р҆ңәуы: – Не сഫәлдисәг әрдз фәрәди. Зонд дәттын нын ницәмән хъуыди, утәхсәны хос йеддәмә нын ницы у. Фосәй нәе уагътаид, әмәе йәе аләмәтү хъәбысы әнәмәтәй цардаиккам».

Сқъолайы ахуыргәнгәйә, радгәсәй хъомтә араәх хызта. Зымәгон-иу сәе карст нартхоры хуыммае йәе тых-йәе бонәй зәхта, уыдон та сәхи алы рәттәм әеппәрстой әмәе-иу фәстәмә хъауырдәм ныййарц сты. Тәрүн ын-иу нал күымдой, әмәе-иу, әрдәгсалд цъыфы дыууәрдәм разгъор-базгъоргәнгәйә, йәе уәд әрдүйә нараәгдәр сси. Йәе цоты йәе үыщы әнәсәр әдзәсгом хайуантимә барын нәе фәндү, фәләе йәем фылдәр хатт афтә фәкәсү, цыма кәрәдзийә ницәмәй хицән кәнинц, цыма адонән дәр сәе гыццыл зонды муртә фисынмә арәзт сты, әмәе йәе диси ‘фтауы, дунемә ахәм әдәлләти күйд руагъта, уый. Уәвгә, ңауыл дис кәнү? Әдәлы сылгоймаг йәехи хуызән әдәлы сывәлләттә кәй ныййардзән, уый нәе зыдта? Буцинәйыл цы ныддәвдәг и? Цыма бәсты рәсугъәд уыди, әмәе ийн алидзынәй тарсти, уйайу сцырын и әмәе цъыфы ныссагъди. Иучысыл ма бахъәңцыдаид әмәе зондджындәр цардәмбал әрхастаид. Йәе сәр уәз кәуыл нәе кәнү, ахәм сылгоймагимә иу бон арвитын дәр стыр бәлләх у, Амыран та йемәе ‘ртын азы удахар кәнү. Әмәе ма уый әнәрхъуыды митән истыхуызы быхсид, фәләе йәе цоты әнәуаг митән та күйд быхса? Йәхииыл хәңцын фәразы, фәләе дзы уәддәр мәстәлгъәдәй иу әнәууылд ныхас схаудта:

- Гъер мәнән хъуамә ахәм әгүүдзәг цот уыдаид!?
- Домбайә хуытә нәе гуыры, – йәе ных ын әфхәрдхуызәй бакъуырдта Ацәмәз.
- Әрдз зондджын у, чи цы аккаг у, уый ийн дәтты, – йәе дзын ын ахгәдта Агуындәй дәр.

Цыбыр рәстәгмә ныййарджыты әмәе цоты ахастдзинәйтә күйд тынг аивтой, әвәдза. Амыран йәе фыдмә фәстәмә сәзурын нәе, фәләе комкоммә бакәсүн дәр нәе уәндыди, уымән

әмәй йәем карзәй дзырдта, стәй әрмәст уымә – нәй. Йәе сывәлләттәй иуы дәр йәхъәбысмә никүы систа, йәе мидбылты дәр сәм никүы баҳудти, никүы дзы никәй барәвдыдта. Йәе уәззаяу къуҳ дәр сыл-иу әрхаста, хъәртыйының дәр сә-иу фәкодта, хъиләй дәр сәм-иу бавзыста, әмәй йын иууылдаәр фәрәстмәсты. Амыран се ‘пәтәй хивәндәр уыди әмәй әдзуҳдәр йәе цурты тәрсгә-ризгәйә цыди.

«Тасәй сәрибар адәймаджы схъомылгәнән нәй. Ләг хъумәй йәе цоты раст фәндагмә фосау ләдзәгәй ма здаха, фәлә зондәй. Фәлмән ныхас калмы дәр йәе хуынкъәй раләсын кәнү», – дзырдта йәхицән әмәй йәе цотән иу дәрзәг ныхас дәр никүы загъыта. Күйд арәхсти, афтә сыл узәлыйди, әмәй йын уынгмаә әдзәгъәл сты. Иугәр ахуыргәнәгән йәе бон ницы баци, уәд ие ‘нахуыргонд фыңд үымәй хуыздәр хъомылгәнәг уыди. «Ау, сывәллоны раст фәндагыл саразынән ләдзәг зондәй ахадгәдәр фәрәз у? Әмәе уәд нәхи адәм цәмә хонәм?»

Йәе царды бирә диссәгтә федта, фәлә цот сәм ныйарджыты күйд не ‘мбарынц, сәм рист сәм әппындаәр күйд нәе хъары, үымәй диссагдәр әм ницы кәссы. Әдыхынчын сылгоймаг бонизәрмә агъуыстыта ‘фснайы, гәрзтә ‘хсы, дуканитыл зилы әмәе уәззаяу хызынтае йәе хәдзармә хәссы, хәринәгтә кәнү әмәе йәе бинонты күйдәртәй әффсады, суант ма Агуындаәй сывәллоны дәр сыгъдәг дары. Цәргәбонты фу-фу кәмән фәкодта әмәе йәе комы комдәгтәй кәй әрхаста, йәе алы уләфтмә дәр ләмбынәг кәмән хъуыста, уыдан та сәм къухтә уазал доны дәр нә тъиссынц, әмәе Амыран әхсәвәй, бонәй йәхимә хъусы. Цәмәй дәе хъәбуләй хорз адәймаг рауайя, уый тыххәй йыл тас әeftауын кәй хъәуы, ууыл зәрондәй дәр нә разы кәнү әмәе, кәм фәрәдьиди, уый йәе мидхъуыдыты агуры, нәе йәе ары әмәе, цы дунемә рантысти, үымәе ие ‘нәуынодзинад бонәй бон тыхдҗындаәр кәнү.

Цыфәнды гыццыл цәугәден дәр иу ран куы ‘мбырд кәна, уәд ие уәзәй ауазәнән әнәе атонгә нәй. Атыдтой Амыраны былгәрәттә дәр. Йәхицән цәмәе бәллыди, уый йәе бинойнагыл әрцыди. Иу әхсәв бафынәй ис әмәе нал райхъял. Күйдәр йәе сыйжыты хайыл сәмбәлди, афтә ләгән йәе рапиз фарс адурдзавд, йәе сәр разылди әмәе иуварсырдәм фәцүдьидта. Стольмә ма фәләбурдта, фәлә йәе йәе къухтә нал баурәдтой, әмәе пъолыл әрфәлдәхти.

— Даә амонд хәрәгыл бады, афойнадыл нәем әрбахәцәцә даә. Иучысыл ма куы бафәстиат уыдаис, уәд даә инсульт де ‘нусон бынатмә арвыстаид, фәлә ныр мах бәрны даә әмәе дын ницыуал тас у, — хъазгәмхасән ын загтыа урсхалатджын аңәргә нәлгоймаг, тагъдәххүйсү машинәйәй йәе палатәмә куы баҳастой, әмәе йәе куы федта, уәд. Йе ‘хаттәй йын Агуындә цы зынаргъ хостә фелхәедта, уыдон ын дохтыртә фәдардтой, стәй йын судзинтә фәкодтой, әмәе тыхамәлттәй йәе къахыл сләууыд, фәләе йәем раздәры хъарутә нал и. Цыма йәе ләмаргә ныччындәуыди, уыйау сләмәгъ и әмәе кусынән нал сбәэзыди. Йәе уәнгтәе бонәй бон уәззазаудәр кәнның әмәе йәе коммә нал кәсүнц. Бирә цәрәенбон ын кәй нал и, уый әмбары әмәе йәе цотыл сагъәс кәнни. Йәе дзәгъәлдзуаг ләппу исты күистыл куы ныххәцид әмәе йәхи дарынхъом куы фәуаид, уымә бәллы, фәләе уымән йәе фәсонәрхәджы дәр кусын най әмәе йын йәе низыл низ аeftауы.

Фыдбылыз иунәгәй нә цәууы. Хъуамәе йәе фәдыл ноджы әвирхъаудәр исты әрбаласа. Фыдәлтәй дзәгъәлү нә баззад: «Дәе уавәрыл хъәц, әмәе дын куыд нә февзәрдәр уа, уымә кув». Хуыщаумә бәргә күүвта, зәйтә әмәе дауджыты дәр нә рох кодта, фәләе йыл уәддәр ье сфәлдисәг нә бацауәрста. Цәргәбонты цы цәфтә бавзәрста, уыдоныл ма йын иу бафтыдта. Иуафон әм дыууә гүүпүрсары, сәе фидар уәнгтәй хъазгә, фәзындысты, әмәе йәе сәе иу барджынай бафарста:

- Даә фырт кәм и?
- Кәмдәр та ье ‘мбәлттимә лекка кәнни. Сымах ын чи стут?
- Йәе зонгәтә.
- Әмәе уәе цы хъәуы?
- Цы ‘хаттә нә дары, уыдон.
- Цас уәе дары, стәй уәе куыд фәхәсджын и?
- Мәйи ‘мгъуыдмә нә әртә милуан сомы райста әмәе нын сәе нал дәтты, йәхи нә рамбәхс-бамбәхс кәнни.
- Уыйбәрц әхца йәе цәмән бахъуыди?
- Цыдәр күистуат байгом кәннынмә хъавыди, фәләе ье ‘мцәдисон цәстфәлдахәг разынди әмәе не ‘хаттимә кәдәмдәр афардәг и.
- Цы уын зәгъон — нә зонын. Тәрхондонмә йыл бахъаст кәнүт. Кәд кусын райдаид әмәе уын сәе истыхуызы бафидид...
- Тәрхондон нә ницәмән хъәуы,— загтыа ләппу әмәе йәе

дзыппаї дамбаца систа. – Цыбыр рæстæгмæ йæ хæс куынæ бафида, уæд ын йæ хъысмæт нæхæдæг алыг кæндзыстæм...

– Кæд æм капекк дæр нал и, уæд æй афтæ тагъд цæмæй бафидзæн? – ныkkатай кодта Амыран.

– Уый мах хъуылдаг нæу. Кæд дæ дæ фырты мардæй фенеын нæ фæнды, уæд ын йæ хæсы хыгъдмæ мæнæ ацы фатер балæвар кæ.

– Амæ нæхæдæг та кæм цæрдзыстæм?

– Уымæй мах цы фæрсыс? Дæ бынмиз фырты дзы бафæр... Дæ урс сæрыл хъуыдыгæнгæйæ ма дын иу мæй дæттæм, стæй хъуыдæтæ нæхимæ райсдзыстæм, – йæ ныхмæ фæлæууæн кæмæн нæй, ахæм хъæлæсы уагæй йæ ныхас балхынць кодта лæппу æмæ йын дамбаца ‘ртхъирæнгæнæгau йæ фынdzi бын батылдta.

Йе ‘нæхуынд уазджытæй фервæзти, фæлæ йæ удмарæн сагъæстæй йæ бон фервæзын нæу. Хъыг æмæ маst йæ риуы маргæйдзаг гуылфæнтæй абухынц æмæ йын йæ зæрдæйы уидæгтæ бындзарæй рæдуыныц.

* * *

Йæ адзal куыд хæстæгдæр кæны, афтæ йе ‘взонджы бонтæ арæхæй-арæхдæр мысы. Гыццылæй кæм хъазыди, йæ фыны дæр уыцы бынæттæ уыны. Иуæй иу ныvtæ йæм бынтон ирдæй зыннынц. Иу та дзы йæ зæрдыл уæлдай тынгдæр дары æмæ йын æнцойад нæ дæтты. Афтæ йæм кæсы, цыма йæ Хуыщау уыцы цауæй фæдзæхсгæ кодта... Авзыгъд лæппу ма куы уыди æмæ ‘ппындæр куы ницæмæй тарсти, уæд æм бæрzonд къæдзæхы сæрæй цыдæр ферттывта. Хуры тынта дзы хъазыдисты, йæ диссаджы тæмæн æй цыбæл кодта æмæ йæ нæхимæ æнахуыр тыхæй æлвæста.

«Сызгъæрин у, æнæмæнг сызгъæрин у! Аñæ схизгæ йæм нæй!» – уыцы хъуыды йæ йæ уæлныхты иста æмæ йæ сабыр кæнын нæ уагъта.

«Агæр хивæнд ма у, уыцы бæрзæндæй куы рахауай, уæд зæфцы фыдæй фесæфдзынæ», – ураæтa йæ йæ мидхъæлæс, фæлæ йæм нæ байхъуыста.

«Нæ рахаудзынæн».

«Дæ разæй ма йæ бирæтæ федтой, фæлæ йæм сæ ныифс нæ баҳастой».

«Уыдон тæппуд уыдисты, æз та нæрæмон дæн», – загъта

әнәдизәрдигәй әмәе йәм араст и. Цәхгәр къардиуыл ссәдз метры бәрп қуы схызти, уәд бастади, фәләе фәстәмә нал раздәхти.

«Кәнә – цәргә, кәнә – мәлгә!» – скарста йәхинымәр әмәе та йә ных хәрдмә сарәзта. Иучысыл сбыры, йә уарзонән хъәбысгәнәгау къәймә йәхи нылхъиви әмәе йә фәллад суадзы. Цәй фәлладуагъд әмәе цәй цыдәр. Йә буары рист зына-нәзына фенцайы, әмәе та уәләмә сәвналы. Йә къухтә, йә бәгъәввад къәхтә әмәе йә гом уәрдҗытә цыргъ дуртыл ных-хафта, сә туг рахъардта әмәе сыл цима цәхх ныччындәуыд, уйайу дудынц, фәләе уәддәр йә фәнд нае ивы. Кәрдәджы къудзи-тыл қуы андзәвү, уәд сын сә алыварс къәйдуртә асгары, фәләе сәм нал феххәссы, фәлмән мәр ай қуы фәсайы, уымәй стәрсы, әмәе йә зәрдәмә катай бахъуызы. Цы уа, уый уәд, зәгъәгә, дзы йә ныхбынташы ысыл дзыхъытә скъахы, йе ‘нгуылдзтә дзы афсәры әмәе та йә бынатәй фенкъуысы. Йә цәнгтә йә коммә нал кәсүнц, йә зәңгты хъару басости әмәе ризынц, уәддәр хилы әмәе хилы. Цардәй мәләтү ‘хсән удхар кәны, фәләе йә ныфс сәттүн нае уадзы. Цыфәнды зындзинәдтә ‘взаргәйә дәр хъуамә къәдзәхы сәрмә схиза, әмәе дзы цы ‘рттивы, уый фена. Ехх, сыйгъәрин қуы разынид! Йә мәгүуры хъиутә нал хәрид, стәй әдзәстхиз әмәе хъаруджын кәй у, ууыл дәр бау-уәндид.

Йә тыих, йә бонәй йә бәллицимә тындзы, йә цыппәртыл быры, әмәе йә риумә ыздәр циндзинад бырсы. Әлпүнфәстаг, йә хъизәмайраг балцы нысанмә схәццә әмәе йәхи уәлгоммәе аппәрста. Зәххы сатәг йә хидәйдзаг фәлмәст буары аза-бәласы сояу қуыд хъары, уый әхсизгонәй әнкъары. Йә уәнгтә цима здыйә конд сты, уйайу нынууәззаяу сты, әмәе сә сисин нал фәразы, фәләе йыл цымыдисдзинад уәлахиз кәнү. Йәхиуыл тыхамәлтәй схәцьди әмәе рабадти, йә къәхтә, тых-истгәнгәйә, къардиуы былмә баңыди әмәе ‘рвдзәфу фәци. Сыйгъәрин әнхъәләй йә бәттәнтә кәмә тыдта, уый хұымәтәдҗы авг разынид...

Уый раджы уыди, тынг раджы, фәләе ма ныр дәр цардәгас нынава йә цәститы раз ләууы әмәе йә ‘рхәндәг хъуыдтыл әфтауы: «Кәд мын литературә дәр сыйгъәрины бәстү хұымәтәдҗы авг уыди әмәе мәе йә фәдыл йә мәнг арттывдәй сайдат? Уәдә, мәе цард иууылдәр, афтид дунемә тырнгәйә, арвы-

стон? Фәлтау къардиуәй күңи рахаудаин. Уал азы Сизифы күист фәкә, уымәй ма фыдәлгъыстәр цы уа! Коринфы паддах хуыцәутты ныхмә рацыди, әмәй йын хохы цъупмә дур ногәй әмәй ногәй уымән тулын кодтой, мән та ме сферлисәг Җәй тыххәй бафхәрдта? Цәргәбонты йыл мәхи күңи фәдзәхстан әмәй йәм мә уды рәбинаг әвәрәнтәй күңи күвіттон. Чи нае йыл әүүәндү, уыдан раст сты, әвәецәгән. Уәларвыл исти күңи уайд, уәд мә хуызән сыйдәгзәрдә адәмы ницәйәгти къәхты бынмә не ‘ппарид. Мә фыртән тәрсәйә ма мә фатер дәр фыдгәнджытән радтон әмәй кәйдәр уымәл къуымы мә ирвәзынгәнән мәләтмә сидын».

Бынтондәр сләмәгъ и, йә уд удыл нал хәңди әмәй дзедзырой кәнү. Кәддәр та йә фезмәлдил җәст нае хәңди. Йәхицәй бирә стырдәртәй дәр-иу кәмә февнаелтә, уымән-иу цалдәр уысмә зәххыл йә тъәпп фәңди. Йе ‘мгәрттә ‘нхъәл уыдышты, зынгонд богал дзы руайдзән, хъәбысәй хәңдинмә йә амидин кодтой, фәләй йә цард ахәм гыңыл хъуыддагән снывонд кәнүн йә сәрмә не ‘рхаста. Институты ахуыргәнгәйә, физкультурәйы факультеты студентты «гәпфактә» хуыдтой әмәй сыл иууылдәр худгә кодтой, сә тутт сәрты хъуыдыйы мур нае, гәпп кәнүн йеддәмә ницы зонынц, зәгъгә, әмәй яхши уыданы бынатмә күңд хъуамә ‘руагътаид?

«Хъәбысәй хәңдин алқәй бон дәр у. Цыфәндү әдых ләппу дәр йә размә богал суәвүни нысан күңи сәвәра әмәй йәм зәрди-агәй күңи тырна, йәхиуыл әнәрәнцойә күңи куса, уәд йә хәңцәфтә сфидал кәндзән, әмәй йә къухы исти ‘нтыст бафтдзән, әмдзәвгәтә фыссынән та Җәхәркалгә курдиат хъәуы. Әрдз дын ай күннә ратта, уәд дәхи дәр акъәртт кәе – ницы сәнтаудзынә. Әз хъуамә гауызыл әдилити ма равдул-бавдул кәнөн, фәләй аәзәг поэт суюн, царды рәестдзинад әвидисон әмәй адәмы зәрдәтү сыйдәг әнкъарәнтә тауон», – хъуыды кодта йәхинимәр әмәй ныр, йә царды кәрон, фәсмоны арты судзы. Цәстүфәнкъуылдмә-иу йә уәентыл кәй авәрдта, уыдан номдзыд bogællttäe систы, сә кад ма суанг фәсарәнтәм дәр анхъәвзта, хицәутты фарсмә ‘рбадтысты әмәй фырхъәздыгәй тъәпп хауынц, уый та мәгуыргурау царды фәсдуар дзыназы әмәй йә капеччытә нымайы.

– Дәлдәр фәуой не ‘хсины ләгтә, тых әмәй зонды ‘хсән хицәндзинад чи нае хаты, әдыхийи зондджыны бынаты чи

æвæры, зондджыны та – æдылыйы, – хъуыр-хъуыр кæны йæ фынды бын. – Гъе, уæууæй, гъе, Бесолы фырт, дæ цот дæ цæмæй баныгæной, уый дæр дæм ма уæд!.. Ацы фæлывд дунемæ цæй тыххæй рацыдтæ, цымæ? Хуыцауы фæздæгæй марынмæ æмæ æвæдæй фесæфынмæ?

Æвæдæй, æвæдæй... Йæхинымæр фæлхат кæны йæ уарzon поэты ‘мдзæвгæйы ныфссæттæн рæнхъытæ: «...Уый фæстæ фeroх уыдзынæн, – Ничиуал зондзæн мæ цырт».

«Ацы ныхæстæ сæ автормæ ници бар дарынц. Йе ‘мсис фæдонты тыххæй сæ ныффиста, фæлæ сын сæ кæуинаг хъысмæт афтæ хорз кæцæй базыдта? Йæ адæмы сæ хъуыдигæнæг лæгтæ кай нæ хъæуынц, уый йæхи цæстытæй уыдта æмæ, зæрдæрисгæйæ, марой кодта. Æз, йæ фæлурс аууон уæвгæйæ, тыхст рынчынау æгæлæнтæ кæм кæнын, уым ууыл цы уынгæджы бон уыди», – йæ фарстæн дзуапп радта йæхæдæг. Йæ удыскъынæн сагъæстæ ма йын йæ зæрдæ иуцасдæр фехсыдтой, стæй йæ зæрдæ атыдта, æмæ, пиллон арты кæм сыгъди, уыцы зындонæй удыбæстæджын дзæнæтмæ ацыди...

Пехуымпар нæ уыди, фæлæ йæ фидæны тыххæй нæ фæрæдыди. Хал халыл æвæргæйæ, йæ сыгъдæг удæй цы бирæ хъæздыг бынта сഫæлдыста, уыдон ын йæ цот бырæттæм акалдтой, йæ сабæттæгтыл ын фæхыл сты, æмæ сæ, хъаугъагæнгæйæ, куыддæртæй адих кодтой æмæ кæрæдзийæ фæйнæрдæм фæлыгъдысты. Адæймагæн йæ мардыл дæр фæхæцæг куынæя, уæд никай хъæуы. Йæ уацмыстæ йын ничиуал уадзы, æмæ сыл рæстæджырыг сбадти. Йе ‘мбæлттæ ма йын-иу хатгай йæ кой скодтой, стæй уыдон дæр се ‘цæг дунемæ ацыдисты, æмæ, йæ цард фæстаг улæфты онг кæмæн снывонд кодта, уыцы адæмæй йæ ном дæр фeroх и...

НÆ ЗЫНГХУЫСТ ЛÆППУТАÆ

ЦГ҃ОЙТЫ Хазби

КОЧЫСАТЫ МУХАРБЕДЖЫ ФÆСТАГ УАРЗТ

*Аэз уарзтон сау цæстытæ, уарзтон,
Рæсугъеддæр уыдонæй кæм уыд!
Æхсæв сæ стъалитимæ барстон,
Уыдтæн сæ алы бон рæвдыд.*

.....
*Тæхуды, аборн та кæй тавынц
Сæ хъармæй рухс хурау фæлмæн.
Тæхуды, афтæ тынг кæй уарзынц,
Куыд уарзтой а уалдзæджы мæн...*

Зынгхуист хæстон поэт Кочысаты

Мухарбеджы ацы зæрдæагайгæ рæнхтытæ ирон адæмæй чи нæ зоны! Ныф-
фыста сæ 1939 азы 19-аздзыдæй, æмæ
дзы баельвирд-бæрæг у, йе ‘нкъарæнтæ

Дыууæ азы фæстæ райдытта Фыбыбæстæй Стыр хæст. Му-
харбег ам, Ирыстоны, бахаудта тохы цæхæры, педагогон инсти-
тууты ма фæстаг курсы ахуыр кодта, афтæмæй. Цы хъæбатыр-
дзинад равдыста, уый бæстонæй радзырдта Хъодзаты Æхсар,
Мухарбеджы цард æмæ сഫæлдыштады тыххæй йæ егъяу уацы
(«Рæстдзинад», 2010 аз, №72).

Дыккаг хатт æй хæстмæ акодтой 1943 азы фæззæджы. Уæдмæ,
цалдæр мæйи зонгæ кæимæ уыд, йæ хо Кочысаты Зойæимæ ирон
театры чи күиста, ахæм æвддæсаздзыд чызгыл йæ цæст æрæвæрдта,
æмæ йын йæ рæсугъд æнкъарæнтæ базмæлын кодта.

Уыцы хабар æз базыдтон æнæнхъæлæджы хæрз æрæджы. Мæ
кусæн уатмæ æрбацыд, цыппарыссæдз азæй фылдæр кæуыл цæуы,
ахæм сылгоймаг. Раджы кæуыл фыстон, ахæм. Аэз ыл бацин код-
тон. Сылгоймаг мæ бакомкоммæ бандоныл æрбадт æмæ афтæ:

— Мәнә дәм цы әрбахастон, уымә ма әркәс. — Әмәй йә аив хызынаң систа къонверт. Ризгә къухтәй йә байғом кодта әмә дзы систа, Фыдыбәстәй Стыр хәстәй хәстонта цы әртәкъуымон фыстәджытә әрвистой, ахәмтә қалдәр. Бәрәг уыд, зынаргъ ын кәй уыдысты, уый. Әрбаләвәрдта мәм сә. Сбурсты, сә фыстыгтә ма гәзәмә зынынц.

— Кәй фыст сты, уый зоныс? — афарста мә.

— Нә.

— Коңисаты Мухарбеджы... Мәнмә. Ныр сә уал азы адәмәй әмбәхстәй дарын. Нә ләг сә зыдта. Иу үәлдай ныхас дәр дзы нәй. Фәлә адәмы дзыхы баҳауын кәй фәндәр? Әз уый хуызән уәздан, хиуылхәңгә әмә рәстаг адәймагыл абоны онг никәд сәмбәлдән. Цас мыл цыд үәд? Әвдәс азы. Уарзондзинад цы у, уый әнкъаргә нә, фәлә рәстмә зонгә дәр нә кодтон. Әз әм хионы, әфсымәры зәрдә дардтон. Йәхимә ахәм әнкъарән фәзында, уый әрмәстдәр йә фыстәджытәй базыдтон.

Дзәуджыхъауы иу ран Җардыштәм. Йә мад Зинәимә, йә хиуәттимә тынг хәлар уыдыстәм. Йә хо Зойәимә та иумә ирон театры күистам. Цас диссаджы артисттә уыдыстәм, фәлә спектакльты цыдәр ролты хъазыдыстәм. Әмә фәссспектакль Мухарбек нә размә цыд. Иу хатт нын афтә зәгъы: «Ахсәв уәм нал бацәудзынән, цыдәр фыссын әмә мә нә равдәлдзән». Йә зәрдә нә фәләууыд, әмә та нә хъазгә-худгәйә нә къонатыл сәмбәлын кодта.

Алы әхсәв дәр фысгәе кодта, бадти фәсәмбисәхсәвтәм. Иу егъау тетрад ын әмдзәвгәтә әмә Кавказы тыххәй поэмә-имә фесәфт хәстә фәстә. Тынг ыл фәмәт кодтам Зойәимә.

Хәстмә та йәм куы әрсидтысты, үәд әй афәндараст кодтам поезды Михайловски станцийы онг. Зойәимә тынг әнкъардәй здәхтыстәм Дзәуджыхъаумә. Ныхас кәнын дәр нәм нә цыд. Хәст ракъаңдҗыты әгъятырдзинад нә дисы әфтыдта. Мухарбеджы хуызән зәрдәхәлар әмә рухстаяүәг адәй-мәгтән хәңгәрз цәмән райсын кәнынц?!»

Цалдәр боны фәстә Мухарбекәй ме ‘нәнхъәләдҗы уазәгмә әрпцид ахәм фыстәг:

«Дә бон хорз әмә әнәниз у (йә ном ын йәхи фәндонмә гәсгәе систем - Ц.Х.). Әз дзәбәхәй ныххәңгә әмә быннатмә, кәд зын уыдис мә фәндаг, үәддәр. Хуыздәр уыдаид, нәхимә ма иучысыл куы фәхуыдаин, үәд, уымән әмә,

жәвәцәгән, ам нә бazzайдзынән, куыд кәсын, афтәмәй. Барисән йә бон уыд, бәргә, ңәмәй бazzадаин, фәлә ницы ба-царапхайдта. Гәнән нәй. Цәуын та хәсты быдырмә, кәд мә амонд уа, уәд хорз, гәнән нәй, мә хуызәттә иу әмә дыууә фесәфтис, әви?! Иу дыууә цәссызджы мыл-иу әрәппар, әмә мын уый дәр – әгъгъәд. Ма тәрс, хынджыләг кәнын – куы та фәтарстә уый. Сәрәгасәй та мә ардәм хъәуы, чи зоны, әнәкъүх, әнәкъах, фәлә уый нымад дәр нәу. Мәнмә гәсгә, дә зәрдә мыл нә аивдзынә уәddәр, и? Куыд дәм дә зәрдә дзуры? Цәй, бахатыр уал кән, нырма мә хабар бәлвырд-бәрәг нәма у, бәлвырд куы базонон, уәд ныффиңдзынән. Цәй, саләмтә уал нәхионтән – Зинә, Зойә әмә иннәтән. Нада әмә мын Журийи дә хъәбысы акән. Әнхъәлмә кәсын дә писмо әмә (дзырд нал зыны – Ц.Х.). Писмо мәм куы фыссай, уәд уал мәм ныффиң Пятигорскмә.

Адрес: г. Пятигорск, ул. Крайнева, № 59.

Елоевой Раисе Ал-дровне, для Ростислава (Мухарбет фысгә Ростислав кодта). 12.10.43 аз.»

Йә дыккаг фыстәгыл та ис ахәм фыст: 23.10.43 аз. Әмә фыссы: «Дә бонтә хорз (ном)! Саләмтә дын әрвитын фәндагәй, кәд дәм чысыл маесты дән, уәddәр. Хъуыды ма кәныс, афтә куы загътай, писмотә дәм фысдзынән, зәгъгә, уәд кәм сты? Мәнмә гәсгә, дыууә къуыримә иу писмо ныффиңдзынән уыдис. Әви ды дәр нәхионты фәзмис? Уәвгә, сымах не ‘вдали, әмә уәм азым әрхәссән дәр нәй. Стәй раст куы зәгъон, уәд дын мә бон бауайдзәф кәнын дәр нәу. Уйиас бартә мәм нәма ис?»

Цәй, ницы кәны, мә зәрдыл ай бадардзынән. Әмә ма кәд фәстәмә сыйдәхон, уәд аныхас кәндзыстәм. Бәргә бирә цыдәртә дын зәгъынмә хъавыдтән, фәлә дзәгъәлы куы фәуой, уымәй тәссаг уыд. Әмбәрстон, цы ранмә цәуын, уый. Цәй, фәвәййын. Дә фәндәттә дәхи фәндиаг уәнт. Хәрзбон уал!» Әмә йә къухфыст.

Әмә та дыууә болы фәстә әртыккаг фыстәг. Цыппәрәм: 13.11.43 аз. Фәндзәмымыл фыст ис: Полевая почта 25771. Әхсәзәм фыстәгыл дәр – афтә, у йәхи бинонтаң әрвист. Ме ‘нәнхъәләджы уазәгмә разынд. Уымәй дәр сә биноныг кәй фәрсү, уый тыххәй йәм ай кәсынмә авәрдтой, әмә йәм бazzад. У уырыссағау фыст. Әвәцәгән, алчи нә зоны, йә мад

Зинә уырыссаг кәй уыд. Уыдонән дәр уайдзәфтә кәны, писмотә йәм рәстәгәй-рәстәгмә кәй нә фыссыңц, уый тыххәй.

— Цәмән афтә әгъятыр әм разындыстут? — фәрсын мә уазәджы. — Цас диссаг уыд хәстонмә ныфсы фыстәджытә фыссы?

— Йә бинонтә йәм фыстой. Әз дәр-иу хатт, — әнкъардәй сдзырда мә уазәг, — фәлә хәңгәр әфсадмә алы фыстәг нә хәңгәк кодта. Уәдмә та йә фәмарды хабар сыйгуист Украйнәйә.

Кочысаты Мухарбет фәмард 1944 азы Украинаейы зәххыл горәт Ямполыл тохы. Йә хъәбатырдзинады тыххәй йын ләвәрд әрциди Сырх Стъалыйы орден. Тохы быдырәй Мухарбет Нигермә йә фыстәджы фыста: «... Фәлә мын кәд литературајы ницы бантыст (уәвгә та мәхищән стыр ныфсытә әвәрдтон), уәд уыйхыгъд не ‘фсәддон хайы нымад дән дзәббәх хәстоныл. Әрәдҗы мын уый тыххәй саккаг кодтой майдан «Хъәбатырдзинады тыххәй», стәй мә бавдыстой дыккаг хицаудон хәрзиуәгмә.

Цыбыр дзырдәй, иугәр куы мәлон, уәд — кадимә, ирон дзылләйи намыс нә фәчъизи кәндзынән».

Әнәмәнг, афтә рауад йә царды кәрон, фәрәдый иу хъуыддагәй, афтә кәй загъята, кәд мын литературајы ницы бантыст, зәгъгә, уымәй. Бантыст ын! Әрмәст әмдзәвгәтә «Сау цәститтә» әмәе «Хъәмә» дәр кәуылты сты! Се ‘нкъарәнты тыхмә гәсгә сын сә фарсмә әндәр зын әрәвәрән у. Хуымәтәджы нә систы зардҗытә. Уымәй дәр адәмон зардҗытә. Уыдонимә, стәй йә инна хъуытазхъәләс уацмыстимә йә ном әнусты цәрдзән ирон адәмә зәрдәты.

Фәлә мәстаг әмәе ахъуыдыйаг у, йә зындәр рәстәджы әрмәст ныхасәй дәр йә фарсмә кәй ничи баләууыд, уый. Әвзәртә хәстәй сәхи бамбәхсын куы базыдтой, уәд дзы Мухарбегән иу хәст фаг нә уыд?! Дыккаг хатт ай куыд ауагътой? Ахәм курдиатджын суинаг ләппүйи ирон адәмән баҳъахъәннын куыд нә бантыст! Уыцы дунемә аңыд әгәр-мәгүүр фыстәджытәй дәр әнәрәвдәй. Уыдон абоны әфсәдонты куыд хъәуынц, уый куы зонәм. Уәды хәстонты та ноджы тынгдәр хъуысты!

Нә адәмы хуыздәр фидәныл арфдәр әмәе бәрнондәрәй кәд ныххъуыды кәндзыстәм?! Цард нә куыд ницәуыл ахуыр кәны, хатдзәгтә кәнын дзы кәд базондзыстәм?!

КОЧЫСАТЫ ЗИНÆЙЫ ХЪАРАГ

Мæ уды лагъз мын фækъахтæуыди,
мæ ис, мæ бон мын фæхастæуыди.

О, ме 'ртæ ныфсæй æнæнхъæлæджы
æз бавдæлон дæн мæ цардвæззæджы.

Мæ лæджы марæг – цы кæнон, æна? –
фыдбон, фыдлæг уыд, йæ бон ныккæла!

Мæ дыккаг ныфс та – мæ иунæг саугуырда,
цæрынхъуагæй мын фыдхæсты басыгъд.

«Зындзынæн иу бон», – фыста мæм тохæй.
йæ идæдз мады фæсайдта, оххай!

Уæздан Мухарбег, мæ цæугæ мæссыг,
нæма баҳус и мæ судзgæ цæссыг,

гъе, афтæ та мæм æртahти сау сынт,
нæ уыди сау сынт – адзал куы разынд.

Фæдæ йæ фæхъхъau, мæ гыццыл Зойæ.
Дæ фæстæ ниуы дæ мад сæргойæ.

Фæцис æдзæрæг, фæцис æмæлæг,
кæрддзæмау саftид, хæры йæ 'рхæндæг.

Мæ уды лагъз мын фækъахтæуыди,
мæ ис, мæ бон мын фæхастæуыди.

Фæхастæуыд мын мæ рыст уды 'ртая.
мæ цæстыты рухс, мæ дзыиккуты сау.

Фæхастой мын сæ мæ мой, мæ зæнæг.
Цы ма фæхæссон мæрдтæм мæхæдæг?

1982.03.10

Хъ. А.

БАГАТЫ Аврам

ÆРТÆ УАРИЙЫ

Ирыстоны 79 Советон Цәдисы Хъәбатырәй ссәдз уыдысты тәхджытә. Уыданәй аст – ирәттә. Журналы ацы номыры радзурдзыстәм Гаджиты Алыксандры, Щоциты Василий әмә Бицаты Сергейы хәстон сгуыхтыты тыххәй.

Хъәбатыртә нә мәлышынц

1922 азы 16 иуны Дзәуджыхъәуы (Ирыхъәуы) цәрәг Гаджиты Максими хәәдары фәзында ноггуырд – Алыксандр.

Цәмә бәллыйд, уый әрцид, 1917 азәй фәстәмә партийы рәнхъыты чи уыд, Цәгат Кавказы ног цард әрфидар кәнүнүл чи тох кодта, фәстәдәр адәмон тәрхонгәнәгәй, стәй та завод «Электроцинчы» парткомы секретарәй чи күиста, уыцы амондажын фын Гаджиты Максимыл – йә бындар адәмы рәнхъы рәсүгъдәй цәуы, у йәхи хуызән иузәрдион Райгүрән бастаныл.

Алыксандрыл әвзондажы бонтә цыдысты советон авиацийы тагъд рәзтимә иумә. Іертынәм азты Валерий Чкалов, Михаил Громов, Владимир Коккинаки әмә иннә тәхджыты сгуыхтытә, советон тәхджыты хъәбатырдзинад Испанийы, дисы әфтыдтой Гаджиты әвзонг ләппүйи. Іәмә йә мид-зәрдәйы скарста тәхәр суәвын. Фәндыдис әй хәйтәхәдҗы рохтыл әрхәңүн әмә арвы тыгъдады зәрватыккау цыывыттытә кәнүн. Скъолайы авд къласы фәстә баңыд Дзәуджыхъәуы электротехникон техникуммә. Уым ахуыр кәнгәйә үе ‘мбәлттимә әмбырд кодта әхца хәйтәхәг «Максим Горький» саразынән. Йә базырдажын бәллиц әй әрбакодта ОСО-АВИАХИМ-ы Дзәуджыхъәуы аэроклубмә. Тәхыны сәрмагонд курсытә каст куы фәзи, уәд сержант Гаджийы-фырты арвыстой Ейски әфсәддон-дендҗызон авиацион училищәмә. 1941 азы йә иуны каст фәзи. Сәххәст йә бәллиц. Дардәр әй службә кәнүнмә арвыстой Сабыр фурды флоты авиацион

хаймæ. Уым Алыксандр зәрдиага旆 архайы хәдтәхæг скъæрыны техникæ ноджы хуыздær базоныныл, фæлвары дардмæ тæхыныл. Әнæмæнг, бирæ йын әнтыст, фæлæ Совинформбюоройы хъусынгæнинағтæй зәрдæ нырхæндæг. Хæст Дзæуджыхъæуы бынмæ схæццæ, фашисттæ йын йæ райгуырæн горæт байсынмæ хъавынц, Ирыстоны зæххыл туг кæлы, уый та кæмдær дардран ис. Нал уыд йæ бон ахæм уавæрæн быхсын әмæ рапорт балæвæрдта æфсæддон хайы командиры номыл: «Курæг дæн, цæмæй мæ арвитат Сау кæнæ Балтийы денджызмæ».

Ницы рауад йæ курдиатæй. Ныффыста дыккаг, æртыккаг хатт... Не сразу командир йæ фæндоныл. «Мах æфсæддонтæ стæм, – дзырдта тæхджыты әмбырды, – цы бардзырд нын радтой, уый хъуамæ әеххæст кæнæм. Мæ бардзырд у ахуыр кæнин, тæхыны сусæгдзинæдтæ хорз базонын, хæцынмæ арæхсын. Әнæ уыцы миниуджытæ фронты наæ хъæут».

Цы гæнæн уыд, быхста Алыксандр, әнхъæлмæ каст йæ радмæ. Әмæ мæнæ, æппынæрæджиау, æрхæццæ уыцы рад. 1944 азы 3 майы æрлæууыд Сырхтырысаджын Балтийы флоты хæстон-уæлдæфон тыхты рæнхъыты. Гатчинойы 8-æм минæты-торпедон авиацион Сырхтырысаджын дивизийы фыщаг гвардион минæты-торпедон авиацион Сырхтырысаджын полчъы дыккаг Авиаэскадрилий кæстær лейтенант Гаджийы-фырты снысан кодтой звенойы командиры хæдивæгæй.

Къорд азы размæ чиныгуадзæн «Ир» цы буклет рауагъта, уым Алыксандры хæстон сгуыхтыты тыххæй ис ахæм бæрæгтæнæнтæ: «1944 азы 3 майæ октябрьмæ гвардийы лейтенант Гаджийы-фырт сарæзта 28 хæстон стæры, фæдæлдон кодта ныхмæлæууæджы 4 транспорты. 1944 азы 24 августы знаджы транспортæн торпедон цæфæй ракодта стыр злаггад».

Отставкæйы булкъон, историон наукæты доктор Муриты Дадо цы чиныг рауагъта, «Осетии отважные сыны», зæгъгæ, уым Алыксандры тыххæй фыссы: «В сентябре 1944 года Гагиев потопил еще два вражеских транспорта. Лейтенант был награжден орденом Красного Знамени и назначен командиром звена. С этих пор он уже сам стал руководить группой самолетов при штурмовке вражеских кораблей. За успешные боевые действия в октябре он награждается вторым, а через месяц – третьим орденом Красного Знамени».

Уæлахизы бонмæ ма бæzzад дыууæ мæйы, афтæ фæзынд

ССР Цәдисы Сәйраг Советы Президиумы Указ Гаджиты Алыхсандрән Советон Цәдисы Хъәбатыры ном раттыны тыххәй. Зәгъын хъәуы уый, әмә Райгуырән бәстә стыр аргъ скодта канд торпедохәссәг хәдтәхәджы командирән нә, фәлә йә хәстон әмбәлтән дәр. Советон Цәдисы Хъәбатыры ном ләвәрд әрцыд үәлдәфон науы штурман Ростислав Демидовән, Сырх Тырысайы орден – әхсәг-радист, сержант Павел Поваревән, үәлдәфон әхсәг, кәстәр сержант Вениамин Соколовән та – Фыдыбәстәйы хәсты орден.

Фашистон Германыл историон үәлахизы фәстә Советон Цәдисы Хъәбатыр, гвардийы булкъон Гаджиты Алыхсандр дардәр дәр изүәрдионәй службә кодта Райгуырән бәстәйән. 1953 азы каст фәци Әфсәддон-дәндҗызон академи.

1975 азы Алыхсандр рацыд әфсадәй әмә әрцард Ленинграды. Күйста наукон-иртасән институты хистәр инженерәй. Йә хәстон әмә фәллойадон сгуыхтыны тыххәй ийн Ленины әмә Сырх Тырысайы әртә орденәй үәлдай Советон хиңауд саккаг кодта Фыдыбәстәйы хәсты фыңғаг къәпхәны орден, Сырх Стъалыйы орден, «Райгуырән бәстәйән ССР Цәдисы Гәрзифтонг Тыхты службәйти тыххәй» әртыккаг къәпхәны орден әмә къорд майданы.

1981 азы 30 сентябрь Ирыстоны хъәбатыр фырт Гаджиты Максимы фырт Алыхсандр ахицән йә цардәй. Кад әмә радиамә йә бавәрдтой, фәстаг азты кәм цард, уым – Мәскуйы.

Дәс әмә сәәдз азәй фылдәр рацыд Алыхсандрды амардыл. Фәлә Җасфәнды куы раңауя, үәлдәр рох нә уыдзән Ирыстонәй, йә раттәг адәмәй. Хъәбатыртә нә мәлынц.

Знаджы тәхдҗытән сухты Җагъд кодта

Советон Цәдисы дыууә хатты Хъәбатыр, космонавт Валерий Быковскийән, әфсаддон училищәйи ахуыр кәнгәйә, йә командир ирон кәй уыдис, уый историон наукәты доктор Муриты Дадойы чиныг «Осетии отважные сыны»-йы дыккаг раугъдай базыдтон. Уым 76-әм фарсыл ис ахәм рәнхъытә:

«Очень хотел я летать. А в училище «резину» тянут – теория да теория. Не спешат с полетами. Пошел к командиру, старшему лейтенанту Бицаеву, Герою Советского Союза.

- Когда же?
- Будущему летчику надо иметь терпение, – ответил командир.

«Что поделаешь, запасся терпением».

Бицаты Сергеи чи нæ фехъуыста, ахæм, æвæцæгæн, нæ разындзæн Ирыстоны. Уый райтуырд 1922 азы 15-æм майы Дигорайы зæхкусæджы хæдзары. 1939 азы каст фæци аст къласы æмæ ахуыр кæнынмæ бацыд Дигорайы хъæууонхæдарадон рабфакмæ. Фæлæ лæппуйы зæрдæ æхсайдта уæлæрвты тæхынмæ. Эниу уыцы дуджы лæппуттæй чи нæ бæллыд тæхæг суæвынмæ!

1940 азы фæскомцæдисы Дыгуры райком Дзæуджыхъæуы аэроклубмæ тæхæг суæвыныл ахуыр кæнынмæ раrвыста дыууадæс лæппуйы. Уыдонæй иу уыдис æстдæсаздзыд Бицаты Сергей. Зæрдæргъæвд лæппу зыдæй æвнæлтæ тæхæджы дæсныйады сусæгтæ тагъддæр базонынмæ. Уыцы аз аэроклубы курсанттæ систы Советон Цæдисы фидæны Хъæбатыртæ Александр Бондарь æмæ Василий Коняхин дæр. Бахæлар семæ Бицаты лæппу. Ахуыры фæстæ æртæйы дæр арвистой Краснодары тæхджыты æфсæддон-авиацион скъоламæ.

1943 азы Бицайы-фырт каст фæци тæхджыты скъола, райста кæстæр лейтенанты цин æмæ æрвист æрцыд Ленинграды фронтмæ. Уыцы аз 5-æм июля 845-æм күйнæттæнæг авиацион полчыы тæхæг Бицаты Сергей фыццаг хатт бацыд тохы фашистон «хъæрццыгъаты» ныхмæ. Хæцыди ныфсхастæй, арахстдæжынæй. Бонæй-бонмæ, мæйæ-мæймæ фылдæр кодта, кæй æрæппæрста, уыцы хæдтæхджыты нымæц, стæй йæ хæстон стæрты нымæц дæр. Цалдæр мæйы фæстæ фæлтæрд тæхджытæй ницæмæйуал хицæн кодта. Эхсарджын тæхæджы риуыл фæзынд фыццаг хæрзиуæг – Фыдыбæстæйы хæсты орден. Хæцæг æфсады дыууæ азы службæйы фæстæ полчыы командækæнинад ахæм аргъ скодта Бицаты Сергейæн: «За время участия в Отечественной войне с июля 1943 года на Ленинградском, Волховском, 3-м Прибалтийском и 2-м Белорусском фронтах лейтенант Бицаев совершил 263 успешных боевых вылета. В воздушных боях с истребителями противника лично сбил 16 самолетов».

Уыцы хæдтæхджытæй дыууæ уыдисты «Мессершmittæ-109», дæс – «Фокке-Вульф-190», æртæ – «Юнкерс-87» æмæ иу – «Хеншель-126».

Бицайы-фырт архайдта Ленинград, Новгород, Остров әмә Псков суәгъд кәныныл дәр.

1944 азы сәрды та хәңцид әртыккаг Прибалтикәйаг фронты, сәрибар кодта Прибалтикәйи хъәутә әмә горәттә.

... 1944 азы 17 июлы станцә Черскаяи әрәмбырд сты знаджы эшелонтә фистәғәфсәддонитимә әмә тактимә. Уырдәм әрвиист әрцид советон хәдтәхәджыты къорд. Сә хъахъхъәнныны тыххәй арвмә стахтысты дыууә күинәгәнәг хәдтәхәджы, команда сын кодта лейтенант Бицайы-фырт. Советон Җәдисы Хъәбатыр, не ‘мзәххон Василий Коняхин йә мысинаәгты фыста: «...Мә зәрдыл бадардтон иу уәлдәфон тох. Аз ме ‘мбалимә тахтән знаджы дард фәсчылдымәй, уәлдәфон сгарән күистытәй. Кәсәм әмә иу советон күинәгәнәг тохи бацыд дыууадәс «Фокке-Вульф-190»-имә. Ныфсастан әмә әхсардҗын тәхәәг ахәм зын уавәрты сарәхсти канд йәхи хъахъхъәннынмә наә, фәлә ма сә атакә кәннынмә дәр. Нә әәстисты раз знаджы судзгә хәдтәхәәг зәххыл сәмбәлд. Мах бәрzonндәр әмә тагъдәр кәй тахтыстәм, уымә гәсгә, әвәстиатәй тохи бацыдистәм әмә фыщаг атакәйи әрәппәрстам знаджы хәдтәхәджытәй иу, стәй та иннаә. Фашисттә күы федтой, күид хъәддых сәм ләууәм, уый, уәд фәстәмә ныцавтой.

Ахсардҗын советон тәхәәг наә фәстә аэродромы күы ‘рбадт әмә зәхмә күы ‘ргәпп кодта, уәд ма мын цы базонын хъуыди мә хәлар, ме ‘мзәххон Бицаты Сергей. Худгәйә мын арфә ракодта әххуысы тыххәй».

1945 азы дыккаг Белоруссаг фронты Бицайы-фырты күинәгәнәг эскадрили архайдта Польшә әмә Скәсән Прусси сәрибар кәныныл, стәй горәттә Данциг әмә Гдынямә хәстәг хәңцаң бынәтты.

Хәстән йә кәрон әрбазынд... Разәй уыдис Герман. Бицаты Сергей уәдмә сси полчы хуыздәр күинәгәнәндҗыттәй иу.

Хәрзиуәг раттыны тыххәй сыйфәй: «...За 263 успешных боевых вылета, за лично сбитые в воздушных боях 16 самолетов противника и проявление при этом доблесть и мужество летчик Бицаев Сергей Владимирович достоин присвоения звания Героя Советского Союза.

Командир Краснознаменного 845-го истребительного полка майор Дрекалов. 14 мая 1945 года».

5 иуны лейтенант Бицайы-фыртән радтой хистәр лейтенанты цин, 1945 азы 17 иуны хорзәхджынгонд әрцыд «1941–1945 азты Фыдыбәстәйи Стыр хәсты Германыл уәлахизы тыххәй» майданәй, 24 иуны та архайдатта Уәлахизы парады.

1945 азы 18 августы ССР Цәдисы Сәйраг Советы Президиумы Указмә гәсгә Сергейән ләвәрд әрцыд Ленины орден әмә Советон Цәдисы Хъәбатыры «Сызгъәрин Стъалы».

Хәсты фәстә хъәбатыр тәхәг дардәр службә кодта Гәрзифтонг тыхты, уыд әфсәддон училищәйи ахуырадон эскадрилийи командир, әфсадән цәттәе кодта хәстон тәхдҗыты-куынәггәндҗыты кадртә. Йә хъомылгәниңнәгты ‘хсән уыдис фидәны космонавттә дәр.

Әфсәддон-уәлдәфон тыхты майор Бицайы-фырт службә кодта 1960 азмә, царди горәт Каунасы. 38-аздзыдәй рацыд әфсадәй, ие ‘нәниздинад нывыл кәй нә уыд, уымә гәсгә әмә әрыйзәхт йә райгуырән уәзәгмә. Царди Дзәуджыхъәүү. 40 азы дәр ыл нәма цыд, афтәмәй 1962 азы 22 мартаиы ахицән йә цардәй.

Советон Цәдисы Хъәбатыры «Сыгъзәрин Стъалы» әмә Ленины орденәй уәлдай ма тәхәдҗы риуыл цәхәр калдот Сырх Тырысайы дыууә ордены, Фыдыбәстәйи хәсты 1-аг әмә 2-аг къәпхәны ордентә, Сырх Стъалыйи орден әмә майдантә.

Йә райгуырән Дигорайы йә номыл ис уынг, стәй цыртձәвән Намысы Аллейы.

Ахсардҗын тәхәг

Цоциты Вася райгуырди Цхинвалы районы Ортъеуы хъәуы 1917 азы 2 ноябрь. Аст къласы каст куы фәци, уәд йә фыд әнәнхъәләдҗы фәрынчын әмә амард. Вася ныуугъта йә ахуыр әмә бацыди кусынмә Тбилиси типографийи тексттә әмбырдгәнәггәй. 1935 каст фәци тәхәдҗы курсытә Тбилиси аэроклубы. Уыцы аз ай арвыстой ахуыр кәненімә граждайнаг уәлдәфон флоты Батайскы тәхдҗыты скъоламә. Сәххәст йә рагбәллиц. Хорз теоретикон зонындзинәдтә әмә тактикон цәттәдзинад райста ацы скъолайы. 1938 азы каст фәци тәхдҗыты скъола әмә әрцыд йә райгуырән Хуссар Ирыстонмә. Кусын райдытта Сталинире (ныры Цхинвалы) аэроклубы тәхәг-инструкторәй.

1941 азы йәм мартъиый әрсидтысты Советон Аффсадмә. Службә кодта Одессәйи әффсәддон зылды. Фыдыбәстәйи Стыр хәст куы райдыртта, уәд фәлтәрд тәхәдҗы арвыстой Харьковы авиацион заводмә ног хуызы хәдтәхдҗытә фәлварәгәй. Кәй-иу бафәлвәрдта, уыңы хәдтәхдҗытә-иу әрвист әрцыдысты комкоммә тохы быдирмә. Хәстәй иу мәй куы раңыд, уәд та йәхәдәг баләууыд Хуссар-Ныгуылән фронты, бомбәтә калдта зиджы фистәг әффсадыл әмә танкты колоннәтыл.

1941 азы октябрьи Цоцийы-фырт бардзырд райста, Харьковәй ныгуыләнырдәмдәр зынгән әххүис кәнинмә цы әффсәдтә ‘рбацәуынц, уыдоныл бомбәтә әркалыны тыххәй. Амә 289-әм авиацион полчы эскадрилитәй иуы авиацион цәдҗы «ИЛ» хәдтәхдҗытә, куынәггәндҗытә сә хъаҳхъәттой, афтәмәй стахтысты үәлдәфмә әмә сә ных сарәзтой хъаҳхъәнинадон хакхырдәм. Уайтагъд февзәрдисты гитлеронты фәсчылдымы. Хәдтәхдҗыты бын зәххыл сыйғыдисты танктә, бронетранспортертә, машинаэтә.

Хәс әххәстгөнд әрцид, хәцән әрмәг сәм нал бazzад әмә командир бардзырд радта фәстәмә раздәхыны тыххәй. Василий хәдтәхәгыл әваст суади зиджы зениткәйи судзгә нәмыг, фәцәф тәхәгтәй үәхәдәг дәр. Хәдтәхәг фәстәмә разылд, фәлә дардәр коммә нал каст. Үәлдәфы фәзындысты фашистон куынәггәндҗытә. Хъуыдис сә ныхмә фәләууын. Амә фәләууыд. Уий на, фәлә ма дзы иу «Мессершмитт»-ы фәздәг дәр скалдта, афтәмәй әрбаввахс аэродроммә. Фәлә мәнә үә машинә цәхгәр фәзылд зәххырдәм. Фәлтәрд пилот түгкалгәйә дәр әнәфыдбылызәй әрбадын кодта үә хәдтәхәг.

Цыптурсы мәйи дәр ма госпиталы хуиссыд Цоцийы-фырт. Госпиталәй үә фронтмә нае арвыстой, фәлә Астраханмә, әрыгон тәхдҗытә цәттә кәнинмә.

...1942 аз. Сталинграды түгкалән хәст. 807-әм авиацион полчы эскадрилийи командир Цоцийы-фырт, үәхиуыл нае ауәрдгәйә, дәрән кәнен зиджы фистәг әффсад әмә хәстон техникә, артиллери әмә минометты позицитә, штабтә әмә коммуникацитә. 62-әм әффсады Хәстон совет ма йын арфә дәр ракодта.

Уыңы аз 2 ноябрьи полкъ райста зиджы әффсады штаб ныддәрән кәнини тыххәй бардзырд. Штаб уыдис поселок

Зетайы. Хистәр лейтенант Цоцийы-фырты ңәргәстә кадимә сәххәст кодтой сә хәс.

13 ноябрь та сгарджытә фехъусын кодтой, Калакәй Сталинградмә әфсәнвәндагыл станцә Бассаргиномә, дам, бахәцә паровоз әртә вагонимә, вагәтты, дам, сты гитлерон әфсады уәлдәр афицертә. Цоцийы-фырт бардырд райста вагәттә ныддәрән кәныны тыххәй. Мигъбон, уарың къәвда. Васили әнәнхъәләджы фәзынә әфсәнвәндаджы станцәйи сәрмәә әмәе 'мбал пилотимә дыууә хәдтәхәгәй бомбәтә әрәппәрстөй вагәттыл.

Советон әфсәйтә баурәдтой знаджы размәбырст, 19 ноябрь та контрныббырстмә рахызысты. Уыцы контрныббырсты стыр ахадындинад уыдис штурмгәндҗыты архайдән. Уыдон иудадзыг дәрән кодтой знаджы хъахъәннынады позицитә, фистәг әфсәддонты әмәе хәстон техникә.

1942 азы 12 декабря Василийән саккаг кодтой фыццаг хи-цаудон хәрзиуәг – Сырх Тырысайы орден.

1943 азы 17 июля 807 авиацион полкъ әмархайд кодта 5-әм цәвән әфсадимә Луганскәй хүссар-ныгуыләнүрдәм ңәүгәдон Миусмә хәстәг знаджы фидар хъахъәннынады хахх батоныныл. Цоцийы-фырт уыцы бон фыдгулы ныхмә атахт әртә хатты. Йә эскадрили ңәугәдоны инна фарс ныддәрән кодта ныхмәләууәджы доттә, дзоттә, ныщагъта дәсгай гитлеронты әмәе фадәттә сарәзта не 'фсәдты фаллаг фарсмә бахизынән. Хәстон хәс әнтыстджынәй кәй сәххәст кодта, уый тыххәй Василийә эскадрили арфа райста 5-әм әфсады Хәстон советәй.

Фистәг әфсадән фәндаг асыгъдәг кәныны тыххәй 18 әмә 19 июля дәр Цоцийы-фырты эскадрилий тәхдҗытә дәрән кодтой знаджы позицитә.

Иу заман 5-әм әфсады размәцыд фәкъуылымпы. Фашисты хъахъәннынадон системәйи уәлдай стырдәр ахадындинад уыд 168,5 бәрзәндән. Уырдыгәй цалдәр километрмә зындысты не 'фсәдты хәцән бынаеттә. Бәрзәндмә бацәуән ни-чердыгәй уыдис, йә алыварс – минәтә әвәрд, сыйнаджын тел әмә әндәр ңәлхдуртә. Хъахъәндейтой йә зәххы бын әмбәхст танкта. 8-әм уәлдәфон әфсады командәкәннынад уыцы бәрзәнд «бахуым» кәнын бафәдзәхста Цоцийы-фыртән. 25 минуты бахъуыд Василийә эскадрилий уыцы

куыст бакәнынән. 8-әм уәлдәфон әфсады командәгәнәг, авиацийы инәлар-лейтенант Хрюкин, хәстон хәс күйд әххәстгонд цыд, уый йәхи ңастаны федта, әмә эскадрилийы командирән сәрмагонд арфә ракодта. 27 августы та йын Сырх Тырысайы орден саккаг кодта.

Уәлдай карзәр тохтә цыди Мариупольмә бацәуәнты. Знаг стыр нысаниуәг ләвәрдта ацы пунктән, уымән әмә ууылты цыдис иунәг фәндаг Азовы дәндҗызы ңәгат былгәрәтты. 1943 азы 10 сентябрь Хуссайраг фронты әфсәйтә, Азовы хәстон флотилийы наутә әмә иугәндимә сәрибар кодтой горәт Мариуполь. Уыцы уәлахиз нае Райгуырән бәстәйи сәйраг горәт Мәскуыйы сбәрәг кодтой салютәй.

Мариупольмә бацәуәнты знаджы хъаҳъәнәнады фидәрттә батоныны хъуыидаджы ләгдзинад равдисыны әмә горәт сәрибар кәнгәйә зәххылцәуәг әфсәйтән әххуысы тыххәй Василийы бавдыстой Советон Цәдисы Хъәбатыры номын раттынмә.

Цалынмә хъәбатырыл йә хәрзиуәг әмбәлд, уәдмә ма сарәзта әхсәрдәс хәстон балцы. 1943 азы 1 ноябрь Василийән ләвәрд әрцид Советон Цәдисы Хъәбатыры ном.

Хәст тылдис йә бандзарджыты ахстонырдәм. Васили ноджы ныфсдҗындарап күнәт кодта фашисты. Цыпәрәм Украинағ фронты архайдта Хъырым суәгъд кәнәнүүл. 1-әм Прибалтияг фронты әфсәдтимә та – Балтийы дәндҗызы былгәрон бәстәтә. Ам майор Цоцийы-Фырт уыди авиацион полчы командәгәнәг. 1944 азы 26 ноябрь йын саккаг кодтой Александр Невскийы орден, 1945 азы 4 июня та – Фыдыбәстәйи хәсты 1-аг къәпхәнен орден.

Хәсты фәстә Васили службә кодта хәстон-уәлдәфон тыхты. Хъыгагән, 1947 азы 8 январы, немыщаг-фашистон әфсәйтә туттарст кәмәй кодтой, уыцы Хъәбатыр авиацион фыдбылызы фәмард.

Цоциты Василийы ном радтой Цхинвалы уынгтәй иуән, стәй, цы скъолайы ахуыр кодта, уымән. Ортъеумә хәстәг стырдәр хъәю Уаниаты та йын цыртдзәвән сәвәрдтой. Хуссаририс-тойнәгтә йыл скодтой зарәт дәр.

ФИДАРАТЫ Руслан

ЦАРД – УЫЦИ-УЫЦИ

* * *

Хуры тынтыл – херы,
Зәхх нә кодта уәз...
Цард нә уыд уыхеры. –
Таг, быдыр, уәлвәз...

Уисын бәхтыл бадгә,
Арәнтә тыдтам...
Сабидуг, цы бадә? –
Къухтә дәм тылдтам.

Царды мәт – уыхеры,
Уадзы ныл йә уәз.
Хуры тынтыл – херы.
Таг, быдыр, уәлвәз...

* * *

Сабидуг әдзух рәст у,
Сайы нә йә цурмә.
Цалхтуләнәй цалх ыстул
Аргъуаны къул – сурмә.

Рацыдтән әмә цәуын –
Дунетыл әрзилон...
Зәрдә, кәс әмә сә уын –
Диссәгтә... Әрдз – зиууон...

Диссаг та цы нæ у, цы! –
...Цæугæдон, бæлæстæ...
Иууыл цард – уыци-уыци –
Райгуырæн хъæубæстæ.

Райгонд у нæ Зæронд хъæу:
Удæнцойæ – риссаг.
Абон, райсом дæр куыд нæу
Диссæттæн сæ диссаг!

Цалхтулæнæй цалх ыстул
Аргъуаны къул – сурмæ.
Сабидуг æдзух рæст у,
Хоны нæ йæ цурмæ.

* * *

Цæй-ма, фæzzæг, бавзарæм,
Бафæzmæм мæлхъы.
Ды дæ уынды хъазарæй,
Æз мæ зард – цæлхъæй...

Рæстæг афон байяæфта –
Азгъæлди сыфтæр...
Мах «фыййау» нæ баивтам –
Нæй нæм дзырд «фистæр».

Фæzzæг, фæzzæг, азарæм,
Нал фæzmæм мæлхъы.
Ды – дæ уынды азарæн,
Сурон æз мæ хъыг.

ЗАРÆГ

Уынгæг, дам, алыгъд æмæ, дам, цинæй
Фæстæмæ разылд.
Нæ Зæронд хъæу нæм, нæ Зæронд хъæу нæм
Фæндагæй разынд.

Бærzonд къуыбыртæ, мигъбадæн кæмттæ,
Нæ цыд уæ фæндыл.
Хъæубæстæ адаргъ – цыма та айтыгъд
Нæ цæгъдæгæ фæндыр...

Бærzonд къуыбыртæ, æрттивгæ быдыр...
Дæ арв æндæр у.
Дæ уæздан хистæр, дæ саби фыййау
Лæгæй лæгдæр у.

Æмæ у фидар Зæронд хъæу, фидар
Йæ алы мурæй.
Æмæ Зæронд хъæу æдзух æфсæст у,
Æфсæст у хурæй.

Уынгæг, дам, алыгъд æмæ, дам, цинæй
Фæстæмæ разылд.
Нæ Зæронд хъæу нæм, Бæтæхъойы хъæу
Фæндагæй разынд.

* * *

Зæхх у æгæрон
Тыхы фæндонæй.
Фæндон – æгæнон,
Æдых фæндон нæй.

Æз æй æмбæрston,
Уый та мыл худти,
Æз, дам, æмбæстон,
Ды та, дам, тути.

Ныр ном æхçатæй
Æлхæны исчи:
Йæ кад æгадæй
Лæгыл ныйичьи.

ЦХУЫРБАТЫ Сергей

ДҮРÆНХЪОНТАЕ

* * *

Худтæ дарынц мингæйттæ,
Худы аккаг – иугæйттæ.

* * *

Дарын зон дæхи хæрнæджы,
Науæд ном хæсдзæн хæрæджы.

* * *

Чидæр загъта: «Ирæн уа!»
Иннæ загъта: «Ир мæн уа!»

* * *

Сайын сахуыр и Гæци,
Уый иын царды хос фæци.

* * *

Байдзаг дурзæрдæттæй бæстæ.
Дуртæ баззайдзæн нæ фæстæ...

* * *

Диссагыл нæ кæнæм дис:
Кад æхçайы бын фæцис.

* * *

Иу хъуыддаг дæ зæрдыл дар:
Ма у макæмæн цагъар!

* * *

Мәнгардәй әнаккагдәр нәй:
Кәндзәни дә сусәгәй уәй.

* * *

Уайсәст нал и, әмәе дзых
Абон чындытыл фәтых.

* * *

Дунескәнәг Стыр Хуыңау,
Скә мә фырты стыр хиңау.

ТӘЛМАЦТА

Уильям БЛЕЙК

ДРАМА «ЦЫППАЕРӘМ ЭДВАРД-ПАДДЗАХ»-Ы ПРОЛОГ

Мә хәләрттә, хъысмәтыл нәй аууәнк:
Куы айзела әрвнәрәгай йәх хъәләс –
Сармадзантә куы бамыр уой сәниудәй,
Хъәбатыртән куы байсыса сәхъомыс,
Сәз зонд фәлидза, – зонд фәивой сонтәй, –
Зәгъәд ма исчи: чи ‘рләудзән йәх ныхмә,
Әгъятыр тохы чи бацәудзән уәд?
Куы хәсса уад йәх рыхән арвәй зәхмә,
Куы калой туг әппәт дзылләтә иумә, –
Йәх быны-иу сәкү аууәрда тәригъәд,
Куы ‘рра кәнәй Адзалы фурды наутә, –
Зәгъәд уә исчи: чи ‘рләудзән йәх ныхмә,
Әгъятыр тохы чи бацәудзән уәд?
Куы бафәллайа Удхәссәг йәх куыстәй,
Куы цин кәнәй дәлимонтә зындоны
Сәз амәддәгтыл, – чи ‘рләудзән йәх ныхмә, –
Зәгъәд-ма исчи иунәг хатт әргомәй,
Хуыцауы раз уә чи ратдзәни дзуапп?
– Нәе уәздәттә, нәе паддзах әмә семә
Нәе уарzon бәстә, – не ‘ппәт дәр әмзондәй.

Эзра ПАУНД

СЕСТИНА: АЛЬТОФОРТЕ

Бертран де Борнмә гәсгә

Данте, дам, Бертраннән зындоны саккаг кодта
бынат, куыд хәсткъахәг әмәх хәстмондагән. Архайд
цәуы Бертраны галуан Альтофортеи. Папиос у йәх
зарәггәнәг быдзәу. «Фәранк» та у Домбайзәрдәх
Ричәрдән йәх хәстон сидт.

Әлгъист фәуәд нәе сабыр бәстә – бамбыд!
Куыдзәйгуырд Папиос, кәм та дә? Азар рәвд!

Ахсаргәрдты зәллангмә-иу мәхиуыл
 Аз никәд ауәрстон, фәлә... Фәлә нырма
 Куы ауынын тырысатә фәйлаугә,
 Зәринтә, түгхуыз, даргъ, цыбыр, әрттигъон
 Ағъатыр тохы, сахъгуырдты ыстәры
 Тыгъд быйыртән сә фынг куы фесты туг,
 Уәд ферра вәййы сонт зәрдә фырцинә!
 Мә уды цин-иу нал цыди мә риуы,
 Куы-иу фәхаста уад әңцой йә разәй,
 Куы-иу рәдывта арв йә фәттәй мигъты, –
 Сә заржытәм-иу дисгәнгә фәхъуистон.
 Үйдтон-иу: калмау уадымгә әртихстис
 Аңусон тулдзыл, сау къәдзәхтыл, фурдыл.
 Хуыцау йә цирхъәй фаста арв кәронмә...
 Зындоны «хорзәх» тагъд фәуыдзән мах дәр:
 Ныззардзысты нае цирхъытә. Сә циныл
 Нә бәхты мир-мыр бафтаудзәни цин.
 Уәндөнәй ногәй абухдзыстәм тохы
 Ләгәй-ләгмә фыдгулты ныхмә стәры!
 Нә баивдзынән никәд
 Аз тохы исдуг даргъ әнусон цардыл –
 Йә дзаг фынгтыл, йә гапцатыл, йә сәнユл.
 Ыстәры түгнүәст карздәр у мәнән!
 ...Уыди мын аддҗын хуры фәзынд рагәй:
 Нәй бамбәхсән, нәй алидзән йә фәттәй
 Аңпәт дунеты талынгтән әмтгәй!
 Фәцәйтөнү, фәцәйрәмудзы зәрдә
 Мә риуы къултә фидиуәгай хойгә:
 Кәс-ма, мәңи, йә туджы ‘вдулы тар!
 Тәппуд – ләг нае! Тылифгәнджытә, зонут:
 Уә туг нае туг – сырх мицъира әрмәст!
 Уә нысан у сылгоймәгтимә бадгә
 Аңцойы ‘мбийын, – сахъгуырдтәй дәрдазәф –
 Сә цирхъыты зәлланг әмә әхситтәй!

...Кәм та дә, Папиос? Дә зарәг арвмә сис!
 Кәм ис әмбал нае цирхъытән сә зардән?
 Куы сәвдулын фыдгулы туджы аez
 Мә къухтә суанг рәбыныкъәдзтәм хәсты,

Мæ фæранчы куы самæнтын йæ хъуырмæ!
 Нæ кады зарæг райхъуысдзæн зындонæй,
 Нæ кæрдты зардæй риздзысты фыдгултæ,
 Женцойуарзджытæ, сауæлгъыст фæут,
 Нæ пиллон артæй басудзæд æнцой!

*Англисаг æвзагæй сæ раивта
 Золойты Аркади*

Фридрих НИЦШЕ

ФÆЗЗÆГ

Уый фæzzæг у,
 Зæрдæдзæф мæ фækодта, –
 Жербайсæф, фæzzæг, сист мæ разæй, читт!
 Бæрзæндтæм хæрдыл стайау хур ызгъордта,
 Ыссæндгæ цыд цъæх цъитийæн йæ мит...

...Стæй Дуне бамыр,
 Уад йæ фæндыр райста,
 Женкъارد зарæг дæрдтыл йæ тæнтæй азæлд.
 Фæсырдта мын мæ уды ныифс мæ риуæй,
 Йæ фæдыл уад сывæллонау фækуыдта...

Уый фæzzæг у,
 Зæрдæдзæф мæ фækæны, –
 Рæвдз фесæф, фæzzæг, фест мæ разæй, читт!
 Фæззыгон дыргъ,
 Жемизæджы нырзизыс
 Жемæ ныххæссыс сау мæрмæ дæ ных.

Зæгъ-ма мын, цæй,
 Жехсæв дæуæн цы дзуры
 Нæ сусæгæй?
 Дæ уадултыл сæууонхалас
 куы 'ртæфсы,
 Кæмæ вæййы дæ сид?

...Уый фæzzæг у,
Зæрдæдзæф мæ фækæны, –
Рæвдз фесæф, фæzzæг, сист мæ разæй, читт!
«Кæм дæн рæсугъд, –
Сырхмæтæг мæм ысдзырдта, –
Мæн уарзынц адæм,
Адæмы æз уарзын!

Куы мæм æртæхы уdhæссæг йæ афон,
Уæд мæ æртоны,
Цæстæнгас ыссудзы,
Æрымысы йæ рагулдзæджы ‘Хини,
Йæ судзгæ уарзт йæ зæрдыл ног æрлæууы, –
Мæнæн мæ уд дзæнæты бафты цини!»

...Уый фæzzæг у,
Зæрдæдзæф мæ фækæны,
Рæвдз фесæф, фæzzæг, сист мæ разæй, читт!

*Немыцаг æвзагæй йæ раивта
Золойты Аркади*

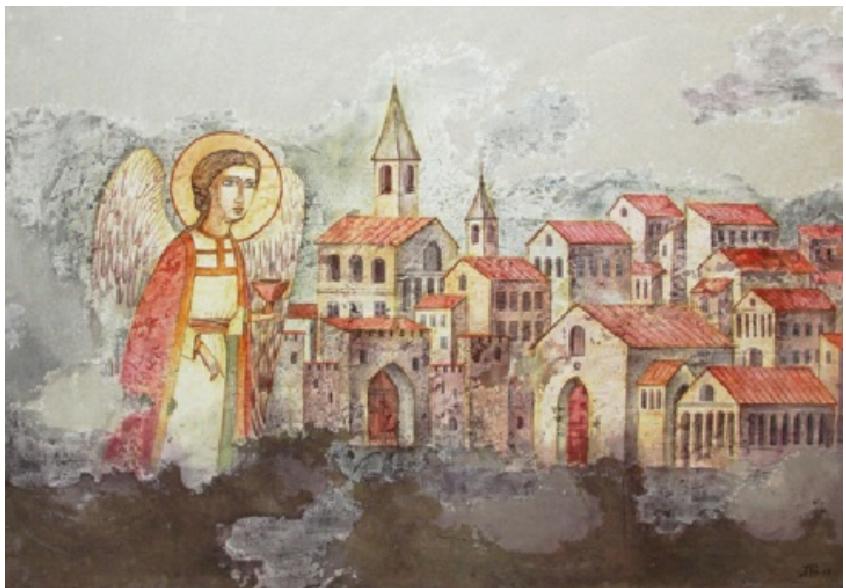
«МАХ ДУДЖЫ» РАВДЫСТ

Нæ равдысты – Уәрәсейы Нывгæнджыты цæдисы уәнг, Уәрәсейы Федерацыйы әмæ Цæгат Йрыстоны стуихт нывгæнæг **Байцаты Людмилайы** куыстытæ. Журналкасджытæ куыц зоныңц, афтæмæй Людмилæ кусы канд ахорæнтæй нæ, фæлæ тæвд эмалæй дæр. Иæ куыстытæн бирæ азты дæргыы араэзт æрçыд регионалон, æппæтуәрæсейон әмæ дунеон равдыстытæ – 250 равдыстæй фылдæр, ноджы ма Людмилæ уыди 30 дунеон симпозиумы архайæг. Дунеон конкурсты йын Уәрәсе, Венгри, Словаки әмæ Вьетнамы бирæ хæттыты лæвæрд æрçыди Гран-При әмæ 1-аг премитæ.

Нæ журналы йæ куыстытæ ныронг, 2004 азæй фæстæмæ, рацыдисты цыппар хатты.

Ацы аз, 13 мартаийы, Тугъанты Махарбæджы номыл аивадон музейи араэзт æрçыд йæ ног куыстыты равдыст. Нæ номырмæ йын дзы баҳастам иу къорд.

Сахар хъахъхъәнәг.

Дүгтү ныстуантә.

Мад.

Дуртæ əмæ рæстæг.

Нуазән.

Хъәзтытә.

15

Зонындкын.

Үарзэттә.

Нывонд.

Узлахиздзау.

Нывонд.

Цуанон.

Бонрәфты.

Зәронд сахар.

Минæвар.

Фынтæ хъахъхъæнæг.

Куадзән.

Маргъ.

АДӘМОН СФӘЛДЫСТАД

АВД АЕФСЫМӘРЫ АӘМӘ ИУ ХО

Argъay

Цардысты ләг аәмә ус, аәмә сын уыд авд фырты. Ләг фысвосы күист кодта аәмә йә ләппуты дәр уыңы хъуыддагыл аәфтыдта – иудадзыг цыдысты иумә. Мад хәдзары зиләнтә кодта, қәттә сын кодта хәринаг. Иу фәэззыгон бон ләг амард, аәмә мад әнхъәлцауәй бazzад йә фырттимә. Ләппутә хызстой дардәр сә фос.

Иуахәмы се ссад фәци аәмә ус куыроймә хор ссынмә ахаста. Изәрырдәм аңыд аәмә йын йе ссинағ әрүссын нә бантыст. Ахсәвы уым бazzад. Уалынмә арыныл ныллауыд аәмә йын райгуырди чызг. Цыдәр хәбирағты йә батыхта. Бон күид тагъд раләууыд, уый аәмбаргә дәр нә бакодта, аәмә цәуыныл сси, мә ләппутә әххормаг сты, зәгъгә. Йә дзәкъул сәккәй кодта, сывәллоны йә хъәбысы әрбакодта аәмә афтәмәй фәраст. Аердәгфәндагмә куы рахәццә, уәд сывәллон дзыхәй дзурын райдыдта аәмә йә мадмә дзуры:

– Аерәвәр мә, аәз мәхәдәг аңаудзынән.

Мад әвиппайды нә бамбәрста, чи йәм дзуры, уый, фәләт сывәллон ногәй сұзырдта. Мад дзыхъләуд фәкодта:

– Дзыхәй дзурыс? Дәхи фәнды къахәй? Аәмә нырма дысон куы райгуырдатә, уәд куыд аңаудзынә? Сывәллон йәхі зәхмә әппәрста, аәмә йә мад әрәвәрдта. Чызг къахәй ауад. Сабыргай, сабыргай йә цыд тагъддәр кодта, стәй фәзылд фәстәмә йә мадмә йын зәгъы:

– Ари-ма дә дзәкъул, аәз ай ахәссон.

Ус джихәй бazzад. Чызг дзәкъул йе ‘ккөймә сәппәрста аәмә уайынта байдыдта. Мад ай тыххәйтى айиафта. Уалынмә сә хәдзармә бахәццә сты. Мад ссад луарынмә фәци, исты къәбәр акәнон ләппутән, зәгъгә. Ләппутә та, фәсхъяу цы наузәхх уыд, уым әлвиydтой фыстә.

Мад акодта авд кәрдзыны, әмә сә «ахәссон» куыд загъята, афтә чызг йә размә бауад:

— Әз сын ахәсдзынән сә аходән ме ‘фсымәртән.

Куы сәм бахаецца, уәд сын йәхи бацамында. Ләппутә кәрәдзимә ракәс-бакәс кодтой әмә ницы әмбәрстор: ңавәр хо, кәд дысон райгуырд, уәд афтә тагъд куыд сырәзыд? Сә дисән кәрон нә уыд. Әраәджиау әрбадтысты әмә хәрынц, тынг стонг куыд уыдысты, уымә гәсгә. Фыстә хизгә уырды-джы араст сты, әмә хистәр әфсымәр кәстәрмә дзуры:

— Цу-ма, раздах фос, сырд сыл йәхи ма расәрфәд.

Фәлә та чызг фәңырд:

— Сымах кәрдзын хәрут, әз сә раздахдзынән.

Ләппутә сә аходән баҳордтой, фәлә нәдәр фос зынынц, нәдәр чызг, әмә әфсымәрты кәстәр азгъордта. Әмә мәнә диссаг ауыдта: чызг фысты ахсы иугай әмә сә удәгасәй ны-хъуыры.

Ләппу фәстәмә фездәхт әмә йе ‘фсымәртән, цы федта, уый радзырдта, сә фосән йе ‘рдәг дәр кәй нал ис.

— Йә сәр удәгасәй баззайа, уый уә кәй фәндү, уый лидзгә кәнәд, — загъята фәстагмә әфсымәрты кәстәр. — Бахәрдзәни не ‘пәнти дәр.

Кәстәр әфсымәр хистәртәм дәр нал фәкаст, фәлә ли-дзынмә фәци әмә авд әфцәдҗы фалемә ахызт. Кәсү әмә дзы әнәкәрон бирә фос хизынц. Йә зәрдү уыд хохмә ссә-уын, фәлә нә уәнды, мыйяг ай уымы фыйайа нә зоны әмә йә куы амар, уымәй тәрсү. Бамбәхст дурты ‘хсән. Изәры фыйайа фос куы скъәрдта, уәд фысты әхсән бабырыдис әмә семә йә цыптартыл цыд. Фысты фыйайа уыд куырм уәйыг әмә ләппуиы нә федта. Фыстә ләгәтмә бацыдысты, әмә куырм уәйыг дуарыл дынджыр къәйдур бафәлдәхта. Ләппу дәр уыд уым. Әхсәвү әрхъуыды кодта, йәхи уәйыгмә куыд равдиса, уый.

Райсом уәйыг дур иуварс аппәрста, әмә фос аңыдысты, ләппу уым баззад. Уәйыг йә фосимә аңыд. Ләппу баздәхт, скъәт ныссыгъдәг кодта, стәй баңыд уәйиджы ңәрәнуатмә әмә уым дәр ныссәрфта, бафсайдта, схаста сыгъдәг дон, скодта иу стыр къусы ңәхдон әмә йын ай йе стъолыл сәвәрдта.

Изәры та куырм уәйыг йә фос әрүскъәрдта әмә къәй ләгәттыл бавәрдта. Мидәгдәр куы бахызт, уәд ләгъз зәхх

бамбærста әмәе арфдær бахызт. Уырдыгæй йæ цæрæнуатмæ бацыд. Уым дær сыгъдæг. Йæ зæрды уыд дон æрбахæссын, фæлæ къæрта уыд йедзаг.

Йæхимидағ дис кæнын райдыдта әмәе фынджы раз æрбадт. Йæ фындж ацахста цæхдоны тæф. Аивæй йæ къух стъолыл рахаста әмәе цæхдоны къусыл йæ къух сæмбæлд, схаста йæ дзыхмæ әмәе дзы ныххуыпп кодта. Тынг фæңыд йæ зæрдæмæ әмәе сдзырдата уæд:

— Чи дæ, цавæр дæ? Дæхи мын равдис. Кæд ас адæймаг дæ — мад дæ зæгъдзынæн, кæд æрыгон чызг дæ — хо мын уыдзынæ, кæд лæппу дæ — лæппу мын уыдзынæ. — Фæлæ лæппу уыцы ныхæстыл нæ баууæндыд әмәе æмбæхстæй лæууыд.

Райсом та уæйыг йæ фос аскъæрдта әмәе семæ ацыд. Лæппу та бафснайдта хæдзар, скъæт, сцæттæ кодта хæринағ.

Изæры та уæйыг фос æртардта. Сæ разæй бацыди скъæтмæ, расгæрстытæ кодта йæ къухæй, әмәе скъæт уыди сыгъдæг. Лæппу банхъæлдта, уый агуры, әмәе йæ зыр-зыр цыд.

Уæйыг фос мидæмæ батардта әмәе йæ уатмæ бацыд. Уым дær та йæ къухæй расæрфта зæхбын, ие стъол, стæй доны къæртамæ базылд. Уый дær та уыд йедзаг. Уæйыг къуыстилы дон систа, дзæбæх бануæзта әмәе фынджы раз æрбадт.

— Чидæридæр дæ, хæргæнæг дæ әмәе мæм рацу, ницы фыдбылыз дын сараздзынæн, — дзырдата куырм уæйыг.

Фæлæ йыл лæппу уæддæр не ‘ууæндыд.

Уæйыг æхсæвæр бахордта, тынг разыйæ бæzzад әмәе та ныххуыссыд. Райсомæй та систад әмәе йæ фос аскъæрдта. Лæппу дæр систад әмәе та бафснайдта, æхсæвæр скодта, уым цы фысы æргæвст уыд, уымæй, бахордта йæхæдæг дæр. Уæдмæ та уæйыг фæзынд. Хæринағ стъолыл лæууыд әмәе йæ хæрзад тæф фæца-гайдта уæйыджы фынzs.

— Äрбадт әмәе дынджыр комдзæгтæ йæ дзыхмæ калы. Стджитæ æргъиутау мыртт-мыртт кæны, әмәе фыс уайтагъд хæрд фæци. Äрæджиау та йæ уазæгмæ сдзырдата:

— Хуыцау, дунейæ дын ард хæрын, сомы кæнын — ницы æвзæрдзинад дын скæндзынæн, нæ дæм бавналдзынæн — рацу мæм. Кæд дæ сайын, уæд арвы цæхæрæй ракæлæд, әмәе æз уым басудзон.

Лæппу йæ сомытæй фæныфсджын әмәе фæсдуарæй æрба-дзырдата:

— Даар мын бакән, әз дән ләппу.

Үәйыг фестад, даар фегом кодта әмәл ләппуны тәфәй бамбәрста. Фелвәста йә, әртә ныхъуырды йәкән акодта әмәл йәкән фәстәмәл артә хатты сәппәрстә:

— Амәй фәстәмәл ды мәл ләппу, әз — дә фыд. Ай дын фәллой, әмәл мәнә ам цәр.

Балымән сты. Куыс схүиссыздысты, уәд ма ләппу дызәрдиг кодта, куыс йәкән фәсайа әмәл йәкән бахәра, ууыл, фәләл үәйыг йәкән дзырд нәкән фәсайдата. Райсом райхъал сты, аходән скодтой, әмәл ләппу зәгъы үәйыгән:

— Кәд ныраї фәстәмәл әз дә ләппу дән, уәд хъумә ныр әз цәуон фосимә, әрмәст мын дә гәрзтә ратт.

Үәйыг сразы, аецәг ын загъта:

— Дыууң нәкән дә фәндүл, әрмәст фос фаллаг хохмә ма бауадз — уым фондзасөрон үәйыг цәр, әмәл дын дәхи дәр әмәл дә фос дәр бахәрдзән.

Ләппу фос аскъәрдта йәкән разәй әмәл сә фондысасөрон үәйыджен хохмә къуыззитгәнгә батардта.

Үәйыг ай куыс ауыдта, уәд болғаттәгәнгә ратахт:

— Цавәр хәрәджен къәләу бауандыд мәл зәхмә әрбацәүин, биндз куыс нәкән тәхы ардәм, уәд?

Куыс схәцца ләппумә, уәд ыл йәхі ныңџавта әмәл ләппу имә хәңцинтә байдыдтой. Ләппу ие ‘харгард фелвәста әмәл үәйыджен сәртә къуырьынтарайдидта. Уыдан иугай-иугай гыбар-гыбургәнгә тылдысты хохәй әмәл куырм үәйыджендердәм батылдысты.

Куырм үәйыг гыбар-гыбурмә әддәмә рауд әмәл сәры къуырьынта фәқалд, әрәвнәлдта къухәй әмәл базыдта, фондзасөрон үәйыджен сәртә.

Ләппу фондзасөрон үәйыджен куыс амардта, уәд ын йәкән фос үәхі фосимә башу кодта әмәл сәртардта куырм үәйыгмә.

Дыккаг бон ләппу йәкән фос хизмә скъәрдта, әмәл йәм үәйыг дзуры:

— Мах хохы фале цы хох ис, уый әвдасөрон үәйыджен хох у, әмәл дә фос уырдәм ма бауадз — әвдасөрон үәйыг дын сәр бахәрдзән, стәй дын дәхи дәр бахәрдзән.

Аскъәрдта ләппу фос әмәл сәр стардта растдәр әвдасөрон үәйыджен хохмә әмәл сәр уым хизы әмәл жүситт кәнни. Әвдасөрон үәйыг куыс акастис әмәл йәкән хохыл кәйдәр фос куыс федта, уәд

йә тут әрбафыкт әмә уырдәм уыңыну сәррәттән бахәцә.

— Чи куызд, чи хәрәг, чи әрбатардта ардәм йә фос? Ардәм мән тәссәй бындз тәхын күниә уәнды, уәд чи бахаста йә ныфс?

Ләппу раңыд йә размә:

— Богътә ма кән, әввахс рацу, цы дын әмбәлү, уый дын бафицдзынән.

Әвдсәрон уәйыг бынтон әрбамәстү:

— Әз дә фиддонты хъуаг нә дән, хәрәдҗы къәләү, — әмә ләппуийл йәхи ныңџавта.

Ләппу фәңырд, йе ‘харгард фәңыхауи ласта әмә уәйиджы сәртә йә гүирәй хицән кәннымә фәци. Иу иннәйи фәстә сәртә уырдыгмә хохыл гыбар-гыбургәнгә тылдысты.

Авд сәрү дәр акъуырдта ләппу, әмә уәйиджы гуыр йе ‘мәрциг ахайд, зәйләсән акодта әмә хохы бынмә ныттылд.

Изәры ләппу әвдсәрон уәйиджы фос йәхи фосимә байу кодта әмә сә күрм уәйиджы ләгәтмә әртардта.

— Абон мәләтү гыбар-гыбур уыд бәстә, зәй ракалд, цы? — фарста күрм уәйыг ләппуий.

— Зәгъын, мә фыстә әвдсәрон уәйиджы хохмә ма баңеүой әмә син сә размә дуртә тылдтон, — мидбылхудгәйә дзуапп радта ләппу.

Иннае бон та ләппу фос скъәрыныл сси. Күрм уәйыг йә размә раңыд әмә та йәм дзуры:

— Абон тәрүис хизмә фос, фәлә-иу сә доны фаллаг фарс хохмә ма бауадз хәстәг. Уыңы хох та дыуудәссәрон уәйиджы хох у, әмә дзы дәхи хиз, кәннод дын дә фос дәр байсдзән, дәхи дәр амардзән.

Ләппу хорз, зәгъгә, загъта әмә та йәхи фәнд атардта, йә дзуг сарәзта дыуудәссәрон уәйиджы хохмә. Фос хәлофәй уым смидағ сты әмә хизынц. Ләппу йә ләдзәг йе уәхсчытыл әрәвәрдта, йә дыууә кәроныл ын ныххәңцид әмә күүязиттәй заргәйә йә фосы разәй цыд. Дыуудәссәрон уәд рабадт йә хүйссәнәй, раңыд әддәмә, йәхи аивәзтыта кодта әмә йә хохмә скаст. Дунейи фос хызт йә хохыл. Уәйыг сә күрм сүйдә, уәд фырмәстәй пихләйттә калгә уым баләууыд:

— Чи бауәндид мә хохмә йә фос әрбауадзын? Мә тәссәй ардәм бындз әрбатәхын күниә уәнды, уәд утәппәт фос чи әрбатардта?

— Цәуыл фәедис кәнис? Изәры мәм әрбацу әмә бафидаудыстәм, — загъта йын ләппу.

Уәйыг ноджы тынгдәр рафыхт:

— Цавәр хәрәджы къәләу дә ды, куыд мәм уәндис дзурын дәр? — ныххъәртә кодта дыуадәссәрон уәйыг әмә ләппумә багәпп кодта әхсаргардимә.

Ләппу фәңырд, фәңъортт та ласта ие ‘харгард әмә, гъәйтт-мардзә, зәгъгә, иуырдәм, иннәрдәм хәңынта байдытой. Уәйыдҗы сәртә иу иннәйы фәстә хохәй уырдыгмә тылдысты. Иу сәр ма йын баззад әмә ләппүйән ләгъстәмә фәзи:

— Ма мә амар, әмә дә хәрзиуәгән цы хъәуы, уый дын бакәндзынән.

Ләппу ахъуыды кодта, стәй загъта:

— Мә фыд куырм у әмә уый цәмәй йә цәститәй ракәса, уый мын скән.

Уәд ын уәйыг загъта:

— Уый әнцон хъуыддаг у, мәнә мә дзыппәй сис къухмәрзән. Райсом сәумәйә дә фыд йәхи куы ныхса, уәд йә цәститә расәрфәд къухмәрзәнәй әмә авд хатты хуыздәр фестдзәнис.

Ләппу къухмәрзән райста әмә уәйыдҗы фәстаг сәр ат-әхын кодта әхсаргардәй. Изәрмә фәхызта йә фос, стәй дыуадәссәрон уәйыдҗы фос дәр йәхионтимә байу кодта әмә сә куырм уәйыдҗы ләгәтмә әртардта. Цәугә дәр наә кодтой ләгәты.

Куырм уәйыг рацыд йә размә:

— Мәләты гыбар-гыбур цыд абор, зәй исты уыд?

— Дыуадәссәрон уәйыдҗы хохмә наә уагътон мә фос әмә син сә размә дуртә тылдтон, — дзуапп радта ләппу.

Куырм уәйыг хорз зыдта, ләппу йын йә сыйаг уәйгүиты кәй амардта әмә син сә фос ардәм кәй әрбатардта, уый, фәлә йын ницы загъта.

Бахордтой әхсәвәр әмә ныххуыссыдысты.

Райсом хуры фыццаг тынтиимә систадысты. Ләппу дон әрбахаста, уәйыгән дон әркодта, әмә уый йәхи ныхсадта. Куырм уәйыг йәхи куы ныссәрфта, уәд әм къухмәрзән радта әмә йын афтә:

— Гъа-ма, мәнә ацы хәңгиләй дә цәститә хорз асәрф.

Куырм уәйыг хәңгил райста әмә дзы йә цәститә асәрфта. Әмә әвиппайды джихәй аzzад, стәй скафыд фырцинәй: дунейы рухс та федта йә цәститәй. Ләппүйи фелвәста йә хъәбысы әмә йә иуырдәм, иннәрдәм фырцинәй раскъәфбаскъәф кәны. Стәй азгъорда йә фосмә. Кәсы әмә әрмәст скъәты нә, фәлә сын ләгәты әddейи дәр ныккәнәнтә нәй. Уәйиджы зәрдә уалдзыгон уәрыккау кафыд:

— Бәззыс мын фыртән. Нырәй фәстәмә аддженәй цәрдзыстәм.

Ләппү фос хизмә тәрыныл сси. Ныр сын фыбылызхәссәг сыхәгтә нал уыд әмә әдыхстәй акодта йә разәй йә фос. Хорз фәхызысты. Ләппү, цалынмә фос хызысты, уәдмә әппәты бәрzonndәр хохмә схызт әмә уырдыгәй дармә бәудта йә райгуырән бәстә. Йә цәститыл ауадысты йә мад, ие ‘фсимәртә, суанг ма йә әппәт хәраг хо дәр әмә йә зәрдә суынгәт, фәкуыдта. Изәры та йә фос әртардта. Дзурын ай нә фәндыйд: хъуыдитә кодта йә тугхәстәджытыл. Уәйыг бамбәрста, ләппү цәуылдәр кәй сагъәс кәны, әмә йә аивәй бафарста:

— Ләппү, истәмәй тыхсыс? Исты mast дә ис?

— Абон хохы цъупмә схызтән, уырдыгәй алырдәмты афәлгәссыдтән әмә мын дымгә мә цәститә бахъыгдәрдта.

— Ма тыхс, ахсәв афтә фәуәд, райсомын фенин кәндзынән дымгәйән, дәу куыд хъыгдарын хъәуы, уый.

Райсом уәйыг раджы фестад, фелвәста фәрәт әмә иу дынджыр пыхс бәлас йә рәбынәй акалдта. Йе'ккой йә акодта әмә хохмә ссыдис. Уым дымгә чердыгәй дымдта, уыцырдәм пыхс бәласәй фәрафәртт-бафәртт кодта әмә рацыд. Фәнданыл ыл ләппү әд фос амбәлд.

— Гъенир дымгәйә мауал тәрс, афтә йә ныппырх кодтон, әмә дәумә нал бауәннәдзән.

Ләппү та хизәнуатмә куы схәццә, уәд та барзонд хохмә фәраст әмә та йә райгуырән бәстәм каст. Хъуыдиты аныгъуылд әмә йә нә бамбәрста, йәхәдәг йәхииимә дзурын куыд райдыдта, уый:

— Exx, цымә ма мә мад әмә ме ‘фсимәртә әгас сты?’
Куыд хорз цардыстәм, әмә нә уызы фыдәбоны чызг цәмә әртардта?

Сагъастәгәнгә йыл бон агәпп кодта әмә изәры йә фос хъәмә әртардта. Йә зәрдә рыст әмә та әңкъардәрәй әрцыд.

Уәйыг та йә афтәмәй куы федта, уәд ын тәригъәд кәнынмә фәци:

– Чи дә бафхәрдта, цәуыл афтә тынг әңкъард дә, исты дә риссы?

Ләппу та не ской кодта йе ‘нкъарды ахкосаг.

Иннае бон райсомәй сыйсад, йәхи ахсадта, аходән бахордта, йә фосыл ахъәр кодта әмә та бәрзонд хохмә аскъәрдта йә фос. Схызти та цъупмә әмә уырдыгәй фәлгәсү йә райгүйрән зәхмә.

«Уәд та ацәүин мә мад әмә ме ‘фсымәрты агурағ, кәд әгас сты, әз та сә нә зонын. Кәд сын, мыйиаг, исты әххүис фәуыздынән?

Изәры йә фос сәхәдәг рамбырд сты, бодзо-сәгъ сә разәй рараст әмә сә хәдзармә әрхәецә сты. Ләппу дәр сә фәстә уәззау цыд әркодта.

Уәйыг уыдта, ләппу цәмәйдәр кәй тыхсы, әмә йә хъавгә фәрсү:

– Ләппу, дә зәрды мыйиаг исты сагъәс ис, цәмән афтә әңкъард дә?

Ләппу исдугмә әдзәмәй ләууыд, стәй уәйыгән сәрәй бынмә йә хабәрттә кәнин байдыдта.

– Мә фыдән әмә мә мадән уыдистәм авд ләппуйы. Уыди нәм бирә фос, әмә сәм мах, әфсымәртә, зылдыстәм. Иу бон куы уыдис, уәд нә фыд амард, фәлә уәддәр мах дзәбәх цардыстәм. Цъус рәстәджы фәстә нә мадән райгүйриди чызг. Уый рәзыд нәдәр сахәттәм, нәдәр азтәм гәсгә, фәлә уысмә. Мах аходән хордтам, әмә нә хо фос здахынмә аудад. Әрәгмә здәхт, әмә әз йә фәстә ацыдтән. Кәсын әмә фосән се ‘рдәг нал – фыс рацахсы әмә йә әнәхъәнәй аныхъуры. Әз фәстәмә ме ‘фсымәртәм фездәхтән, цы федтон, уый сын радзырдтон әмә сын загытон: лидзгә кәнүт иууылдәр – ныртәккә куы ‘рбаздәха, уәд сымах дәр бахәрдзән. Әз никәмәуал фәләууыдтән әмә мәхәдәг лидзынмә фәдән, кәдәм, уый нә зыдтон, афтәмәй мәнә ардәм әрбахәецә дән. Гъер әз сагъәс кәнин: цы баисты мә мад әмә ме ‘фсымәртә? Әгас сты әви нал?

Үәйыг әм лыстәг фәхъуыста, стәй йын загъта:

— Әппындәр мәт ма кән. Сцәттә кән дәхи, райс фәнда-
джы хардз әмә ацу әмә базон, цы баисты дә мад әмә де
‘фсымәртә. Әз дәм ам әнхъәлмә кәсдзынән.

Әхсәвү бахуыссысты, әмә үйн райсом ләппүйи сыст-
тадмә уәйыг фәндаҗы хардз әрцәттә кодта. Ләппү аходән
бахордта әмә әddәмә рахызт. Расть уыцы рәстәг кәрты иу
заинаг гацца рафт-бафт кодта. Ләппү йә систа әмә үә дәлба-
зырмә бахаста әмә үә уым бакодта. Йәхәдәг райста үә
хәрдзтә, сбадт бәхыл әмә фәраст үә фәндағыл. Цас фәңцид,
Хуыцау үә зонәт, фәлә үә райгуырән бәстәм ныххәцә. Аивәй
алырдәмтү ракәс-бакәс кодта, уәдә кәд мә цәст мә
мад әмә ме ‘фсымәртыл әрхәцид, зәгъгә. Сә хәдзары онг
куы ныххәцә, уәд ныхас айхъуыста. Бәхәй әрхызт әмә
хъуызгә мидәмә баңыд, дуары зыхъхырәй кәсү, әмә чызг
үә мады сәр дыууәрдәм ратул-батул кәнү әмә дзуры:

— Абон дә бахәрон, уәд мын сомбон цы уыдзәни хәринаг?
Райсоммә дә уадзон, әмә мын әххормаг у.

Ләппү бамбәрста, чызг се ‘пәтти дәр кәй бахордта, уый.
Уәд әй чызг ауыдта әмә үәмрагәпп кодта. Бәхы куы ауыд-
та, уәд ыл үәхи баппәрста.

Ләппү үә мады сәр фелваста әмә скүйдта.

Чызг фездәхт әмә ләппүйи фәрсү:

— Әртәкъахыг бәхыл әрцидтә?

Ләппү фембәрста, үә бәхы къәхтәй үйн иу кәй ахордта.

Уәд та чызг феддә: бәхы дыккаг агъд ахордта, стәй әртүк-
каг, стәй цыппәрәм әмә афтә – әгас бәх.

Ләппү бамбәрста, үә хъуыдаг хорз кәй нәу, әмә скүйвта:

— Иа Хуыцау, ардыгәй мә удәгасәй аирвәзын кән.

Уәд къулы скъуыдәй иу хъәләс ләппүмә әрбадзырдта:

— Лиизгә, ләппү, кәннод сәфыс. Ноджы ма иу: дә мидәг-
гаг хәлаф фелвас, фәнныкәй үә айдзаг кән әмә үә уәладзыджен
ацауынди. Уым ис къус, үә хүйлфы сәрвасән, айдән әмә әртә
айчы, уыдан дә дзыппы авәр, ердоийә сәләп кән әмә лиизгә.
Чызг дә сурдзән, әмә дә куы фәңәйәйиафа, уәд айдән аппар
әмә Сфәлдисәгмә скув, цәмәй зәхх айнәджытә феста. Стәй
та дә куы әрбайиафа, уәд сәрвасән аппар әмә та Сфәлдисәгмә
скув, стәй та рәвдуантә аппар.

Хъәләс куыд бацамыдта, ләппү афтә бакодта.

Ләппу йә мидәттаг хәлаф фелвәста, фәныкәй йә айдзаг кодта әмәй йә уәләдзыңды аңауыгъта, цыма йәхәдәг у, уыйау. Стәй ердойә слиуырдта әмәй лидзынмә фәци. Йемә рахаста йә мады сәр.

Чызг бәхүй баҳордта әмәй ағұыстмә бакаст: хәлаф фәныкәй надәй күйи федта, уәд әнхъәлдта ләппу у. Әрәджиау мидәмә баңыц, әмәй ийіл сайд әрңыц, уйы базында.

Фәзгадайта ләппуиы ахсынмә, уәлдайдәр ыл хинәй раңыц, әмәй ийин ай ныббарынмә нае хъавыд. Суры, суры ләппуиы әмәй үәм фәхәеццә кәнен. Ләппу фәстәмә фәкаст, әмәй күйи ауында, әрбахәеццә үәм кәнен, уйы, уәд айдән аппәрста әмәй скуывта:

– О Хуыңау, айнәджытә фестын кән ацы зәхх.

Ләппуиә чызджы әхсән зәхх иууылдәр айнәджытә фестад. Ләппу ноджы тынгәрәк згъорын райдыйда, чызг та иу айнәг, иннәйи сәрты бирста размә. Айнәджытә фесты, әмәй чызг хъәр кәнен ие ‘фсымәрмә:

– Ма лииз, әрләүү, уәеддәр дә байяфдзынән.

Ләппу фелвәста сәрвасән, аппәрста йә әмәй та Хуыңаумә скуывта:

– О Хуыңау, ме сфаелдисәг, ацы сәрвасән, күйд уырынгтә, цыргъытә у, афтә цыргъ тигътә фестәд зәхх мәнәй мә хойы әхсән.

Әмәй зәхх фестад иууыл цыргъ тигътә.

Ләппу та лидзынта байдында, чызг та, иу цыргъ тигъәй иннәмә хизгәйә, бирста размә. Цас та фәлыгъд, фәлә та хойы хъәләс хъусы йә фәстә.

Ләппу фелвәста әртә айчы әмәй сә аппәрста:

– О Хуыңау, ме сфаелдисәг, адон әдкъала бәләстә фестын кән.

Әйчытә фестадысты әдкъала пыхсұжын бәләстә. Иуән дзы йә цъуппыл бадт ләппу. Чызг әрбахәеццә бәләстәм әмәй дзуры хәрдмә ләппумә.

– Ныр та ма мын чердәм ирвәздзынә? – әмәй февнәлдта бәлас дәндагәй әхсынынмә.

Ләппу бамбәрста, бәлас ныртәккә кәй афәлдәхдзән әмәй йә хойы амәддаг кәй бауыздзән, әмәй иннә бәласмә багәпип кодта.

Ақалд фыңцаг бәлас, уәдә цы, әмәй чызг дыккаг бәлас әхсынынмә февнәлдта.

Уыцы рæстæг зæрватыкк æрбацæйтахти æмæ лæппуиы сæрмæ æрзилдух кодта.

— О Хуыщау, кæд дæу æрвыст у ацы зæрватыкк, уæд мын хохи бын — мæ фыды ном хæссæг уæйыг, æмæ уымæн мæ тыхсты хабар фехъусын кæнæд.

Зæрватыкк лæппуиы сæрмæ иу зилдух æркодта, стæй арвы тыгъды ærbaisæft.

Уæйыджы хæдзары лæппу цы гацца ныуугъта, уымæн райтуырд хорз дыууæ хъæвдыны æмæ хорз егæрттæ систы. Зæрватыкк батахтис æмæ уæйыгæн фехъусын кодта, зæгъгæ, ацы комы дæ фырт уынгæджы баҳауд.

Уæйыг фембæрста, лæппу цавæр бæллæхы баҳауд, уый æмæ егæрттæм фæдзырдта æмæ сæ арвыста лæппумæ.

Егæрттæ афтæ дугъ кодтой, æмæ дымгæ дæр ма систад.

Уыцы рæстæг чызг дыккаг бæлас фæцæйкалдта, æмæ та лæппу æртыккаг бæласмæ багæпп кодта. Уалынмæ баҳæццæ сты егæрттæ æмæ сæм лæппу бæласæй бынмæ хъæр кæнæ:

— Хæңцуут уæ разы уыцы чызгыл æмæ йæ баҳæрут.

Егæрттæ чызгыл сæхи ныццавтой. Уайтагъд сын хæрд фæцис. Туджы æртак дзы кæм æрхауд, уыдон дæр бастæрдтой.

Лæппу бæласæй æрхызт æмæ егæрттæн фæхъæбыстæ кодта, стæй рацыдысты уырдыгæй æмæ йæ къах скъуырдта иу сыйфæртæ.

Рахъил æй кодта æмæ йæ чыылдым чызджы туджы æртак. Лæппу сыйфæр систа æмæ йæ худы счъили ныттæттыста: ай мæ мады зæнæджы, мæ хойы туджы æртак у, зæгъгæ. Цæуы дарддæр егæрттимæ, æмæ сыл фæндагыл дыууæ лæджы иу хæрæгимæ сæмбæлдысты. Хæрæгыл уыди сыйгъæринты уаргъ, æмæ йæ лæгтæ агайдтой уисæй. Фæндагыл лæгтæ æмæ лæппуиыл бацайдагъ ныхас æмæ йын афтæ зæгъынц, кæд, дам, базонай цавæр хъæды мыггаг у наэ лæдзæг, хæрæджы цæмæй тæрæм, уый, уæд дын наэ хæрæг æд сыйгъæринты уаргъ ратдзыстæм, кæннод дæ егæрттæ — маx.

Уæд лæппу ныссагъæс кодта, наэ йæ фæндыд егæрттимæ фæхицæн уæвын æмæ райдыдта æппæт бæлæсты нæмттæ нымайын, иу дзы уæддæр разындаzæн, зæгъгæ.

Лæппу райдыдта алы бæлæсты нæмттæ нымайын, фæлæ иу дæр наэ уыд уыдонæй. Уæд æм йæ худы счъилæй йæ хойы хъæлæс дзуры:

— Фәткүүс, фәткүүс.

Ләппу баҳудт әмә сұзырдта:

— Фәткүүс, фәткүүс.

Сә бадзырдмә гәсгә дыууә ләджы ныууагътой хәрәг әд уаргъ ләппуйән әмә сәхәдәг афардәг сты.

Ләппу дәр ңауы фәндагыл. Иу ран нәубиңыл йәхи әруагъта, хәрәг хизыныл фәци, егәрттә дәр уләфыдысты. Ләппу фәллад уыд әмә йә боны хъуыддәгтыл сағъастәгәнгә уайтагъд афынәй. Фәлә ләппу нә хъал кодта, әмә егәрттә дәр, хәрәг дәр фәлмәңдисты әмә катай кодтой. Ләппуйән та йә худы счылы цы туджы әртак уыд, йә хойы туджы әртак, уый ынын йә хъару баңырдта, әмә ләппу йә ңастьытә байгом кәнинән дәр нал уыд.

Уыцы рәстәг сә сәрмә зәрватыкк фәңәйтахт әмә сәкуы федта, уәд Хуыцаумә стакт әмә хабар радзырдта.

— Уыл ма тыхс, уымән хос ис. Мәнә дын къухмәрзән әмә ынын әй йә ңастьытыл расәрф, — загъта Сфәлдисәг.

Зәрватыкк къухмәрзәныл йә бырынкъәй ныххәңд әмә ләппумә әртакт, фәлә егәрттә, марадз-зәгъай, хәстәг әй уадзор ләппумә. Сфәлмәңдисты егәрттә дәр әмә цыну дәр. А҆раджиау зәрватыкк куыддәр фәңарәхст әмә ләппуйы ңастьытыл къухмәрзән радаудта.

Ләппу йә ңастьытә фегом кодта әмә йә къәхтыл аләууыд. Уайтагъд бамбәрста йә фынәйи әфсон әмә худы счыләй сыйтәр фелвәста, әрәвәрдта йә дурыл әмә йә әндәр дурәй фәхоста. Стәй егәрттәм фәсит әмә сын дуртә басдәрын кодта. Уым банигәдта йә мады сәр дәр.

Уырдыгәй раңыдысты әмә уәйыгмә ссыдысты. Кәм ма уыд сә цинән кәрон: кәрәдзиуыл ныттыхстысты фырцинәй.

Уымәй фәстәмә цәрынта байдыртой. Сымах дәр уыдоны әрпидмә дзәбәхәй фәңәрут.

Радзырдта йә Зозырты Лексо, Цъирыхъяуы
цәрәг (Туры район). Ныффыста йә Цабайты Уасо
1953 азы.

АРВИСТОН

ЭЗОПЫ ӘМБИСӘНДТАӘ

155. Бирәгъ әмә уәрыкк

Уәрыкк дон нызта цәугәдоны. Бирәгъ әй ауыдта әмә йә хъуамә ба-хордтаид. Цәмән әй хъавы хәрүнмә, уый тыххәй аххостә дәр әримысыд. Йә уәллаг фарс әрләууыд әмә йын уайдзәфтә кәнү, дон, дам, змәнтыс, әмә дзы афтәмәй әз куыд банаzon. Уәрыкк ын дзуапп радта, доныл, дам, әз мә былтәй чысыл йеддәмә куы не ‘ндиәвүн, стәй дә дәле куы ләууын, уәд әй куыд змәнтын. Уәд та йәм бирәгъ дзуры: «Фарон мын мә фыды амәй-ай әннаккагдәр ныхәстәй әлгъы-стай, әмә дын уый нә ныббардзынән».

Уәрыкк ын афтә, фарон, дам, әз гуырд дәр нәма уыдтән. «Хъус-ма, мә хуры чысыл, дәхи рәстытә кәнүнмә хорз арах-сыс, фәлә дә уәддәр бахәрдзынән!» – загъта бирәгъ.

Әмбисонд әвдиссы: фыдракәнд саразын кәй бафәнда, уымән цыфәнды раст ныхәстә фәкән, уәддәр әй нә бауромдзынә.

171. Хәллынбыттыр, какон әмә ныгъуылой цъиу

Хәллынбыттыр, какон әмә ныгъуылой цъиу сференд кодтой сә мулк байу кәнүн әмә иумә кусын. Хәллынбыттыр әхца райста әфсташа әмә бахаста иумәйаг лагъзмә. Какон йә дарәс радта, ныгъуылой цъиу та әрхуы балхәдта әмә йә ны-вәрдта лагъзы. Науы сбадтысты әмә аленк кодтой денджызы. Уалынджы дын тыхымгә куы систид, әмә нау куы афәлдәхид. Бәлләттә тыхтә-фыдтәй раирвәзтысты былгәронмә, фәлә сә фәллой доны къусы сәфт фәкодта. Уәдәй нырмәе

ныгъуылой цыиу йе 'рхуы агурағ денджызы бынмæ афардæг вæйиы. Хæлынбыттыр тæрсы, æхца æфстau кæмæй райста, уыдонæй æмæ боныгон бамбæхсы, æхсæв та холыагур ратæхы. Какон йæ дарæс фæагуры æмæ адæмы дзауматыл ныххæцы, кæд дзы, мыййаг, искæцы мæн у, зæгъгæ.

Æмбисонд æвдисы: махæй алкæмæн дæр йæ сæйрагдæр мæт вæйиы, раджы кæддæр цы фесафы, уый.

179. Хæрæг æмæ дыргъдоны хицау

Дыргъдоны хицаумæ уыди хæрæг. Хæргæ чысыл кодта, кусгæ та бирæ. Гъемæ иуахæмы Зевсмæ скуывта, курын, æндæр искæмæ мæ ратт, зæгъгæ. Зевс Гермесæн бафæдзæхста, хæрæджы дурынгæнæгæн ауæй кæн, зæгъгæ. Хæрæгæн дурынгæнæгмæ дæр йæ цард нæ фæрогдæр æмæ та Зевсæй курын байдытa, æндæр искæмæ, дам мæ ратт. Зевс загъта, хæрæджы, дам, цæрмгæнæгæн ауæй кæнут. Йæ ног хицау цы куыстыл хæст у, хæрæг уый куы базыдта, уæд загъта: «Оххай-гъе, фæлтaу раздæры хицæуттæй искæмæ куы баззадаин: куыд кæсын, афтæмæй мын ай мæхи царм дæр астигъдзæн».

Æмбисонд амоны: цагъар йæ ног хицауы куы базоны, уæд йæ раздæрыонты мысын байдайы.

200. Даваг лæппу æмæ йæ мад

Иу лæппу скъолайæ фæйнæг радиавта. Мад дзы раппæльид, афтæмæй йæ хъуамæ æфхæргæ бакодтайд. Диқкаг хатт та кæйдæр пæлæз радиавта лæппу. Мадæн уый дæр æхсизыгон уыд, ай-гъай. Рæстæг цыди. Лæппу систыр æмæ дзы къæрных радиад. Иуахæмы йæ давгæ-давын æрцахстой, йæ цæнгтæ йын сиздыхтой æмæ йæ ауындзæнмæ фæцæйкодтой. Мад йæ фæстæ цæуы йæ риу хойгæ. Лæппу, ауындзæнмæ йæ чи фæцæйкодта, уыдонæй куры,

бауадзут-ма мæ, мæ мадæн, дам, йæ хъусы цыдæр зæгъон. Баугътой йæ. Мад æм йæ хъус куы бадардта, уæд ын æй фырт йæ дæндæгтæй æркъæмс ласта. Мад ныхъхъыллист кодта æмæ йæм загъд кæнын байдыт. Цы фыдракæндтæ сарæстай, уыдон, дам дын фаг нæ уыдысты, æмæ ма дæ ныйтарæджы дæр уæнгхъуаг фæкодтай! Фырт æй кæронмæ дзурын нал баугъта: «Фыццаг хатт дæм давæтгаг фæйнæг куы баҳастон, уæд мæ куы бафхæрдаис, уæд ныр мæрдтæм нæ цæуин».

Æмбисонды хъуыды: аххосджыны йæ цæфыл куынæ бафхæрай, уæд йæ аххостыл бонæй-бонмæ æфтгæ кæны.

204. Хъæздыг лæг æмæ цæрмгæнæг

Иу хъæздыг лæг æрцарди цæрмгæнæджы фарсмæ. Фæлæ æлдыгъ æмæ цæрмтты смагæй тыхсын байдытæ амæ йæ сыхаджы байярдта, æндæр ранмæ алидз, зæгъгæ. Цæрмгæнæг ын зæрдæ бавæрдта, фæлæ бонæй-бонмæ æргъæвта хъуыддаг. Рæстæг цыд, уæдæ цы уыдаид. Хъæздыг лæг сахуыр цæрмтты æлгъаг тæфыл æмæ йæ сыхаджы нал хъыгдардата.

Æмбисонд амоны: алцыдæр ахуырæй у.

242. Гиенæ æмæ рувас

Дзурынц, гиенæтæ, дам, алы аз дæр ивгæ кæнынц: куы нæлтæ свæййынц, куы сылтæ. Гъемæ иу хатт куы уыд, уæд гиенæ рувасыл амбæлд æмæ йын уайдзæфтæ кæны: сылæмбал, дам дын куы уаин, уый мæ фæнды, ды та, дам, дæхи иуварс ласыс. Рувас ын дзуапп радта: «Мæн ма аххосджын кæн, фæлæ дæ хъæстæ, дæ мыггаджы. Науæд æй æз цæмæй зонын, ды мын сylæмбал уыдзынæ æви нæлæмбал».

Æмбисонды æвдистæуы дыдзæсгом адæймаг.

244. Тути әмәе мыстуләг

Иу ләг тути балхәдта. Маргъ хәдзарон цардыл ахуыр уыдис, әвиппайды къонамә сгәпп ласта әмәе зарынта систа цъәхснаг хъәләсәй. Мыстуләг әй ауыдта әмәе йә фәрсы, чи дә, цы дә, зәгъгә. Тути йын дзуапп радта: «Хәдзары хицау мәе чысыл раздәр балхәдта». Уәд ын мыстуләг афтә: «Әдзәсгом цыдәр! Нырма дә ныр балхәдта, афтәмәй дә хъәрәй бәстә дә сәрыл систай! Әз та а хәдзары райгүиртән, уәддәр мәе бинонтә сыйыртт скәнүн дәр нәе уадзынц. Мәе хъәләс сәм күйдәр байхъуысы, афтә рамәсты вәййынц әмәе мәе асурынц». Тути йын ахәм дзуапп радта: «Ахъуытты у, мәнәе хәдзайраг: бинонтән мәе зарәг әнад нәе, дә хъәләс та сын уәнгәл у!»

Әмбисонды әвдистәуы, алқай дәр аххосджыныл чи нымайы әмәе загъд-замана чи самайы, ахәм адәймаг.

249. Сыл домбай әмәе рувас

Рувас сыл домбайән бафидис кодта, иунәг ләппын йеддәмәе, дам, нәе ныzzайыс. Домбай йын афтә: «О, иунәг, фәләе домбай!»

Әмбисонд әвдиси: бәрц ницы мары, фәлтау хәрзхъәд әмәе аккаг у.

250. Бирәгъ әмәе уәрыкк

Бирәгъ сырдта уәрыччы. Уәрыккән йә размә аргъуан фәцис әмәе уырдәм балыгъди. Бирәгъ әм дзуры, рацу уырдыгъәй, науәд дә аргъуаны хицау Хуыщауән нывондән әрхәсдзән, зәгъгә. Уәд ын уәрыкк афтә: «Ды мәе бахәрай, уый бәстү фәлтау Хуыщауы нывонд фәуыныл разы дән!»

Әмбисонд амоны: иугәр мәлын бахъуыд, уәд кадимәе.

275. Эфиоп

Иу ләг дын эфиопы куы балхәнид. Афтә ‘нхъәлдта, йә раздәрү хицау әм хорз кәй нәе зылди, сау уый тыххәй у. Гъемәе йә хәдзармә куы ‘рбакодта, уәд әй әхсыйнта байдыдта амәй-ай сыгъдәгдәр дәттә әмәе сапәттәй. Фәләе эфиопән йәе царм куыд сау уыд, афтәмәй бazzад. Уый нәе, фәләе ма мәгуыр цагъяррынчын дәр фәци.

Әмбисонд әвдиси: адәймаг әрдзәй цы хуызән вәййы, ахәмәй бazzайы адзалы бонмәе.

АЛЫХУЫЗОН ХАБÆРТТАË

* * *

Бастилийы ахæстæттæм канд адæмы не 'ппærстой. 1765 азы æрцахстой номдзыд францаг энциклопеди, Дени Дидро æмæ Д' Аламбер кæй сарæстой, уый. Йæ аххос та цы уыди? Зиан, дам, хæссы динæн æмæ æхсæнадон æгъдауæн.

* * *

Хуыст чи нæу, ахæм вулкантæ зæххыл ис 1300. Уыдонæй 200 сты Индонезий. Дунейы æппæты стырдæр вулкан у Мауна-Лоа – Гавайы сакъадахыл. Йæ кратеры фæзуат у 180 метры æрфæн, йæ дæргь та 10 километры. Вулканы бæрзæнд – 4168 метры, стоны æртæ азæй æртæ азмæ.

* * *

Угандæйы ис иу бынат, Тороро, зæгъгæ. Арв дзы афæдзы дæргьы нæры 250 боны.

НИЦШЕЙЫ АФОРИЗМТÆ

- ◆ Дæхи тыххæй бирæ куы дзурай, уæд уый, æвæццæгæн, у дæ æцæг «æз» бамбæхсыны фæрæз.
- ◆ Нæ галиу митæн нын сæ фæстиуджытæ нæ хурхмæ фæлæбурынц, кæд нын нæ рæдытæ сраст кæнын бантысы, уæддæр.
- ◆ Дзыххæй гæды ныхæстæ кæнæн ис, фæлæ ахæм сахат çæсгом йæхи кæй аивы, уымæй рабæрæг вæйын æцæгдинад.
- ◆ «Кæй мæ асайдтай, уый нæ, фæлæ дыл кæй нал æууæнддæзинæн, уый мæ мары, уый».
- ◆ Паддзахады ном хæссы æппæты уазалдæр кæфхъуындартæн сæ фылдæр. Йæ сайд дæр уазал у, æмæ уыцы уазал сайд слæссы йæ хъæлæсæй: «Æз паддзахад дæн, адæмы паддзахад».
- ◆ Эрдæг истытæ бирæ зоныны бæсты фæлтау æппындæр мацы зон! Фæлтау æдильдæзæф у, кæйдæр хъуыдты бæсты зондджын уæвыны бæсты!
- ◆ Цард у цины суадон. Фæлæ æлгъаг ницæйæгтæ кæм ба- назынц, уыцы суадæттæ маргхъæстæ вæйынц.

- ◆ Тәхын кәй нә сахуыр кәнат, уый сахуыр кәндзыстут тагъдәр хауыныл.
- ◆ Мингай азтән канд сә зонд нәй нә мидәг, се ‘дылыдзинад дәр нә мидәг ис.
- ◆ Жәппәтәй тынгдәр әфхәрд байыфәм, хорз куы ракәнәм, уәд (*Абар әй ирон әмбисондимә: «Хорз ма ракә ‘мә фың ма ссарай»*. Редакци).
- ◆ Адәмәй та мын әппәтәй әнәуынодәр сты, сабыр къаҳдзәфтә чи кәны, әрдәгләг, әмбәхстзәрдә, әнәныфс, уәзбын, сымси чи у, уыдон – раст уәззаугай чи ләсы, ахәм әврағты әнгәс сты.
- ◆ Тынг зондджын адәймәгтә зын уавәры куы баҳауынц, уәд сил иннәтә нал феууәндынц.
- ◆ Дуне сабыр куы вәййы, уәд хәстмондаг ләг йәхәдәг йәхимә фәләбуры.
- ◆ Дзугмә хорзәй ницы ис, суанг дә фәдыл куы згъора, уәддәр.
- ◆ Зыбыты иунәг чи у, уымән чысыл уынәр дәр – ныфсы хос.
- ◆ Фәрнджынәй, дзәбәхәй цәрынмә куы бәллай, уәд уал раздәр хорз ном скәныныл бакус.
- ◆ Жәппәлгә куы кәнай, уәд фыццаджы-фыццаг дәхицәй әппәллис, әфхәргә куы кәнай, уәд та алкәдәр искәй әфхәрыс.
- ◆ Адәймаг әнахъинон хи-хи кәнын куы байдайы, уәд афтә ныллағ әрхауы, әмә цәрәгйтә дәр уымәй уәлдәр фәләууынц.
- ◆ Тыхджын цыхцырджытә сә разәй айсынц дуртә, пыхситә, тыхджын зонд та – бирә әдымыздәфты, хылы-мылы-әмтъеры сәримәгъзтә.
- ◆ Жәцәгдзинад Цирцеяйә¹ уәлдай нәу. Стыр рәдиүд уыди, сырдтәй адәм кәй счындис, уый. Ау, әцәгдзинадән та йә бон сүйдзән адәмәй сырдтә саразын?
- ◆ Чысыл цәхәрадон, цалдәр фигә бәласы, цыхты къәртт, уыдоммә ма бафтау артә кәнә цыппар әнувид әмгары – ахәм уыд йе ‘пәт хъәздыгдзинад Эпикурән.
- ◆ Дохтыр, дәхәдәг уал дәхи сдзәбәх кән әмә уәд дә рынчыны дәр сдзәбәх кәндзынә. Рынчынән әппәтәй стырдәр әххуыс фәуаид, йәхи цәстытәй куы фенид, чидәр йәхи куыд сдзәбәх кодта, уый.

◆ Әппынәдзухдәр уәләмә – әврағұты паддахадмә – нә быцьынәг скъуынәм: уыдоныл сбадын кәнәм цыдәр буцхаст удты әмә сә рахонәм хуыцәуттә кәнә уәлбикъонтә.

◆ Маст исгәйә әмә уарзгәйә сылгоймаг нәлгоймагәй варвардәрәй равдисы йәхи.

◆ Җавәрфәнды партимә дәр хауы ацы хъуыддаг: фыйяумә хъуамә әдзухдәр бодз уа, ңәмәй йәхи ма бахъәуа бодз суәвын.

◆ Тынг әфсәрмәдзәстүг адәймәттән баххуыс кәнән ис иу хъуыддагәй: әппәл сә иудадзыг.

◆ Җымә мондаджджын сылгоймаджы къухтәм бахауынәй ләгмары къухтәм бахауын хуыздәр нәу?

◆ Мәстәй нә нә марынц, фәлә худәгәй.

ЦИТАТАЕТӘ ШОПЕНГАУЕРЫ УАЦМЫСТАЙ

◆ Быцәу макәимә кән. Дә зәрдыл дар: чидәр әнәхъола хъуыдтыл әүүәнды әмә йә хъуамә раст фәндагмә раздахон, зәгъгә, ахәм зондыл күы ныххәцис, уәд дын, Мафусайл ңас фәңкар (969), уыйбәрц азтә дәр не сфаг уаинккой.

◆ Кад аразгә у, адәймаг, иннәтимә абаргәйә, ңы хуызәнәй баззайы, уымәй... Әппәтәй стырдәр аргъ вәййы, алы уавәрты дәр йә миддуне әнәивгә кәмән баззайы, уыңы адәймагән. Әндәр ныхәстәй дзургәйә, кадән йәхихән ницы аргъ ис, фәлә адәймаг кады аккаг ңы хуызы сис, уый у йә рахәцән.

◆ Интеллектуалон хуызы бәрzonд чи ләууы, уыңы адәй-магән иунәг уәвүн дыууә хуызы пайда у: фыщаджыдәр, йәхәдәг йәхихимә баззайы, дыккаг та уый, әмә йә цурынич вәййы. Фәстаг ныхас уәлдай ахадгәдәр у, уымән әмә искаимә ныхас кәнгәйә адәймаг бахауы къуындәг уавәрты. «Нә бәлләхтә иууылдәр ңәуынц, иунәг уәвүн кәй нә зонәм, уырдыгәй», – загъта Лабрюйер. Искаимә радзур-бадзуртә нә әппинфастан аркәнның уымә, әмә, кәимә фәнныхас кәнәм, уыдан фылдәр хатт разынынц әнәджељеттәтә, тутсәртә, галиу зондыл хәст. Ахәмтимә чи нә ныхас кәнүү, уыдоныл сбады мадзураты ном. Дәхимә хъуамә уыйбәрц дзинаедтә уа, әндәрты сәр дә күид нә бахъәуа. Уый у стыр амонд, уымән әмә нә хъизәмәртты фылдәр хай ңәуынц әхсәнү цардәй. Уды әңцойдзинад, не ‘нәнизы фәстә, у нә амонды әєппәтү ахсажиагдәр къабаз әмә йә әддагәттәй ңәстүгагуытай хъаҳхъәнин хъәуы.

Бернарден Сешт-Пьеры ныхас: «Хойраджы диетә нын нә буарән дәтты әнәниздзинад, адәмәй иппәрд диетә та – удәңцой.

◆ Интеллектуалон хуызы адәм гәвзыкк сты, фәлә сә уәddәр нә фәндү, әндәр исчи уыдонай хуыздәр уа, уый.

«Гъемә хәйрәдҗы амәддаг фәүәнт», – загътой-иу фарны ләгтә әмә-иу иунәгәй баззадысты.

◆ Ацы дунейи исты уаг, ағъдау сәвәрән ис әрмәст удвидар хицәутты әмә тыхы руаджы. Фәлә хицаудзинад фылдәр хатт бахауы әнаккәгты къухмә, уымән әмә әнаккәгтә царды алы къабәзты афтә бирә сты, әмә адәймагыл удаист бафты.

◆ «Сыгъдәг» ахуыргонды символән парик хуыматәдҗы нә равзәрстәуыди. Уый йын йә гәмәх сәр сഫәлынды қайдәр бәзджын сәрыхъуынтаәй. Афтә «сыгъдәг» ахуыргондән йә сәрымагъз дәр йемынзаг вәййи қайдәрты әнәнымәң хъуыдаттәй.

◆ Адәмы фылдәр хай, қәй зәгъын ай хъәуы, къумых у. Әмә уыңы къумыхтаә зәронды бонты фестынц автоматтә: әппынәдзүх дәр сәм вәййи уыңы иу хъуыдаттә, ныхәстә, митә. Әмә ницавәр тыхты бон у уыңы уавәр аивын. Ахәм зәрондимә зәрдиаг ныхас кәнүн у, мәнә змисыл куыд фыссай, уыйау.

◆ Де знагәй басусәггәниаг цы дә, уый дә хәларән ма дзур.

◆ Адәмы мыггагән прогрессмә фәндагыл сәйрагдәр цәлх-дур: зондджын ныхәстә чи кәнүн, адәм уыдонмә нә хъусынц, фәлә, хъәрдәрәй чи дзуры, уыдонмә.

◆ Кәд ацы дуне цавәрдәр Хуыцау сфералыста, уәд мән нә фәндиid Хуыцау уәвүн: ацы дунейи хәрәмтә әмә бәлләхтә мын мә зәрдә акъабәзтә кәниккәй.

◆ Хъомыл кәнүн кәнә зәндтә амонын исты ахъаз куы уаик-кой, уәд Сенекәйи хъомылгондәй Нерон цы хуызы рауади?

◆ Әцәг стыр зонды хицәуттә цәргәстү әнгәс сты: сә ахстәттә аразынц бәрзонд, хибар рәттү, цәмәй иунәгәй цәрой.

Конфуций әмә әхсәнкъ

Цзы-Юй Конфуцийи базонгә кодта иу министримә. Конфуций куы ацыд, уәд Цзы-Юй министры фәрсы, куыд дәм фәкасти уазәг, зәгъгә.

– Конфуцийы куы ауыдтон, – загъта министр, – уәд мәм ды бынтон къаннәгәй зынын байдыдтай, раст цыма сыст кәнә әхсәнкъ дә. Абон әй паддзахмә баҳондзынән – уадз әмәй яй дәр зона.

– Паддзах Конфуцийы куы фена, уәд әм ды дәр сыст кәнә әхсәнчы хузынәй зындзына! – дзуапп радта Ізы-Юй.

Министр ахъуыды кодта әмәй йә фәнд аивта.

Дәу фәүәнт мә арфәтимә

Иухатт Буддә иунәгәй бадт әмә дын иу әнәзонгә ләг Йә размә куы бацәуид әмә Йын алывыд калын куы байдаид. Бирә әнахъинон әвзәртә Йын фәдзырда, уәдә цы уыдаид. Фәлә Буддә Йәхицән әнцад бадт әмә йын йә цыыфкаләнтәм мидбылты худгәйә хъуыста. Әнәзонгә ләг ноджы тынгәрә смәсты, фырмәстәй йә сәт дәр ма ракалди. Загъд-заманайән әппынфәстаг йә кәрон куы ‘рхәецә, ләг йә мәстытә иууылдәр куы скалдта, уәд әй Буддә мидбылты худгәйә фәрсы:

– Ме ‘фсымәр, дә дзуриңәгтә иууылдәр загътай?
– Дәуән әппындаәр цәсгом куы нәй – әз дә әфхәргә кәнүн, ды та цыма къодах дә, уыйау къуыттыйә бадыс, әви дын къамбецы царм ис?

Уәдә әй Буддә бафарста:

– Исчи дын ләвәрттә куы ‘рбахәсса, ды та сә куынә исай, уәд цы кәнгә у?

Ләг иуцасдәр хъуыдиты аныгъуылди, стәй дзуапп радта:

– Уәд ләвәрттә сә хицауән баззайынц.
– Бузныг, ме ‘фсымәр, цы әфхәрән ныхәстә мын әрбахастай ләварән, уый тыххәй, – әнцад-әнцойә та загъта Буддә. – Фәлә дын дә ләвәрттә наә исын, әмә дәхицән хәлар уәнт.

ЛИТЕРАТУРОН-АИВАДОН ӘӘМӘ ӘӘХСӘННАДОН-
ПОЛИТИКОН ӘӘРВЫЛМАӘЙОН ЖУРНАЛ

ХОРЗ АДӘМ!

Рафыссут журнал
«Max дуг» 2018 азән.

Редакцийы адрес: 362016. Дзәуджыхъæу,
Къостайы проспект, 11. Мыхуыры хәедзар,
дыккаг уәладзыг.

Журнал рафыссæн ис редакцийæн
йæхимиидæг дзæвгар асламдæр:
афæдзæн (12 чиныджы) – 240 сомы.

Почтæйы аргъ – 600 сомы (индекс 73247).

Цъары фәрстыл:

- 1. Сыгъдәджытә.*
- 4. Аддының фынта.*

* * *

Гл. редактор	<i>К. Г. МАМУКАЕВ</i>
Зам. гл. редактора	<i>А. М. КОДЗАТИ</i>
Ред. отд. критики и публицистики	<i>Р. С. БЗАРОВ</i>
Шеф-редактор	<i>И. А. КОДЗАТИ</i>
Ред. отд. поэзии	<i>М. Л. ДЖУСОЕВ</i>
Ред. отдела прозы	<i>Е. К. МЕДОЕВА</i>
Корректор	<i>З. З. КАРАЦЕВА</i>
Технический редактор	<i>Н. М. ПРОВОТОРОВА</i>
Дизайн	<i>З. Р. ГУРИЕВА</i>
Компьютерный набор	<i>М. К. КИРГУЕВА</i>

* * *

Журнал зарегистрирован в Управлении Федеральной службы
по надзору в сфере связи, информационных технологий
и массовых коммуникаций по РСО-Алания.

Свидетельство о регистрации ПИ № ТУ 15-00148 от 9 июня 2017 г.

Журналы цы аermæг рацæуа, уымæй æндæр мыхуырон оргæн куы пайда кæна,
уæд хъуамæ амынд уа, «Мах дуг»-æй ист кæй у, уый.

Журналмæ цы къухфыстытæ цæуы, уыдон редакци рецензи нæ кæны,
стай сæ автортæн фæстæмæ нæ дæтты.

Учредитель:
Комитет по делам печати
и средств массовых коммуникаций РСО-Алания
362003. г. Владикавказ, ул. Димитрова, 2.

Адрес редакции: 362015, г. Владикавказ, пр. Коста 11.
E-mail редакции: mahdug@mail.ru; <http://www.mahdug.ru>.
Тел.: гл. редактор – 25-09-64; зам. гл. редактора, отдел прозы – 25-20-52;
шеф-редактор, отдел поэзии, корректор – 25-09-74; бухгалтерия – 25-22-47.

Подписано к печати 15.05.18. Формат издания 60x84 1/16. Бум. офсет. № 1.
Гарнитура шрифта Myzl. Печать офсетная. Усл. п. л. 8,59. Учетно-изд. л. 8,63.
Тираж 1000 экз. Заказ № 301. Цена свободная.
Выход из печати 28 мая 2018 г.

Отпечатано в АО «Осетия-Полиграфсервис»
РСО-Алания, 362015, г. Владикавказ, пр. Коста, 11. Дом печати.

“

Нартмæ уыди хорз миниуæг – кæрæ-
дзиуыл комдзог нæ цыдысты.

Нарты қадджытæ

Комдзоггæнæг йæхиуыл дæр комдзог
рацæуы.

Ирон æмбисонд

«Комдзог фæуай!» – фыдæлтæ
Уый æлгъыстæн куы хастой.
Ныр Ирыстоны ‘взæртæ
Сæхи уымæй ысхастой.

Секъа

”

Индекс 73247

+12